

Atatürk Dergisi Journal of Atatürk

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır

Cilt / Volume 12 • Sayı / Issue 2 • Aralık / December 2023

Bu sayı Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılı'na özel olarak hazırlanmıştır.

This issue is specially prepared for the 100th anniversary of the foundation of the Republic of Turkey.

Atatürk Dergisi Journal of Atatürk

EDITOR/EDİTÖR

S. Esin DAYI

Department of History, Atatürk University, Institute of Atatürk Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

ASSOCIATE EDITOR/YARDIMCI EDİTÖR

İsmail EYYÜPOĞLU

Department of History of the Republic of Turkey, Atatürk University, Faculty of Literature, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

FOREIGN LANGUAGE EDITOR/YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Tevfik DARIYEMEZ

Department of Foreign Languages, Atatürk University, Faculty of Foreign Languages, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Erzurum, Türkiye

EDITORIAL BOARD/YAYIN KURULU

Erdal AYDOĞAN

Department of History, Atatürk University, Institute of Atatürk Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Mustafa BUDAK

Department of Atatürk Principles and History of Revolution, İstanbul University, Institute of Atatürk Principles and History of Revolution, İstanbul, Turkey
İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ömer ERDEN

Department of History of the Republic of Turkey, Ordu University, Faculty of Science Literature, Ordu, Turkey
Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Ordu, Türkiye

Hüseyin KALEMLİ

Department of History of the Republic of Turkey, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Science Literature, Nevşehir, Turkey
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Nevşehir, Türkiye

Zafer KOYLU

Department of History of the Republic of Turkey, Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Arts and Sciences, Eskişehir, Turkey
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Nuri KÖSTÜKLÜ

Department of History Education, Necmettin Erbakan University, Faculty of Ahmet Keleşoğlu Education, Konya, Turkey
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü, Konya, Türkiye

Tuncay ÖĞÜN

Department of Contemporary History, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Literature, Muğla, Turkey
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakın Çağ Tarihi Bölümü, Muğla, Türkiye

Makbule SARIKAYA

Department of History of the Republic of Turkey, Ardahan University, Faculty of Humanities and Literature, Ardahan, Turkey
Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Ardahan, Türkiye

Serpil SÜRMEİ

Department of Mathematics and Science Education, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Samsun, Turkey
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Samsun, Türkiye

Enis ŞAHİN

Department of History, Sakarya University, Faculty of Science Literature, Sakarya, Turkey
Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye

Orhan TURAN

Department of History, Batman University, Faculty of Science Literature, Batman, Turkey
Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Batman, Türkiye

Selçuk URAL

Department of History of the Republic of Turkey, Kars Kafkas University, Faculty of Science and Literature, Kars, Turkey
Kars Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bölümü, Kars, Türkiye

Founder

İbrahim KARA

General Manager

Ali ŞAHİN

Finance Coordinator

Sinem Fehime İLHAN

Journal Managers

Deniz KAYA

Irmak BERBEROĞLU

Arzu ARI

Publications Coordinators

Alara ERGİN

İrem ÖZMEN

Derya AZER

Beril TEKAY

Nisanur ATICI

Şeref Mert GÜCÜN

Simge AKKAŞ

Web Specialists

Erdem ERCİVAN

Doğan ORUÇ

Project Assistant

Batuhan KARA

Contact

Address: Büyükdere Cad. 199/6,

34394, Şişli, İstanbul, Türkiye

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Atatürk Dergisi

Journal of Atatürk

AIMS AND SCOPE

Journal of Atatürk is a peer-reviewed, open-access, online-only publication issued by Atatürk University.

The journal is released biannually in both English and Turkish, with issues published in June and December.

JOURNAL HISTORY

As of 2000, the journal has changed its title to Journal of Atatürk.

Previous Title (1978-1999)

Institute of Atatürk Principles and History of Turkish Revolution

Current Title (2000-)

Journal of Atatürk

EISSN: 1302-7549

Journal of Atatürk is indexed in DOAJ, ERIH PLUS, EBSCO and China National Knowledge Infrastructure (CNKI).

The Journal of Atatürk aims to significantly contribute to the academic discourse by publishing manuscripts of the utmost scientific caliber that revolve around Atatürk's principles and reforms. The journal's content encompasses original articles and reviews that adhere to ethical guidelines.

The journal's scope is comprehensive and includes an in-depth exploration of the reforms enacted by Mustafa Kemal Atatürk, among other subjects. This investigation extends to the societal, political, military, economic, and cultural factors that facilitated these reforms, all of which are analyzed through historical scientific methods.

The primary audience for this journal comprises researchers specializing in Mustafa Kemal Atatürk's principles and reforms, as well as both amateur and professional individuals engaged in this domain. It also welcomes anyone with an interest in this field.

Disclaimer

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own. The editors, editorial board, and publisher simply provide a platform for the authors to share their work with the scientific community.

Open Access Statement

Journal of Atatürk is an open access publication.

Starting on 2022 July, all content published in the journal is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which allows third parties to use the content for non-commercial purposes as long as they give credit to the original work. This license allows for the content to be shared and adapted for non-commercial purposes, promoting the dissemination and use of the research published in the journal.

The content published before 2022 July was licensed under a traditional copyright, but the archive is still available for free access.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://ataturk-ataunipress.org/EN/yazim-kurallari-106>.

Editor: S. Esin DAYI

Address: Department of History, Atatürk University, Institute of Atatürk Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, Turkey

E-mail: sdayi@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 199/6 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Atatürk Dergisi

Journal of Atatürk

AMAÇ VE KAPSAM

Atatürk Dergisi, hakemli, açık erişimli ve yalnızca çevrimiçi olarak Atatürk Üniversitesi tarafından yayınlanan bir dergidir.

Atatürk Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında, İngilizce ve Türkçe olarak yılda iki kez yayınlanan bir dergidir.

Dergi Tarihçesi

2000 yılından itibaren dergi adını "Atatürk Dergisi" olarak değiştirmiştir.

Önceki Adı (1978-1999)

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi

Mevcut Adı (2000-...)

Journal of Atatürk

E-ISSN: 1302-7549

Atatürk Dergisi, DOAJ, ERIH PLUS, EBSCO ve China National Knowledge Infrastructure (CNKI) tarafından indekslenmektedir.

Journal of Atatürk, Atatürk'ün prensipleri ve reformları etrafında dönen yazıları en üst düzeyde bilimsel kalitede yayınlayarak akademik tartışmaya önemli katkılar sağlamayı amaçlamaktadır. Derginin içeriği, etik kurallara uygun özgün makaleleri ve derlemeleri kapsar.

Derginin kapsamı oldukça geniş olup Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformların yanı sıra farklı konuları da içerir. Bu inceleme, bu reformları kolaylaştıran toplumsal, siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel faktörleri derinlemesine ele alır; hepsi tarihsel bilimsel yöntemlerle analiz edilir.

Bu derginin temel hedef kitlesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün prensipleri ve reformları konusunda uzmanlaşmış araştırmacılar ile bu alanda amatör veya profesyonel olarak faaliyet gösteren bireylerden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu alana ilgi duyan herkesi de içtenlikle karşılamaktadır.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan makalelerde kibeyan veya görüşler sadece yazar(lar)ın görüşleridir ve editörler, yayın kurulu ve/veya yayıncının görüşlerini yansıtmamaktadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, makalelerin içeriğinden sorumlu değildir ve bu makalelerde ifade edilen görüşlere katılmaz. Yazarların çalışmalarının doğru ve iyi araştırılmış olduğunu ve makalelerinde ifade edilen görüşlerin kendi görüşleri olduğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, yazarlara çalışmalarını bilimsel toplulukla paylaşmaları için bir platform sağlamaktadır.

Açık Erişim Politikası

Atatürk Dergisi açık erişimli bir yayındır.

Temmuz 2022 ayından itibaren dergide yayınlanacak tüm içerik, Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License lisansı ile yayınlanmaktadır. Bu lisans, içeriğin ticari olmayan amaçlarla paylaşılmasını ve adapte edilmesini sağlayarak dergide yayınlanan araştırmaların yayılmasını ve kullanılmasını teşvik eder.

2022 Temmuz ayından önce yayınlanan içerikler geleneksel telif hakkı kapsamında lisanslanmıştır, ancak arşiv ücretsiz erişime açıktır.

Yazarlara Bilgi'nin güncel versiyonuna <https://ataturk-ataunipress.org/tr/yazim-kurallari-106> adresinden ulaşabilirsiniz.

Editör: S. Esin DAYI

Adres: Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

E-posta: sdayi@atauni.edu.tr

Yayıncı: Atatürk Üniversitesi

Adres: Atatürk Üniversitesi, Yakutiye, Erzurum, Türkiye

Yayınevi: AVES

Adres: Büyükdere Caddesi, 199/6 34394 Şişli, İstanbul, Türkiye

Tel: +90 212 217 17 00

E-posta: info@avesyayincilik.com

Web sayfası: www.avesyayincilik.com

Atatürk Dergisi

Journal of Atatürk

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

EDITORIAL

Editörden (Cilt 12, Sayı 2)

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- 31** Tahsin Uzer'in Üçüncü Umumi Müfettişliği Dönemi'nde Ağrı
Ağrı During Tahsin Uzer's Third General Inspectorship Term
Harun AYDIN
- 38** Cumhuriyet'in İlk 40 Yılında Türkiye'de Tohum Islah Araştırmaları: "Ankara Tohum Islah İstasyonu Örneği"
Plant Breeding Research in the First 40 Years of Republican Turkey: "The Example of Plant Breeding in Ankara"
Nurullah KIRKPINAR
- 54** Türkiye'de Genel Seçimler ve Diyarbakır'daki Yansımaları (1920-1946)
General Elections in Turkey and Their Reflections in Diyarbakır (1920-1946)
Yalçın DOĞAN
- 61** Erzurum'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları
Celebrations of the 100th Anniversary of the Republic in Erzurum
Mehmed Gökhan POLATOĞLU

Editörden (Cilt 12, Sayı 2)

100. Yıl Öncesinden Ebediyete Akıp Gidecek Olan Cumhuriyetimize

Cumhuriyetimizin ilanının 100. Yılı'nı kutladığımız bu günlere erişmenin, yaşamanın ve görmenin milli gururunu, milli vicdanlarımızda ve milli hafızalarımızda hissetmekteyiz. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 100. Yılı kutlu ve ebedi olsun.

100. Yılın milli gururunu, milli vicdanlarımızda ve milli hafızalarımızda hissederken; bir 100 yıldan daha geriye gitmek lazım. Çünkü; Cumhuriyet'e giden yolun en başında, temelinde Türk Millî Mücadelesi vardır. Çünkü; Cumhuriyet, I. Dünya Savaşı sonra barış getireceği umuduyla imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında, tek bir düşman askerî olmayan vatan topraklarımızın İtilaf Devletlerince işgal edilerek; vatan bütünlüğümüzün, milli istiklalimizin ve millet varlığımızın yok edilmek istenmesine karşı askerî ve siyasi olarak yapılan milli nefsi müdafaanın sonucudur.

Çünkü; bu milli nefsi müdafaasını yaparak kendi kaderini, istiklalini ve istikbalini koruyan Türk Milleti, kendi yönetimine doğrudan katılacak, halkın kendi kendisini yönetecek, milli iradeyi temsil eden bir yönetime geçilmesini sağlayacak şartları da hazırlamıştır.

Mütareke Döneminde henüz Mülkiye Mektebi öğrencisi olan Cemal Ethem (Yeşil) Bey'in Nisan 1919'da yazdığı Vatan Şiiri'ndeki;

*“Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz
Ey vatan gözyaşların dinsicin yetiştik, çünkü biz
Gül ki sen neşenle gülsün ay, güneş, toprak, deniz
Ey vatan gözyaşların dinsicin, yetiştik çünkü biz”*

dzileri, -ki daha sonra Mülkiye Marşı olacaktır - vatan sevgisi ile kurtuluş azmi ve inancının işareti idi.

9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya geçerek Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın; 41 yıl öncesinde Vatan Şairi Namık Kemal'in 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı ve yaşananlara isyan içinde yazdığı şiirindeki;

*“Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara maderini” serzenişine verdiği cevap;
“Vatanın bağrına düşman dayasın hançerine
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini”* sözleri ile kurtuluşu ve kurtarıcısı müjdelenmekteydi.

İşte bu fikri, siyasi ve askerî mücadele “Ya İstiklal, Ya Ölüm” parolasıyla Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderliğinde yaptığımız bu mukaddes Türk Millî Mücadelesi, Büyük Türk İnkılabının ilk aşaması olup; bugün üzerinde yaşadığımız vatan topraklarını bize yeniden kazandırdı. Cumhuriyet, kaybettik sanılan, kaybettirdiklerini sanan zihniyetlere karşı yapılan bu mukaddes mücadelenin sonucudur.

29 Ekim 1923 tarihi, neden unutulmaması ve daima hatırlanması gereken bir tarihtir?

Çünkü; 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve temelleri atılan yeni Türk Devleti'nin resmen adının konulduğu gündür. Türk kültür tarihinde de vardır ya; bir yiğidin adını hak etmesi ve onun gereğini yapması gerekmektedir. 1918'den 1923'e kadar “Ya İstiklal, Ya Ölüm” parolasıyla milletçe gereği yapılmış ve yeni bir devlet olarak da resmi bir adı hak edilmişti. Üstelik “Cumhuriyet” Türkler için hiç de yabancı ve uzak değildir. Tarihteki ilk Türk Cumhuriyetlerine iki örnek bulunmaktadır. İlki, I. Balkan Savaşı sonrası içinde bulunulan askerî ve siyasi şartlar gereği Merkezi Gümülcine olan; Meriç, Karasu, Kırcaali-Ortaköy ve Adalar Denizi'ne uzanan bölgede kurulan Garbi/Batı Trakya Cumhuriyet Hükümeti Muvakkatası'dır. (31 Ağustos 1913- 25/29 Ekim 1913)

İkincisi ise; Mondros Mütarekesi sonrası ilk Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti olan Kars Millî İslam Şurâsı'nın temelini oluşturduğu Merkezi Kars olan, Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti Hükümeti Muvakkatası'dır. (17/18 Ocak 1919-13 Nisan 1919)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarihten günümüze Türk adıyla kurulan son devlet iken; 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu. Biz 100. Yılımızı yaşarken, Kıbrıs Türkleri de 40. Yılı'nın milli gurur ve sevincini yaşıyorlar. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de kutlu ve ebedi olsun.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında 1991 yılında kurulan diğer Türk Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ı düşündükçe Türkiye Cumhuriyeti

Devleti'nin tüm Türk Dünyasında nasıl bir örnek ve değer olduğu anlaşılmaktadır.

15 yıla sığdırılarak, Türk Devleti'nin, milletinin çağdaş dünya medeniyetlerine erişmesi hatta bunu aşması amacıyla her alanda yapılan inkılâp hareketlerini, çocuk, genç, kadın ve erkek vatandaşlarına sağladığı kazanımları, hakları düşündükçe Cumhuriyetin anlamını ve değerini daha iyi idrak etmek gerekir.

Atatürk, demokrasi prensibinin en modern ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğu; yüksek ahlaki değer ve niteliklere dayanan Cumhuriyet'in bir fazilet olduğu fikrinden hareketle; Türk Milletinin, karakter ve adetlerine en uygun idarenin Cumhuriyet olduğuna inanmıştı.

İstiklal, milliyet, muzafferiyetten doğan Cumhuriyet'e; Cumhuriyet'i kuran ve sahibi olan Türk milletinin çok güçlü ve büyük bir payanda oluşturduğuna inanmıştı. Özellikle genç Cumhuriyet'i, gençlere emanet ederek; *"Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız... Cumhuriyeti biz kurduk; onu yüceltecek ve devam ettirecek sizlersiniz."* sözleri ile gençlere milli ve büyük tarihi görev vermiştir.

"Benim naçiz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır." derken; fani olanın insan, *"ebedi müddet"* olanın millet ve devlet olduğunu özellikle vurgulamıştı. İşte bunun içindir ki Büyük Nutku'nda;

"Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir." derken; İstiklal ve Cumhuriyet'in varlıklarının korunmasını birbirine bağlı ve şart olduğunu da vurgulamıştır.

Atatürk, 29 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyet'in 10. Yılında bizzat kendisinin hazırladığı konuşmasında; 10 yıl gibi kısa bir zamanda Türk Milleti için neler yapıldığı ve yapılacaklardan gururla bahsettikten sonra; *"Asla şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."* sözlerinden sonra yazdığı şu cümleleri konuşma metninde üzerine çizmiş ve konuşmasında söylememiştir. O cümleler şöyledir; *"Bu söylediklerim hakikat olduğu gün senden (Türk Milletinden) ve bütün medeni beşeriyetten (uygar insanlık alemin-den) dilediğim şudur:*

"Beni hatırlayınız."

Üzerini çizdiği bu cümleden sonra, konuşmasının sonunu şu cümle ile tamamlar;

"Türk Milleti!

*Sonsuzluğa akıp giden her on senede, bu senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim.
Ne Mutlu Türküm Diyene"*

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 100. Yılına kutlarken; Cumhuriyet'i kuran, koruyan ve bizlere kutsal bir mirası emanet eden başta Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK olmak üzere, tüm asker, sivil, silah ve dava arkadaşlarına, bu kutsal

görev uğrunda şehit ve gazilerimize büyük bir minnet, şükran ve saygıyla anıyoruz.

Ey Büyük ATATÜRK, seni dost-düşman herkes hatırlıyor. Çünkü sen eserlerle, eserlerinle daima kendini hatırlatıyorsun. Sadece kendi milletine değil, emperyalizmin pençesindeki tüm mazlum milletlere, Japonya'dan Amerika kıtasına, Avustralya'dan Kuzey Afrika'ya kadar, sömürülen bağımsızlık savaşı yapan liderlere ve milletlere örnek olan seni hatırlamamak mümkün mü? Dünyanın dört bir yanında heykel ve anıtların varken; birçok ülkede adın, okul, hastane, park, cadde ve sokaklara verilmişken, seni hatırlamamak mümkün mü?

Milletinin bağımsızlık savaşının içinde olup; ona, liderlik yapan; bağımsızlık savaşını başarıyla tamamlayan; ülkesinin ve milletin bölünmez bütünlüğünü sağlayarak, yıkılan bir devletin yerine yeni bir Türk Devleti kuran; milletinin refah ve saadeti için çağdaş medeniyet seviyesine çıkaracak inkılaplar yapan; yeri geldiğinde vatanının ve milletinin uğrunda canını vermeye hazır iken; düşmanlarının bile saygı duyduğu takdir ettiği bir başka örnek var mı?

1981 yılında BM'de UNESCO'nun ATATÜRK'ün doğumunun 100. Yıl dönümü olan 1981 yılını *"ATATÜRK YILI"* ilan etmesi sadece Türk milletinin değil, dünyanın da bu gerçeği gördüğünü ve kabul ettiğini göstermektedir.

Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı Erzurum'da, Atatürk'ün adını taşıyan ve Doğu Anadolu'da açılan ilk üniversite olan Atatürk Üniversitesi olarak da, Cumhuriyetimizin 100. Yılına erişmesinin mutluluğu, gururu içinde ve sorumluluğunun bilincindeyiz. İşte bu sorumluluk sadakat ve vefa duygularıyla, Cumhuriyetimizin ilanının 100. Yılı kutlamaları çerçevesinde; Atatürk Üniversitesi'nin ev sahipliğinde, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Atatürk Üniversitesi iş birliği ile 13-14 Ekim 2023 tarihleri arasında Erzurum'da *"100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti: 1923-2023 Uluslararası Sempozyumu"* düzenleyerek, başarı ile tamamladık. Ayrıca, Enstitümüz tarafından sempozyum programı kapsamında *"Atatürk Ressamı"* olarak da bilinen Ressam Rahmetli Cemal AKYILDIZ'ın eserlerinden oluşan *"ATATÜRK VE CUMHURİYET"* konulu resim sergisi düzenlendi. Böylece, hem Cumhuriyetimizi hem de Ankara'nın başkent oluşunun da 100. Yılına kutladık.

Yine Enstitümüz tarafından Cumhuriyetimizin 100. Yılı dolayısıyla, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü olarak uluslararası hakemli dergimiz olan *"ATATÜRK DERGİSİ"*'nin Aralık 2023 Sayısının *"CUMHURİYET ÖZEL SAYISI"* olarak yayınlanmasına karar verildi. Şüphesiz bugün kutlamak için hemen her alanda ve çeşitli kesimlerde yapılan tüm güzel ve anlamlı faaliyetler, Cumhuriyetimiz ve onu kuranlara karşı küçük birer vefa, minnet, sevgi ve saygının gereği ve işaretidir.

Cumhuriyetimiz'in 100. Yılına erişmenin, yaşamanın ve şahidi olmanın milli gururu ve bilinciyle; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e sonsuz sevgi, saygı, minnet ve vefa duygularıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 100. Yılı kutlu ve ebedi olsun.

Atatürk Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI

Tahsin Uzer'in Üçüncü Umumi Müfettişliği Dönemi'nde Ağrı

Ağrı During Tahsin Uzer's Third General Inspectorship Term

Harun AYDIN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Anabilim Dalı, Ağrı, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 31.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 27.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Harun AYDIN

E-mail: tarihci.harun@gmail.com

Atif: Aydın, H. (2023). Tahsin Uzer'in Üçüncü Umumi Müfettişliği dönemi'nde Ağrı. *Journal of Atatürk*, 12(2), 31-37.

Cite this article as: Aydın, H. (2023). Ağrı during Tahsin Uzer's Third General Inspectorship term. *Journal of Atatürk*, 12(2), 31-37.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Cumhuriyet Hükümeti, taşra idaresini yeniden organize etmek, imar faaliyetlerini geniş bir alana yaymak, bölgelerdeki yoksulluk ve geri kalmışlık sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla bu kurumları oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı döneminde (1923-1950), toplam dört Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Bu müfettişlikler, buldukları bölgelerdeki vilayetlerde eksiklikleri tespit edip gerekli olan kamu harcamaları ve yatırımları tespit ederek çözüm önerileri sunmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla, müfettişler buldukları vilayetlerde saha gezileri düzenlemiş ve ayrıntılı raporlar hazırlamışlardır. Umumi Müfettişlikler, Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamış, yerel düzeydeki sorunları tespit edip çözüm önerileri sunarak ülkenin genel gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Üçüncü Umumi Müfettişliği, 1935 yılında göreve atanan Tahsin Uzer müfettişliğinde önemli bir dönemi temsil etmektedir. Tahsin Uzer, 1939 yılına kadar aktif bir şekilde müfettişlik görevini yerine getirmiştir. Bu süre zarfında, Ağrı ve çevresinin şehirleşmesi için sosyal, ekonomik, kültürel, idari ve adli alanlarda çeşitli yatırımlar yapılmasını sağlamıştır. Tahsin Uzer'in bu bölgedeki faaliyetleri, o dönemdeki Ağrı vilayetinin kalkınması ve modernleşmesi için kritik bir rol oynamıştır. Çalışma kapsamında Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Ağrı ve çevresine yönelik görüşlerinin ve icraatlarının değerlendirilmesi, bu bölgenin idari ve toplumsal dönüşümünü anlamamıza yardımcı olabilir. Uzer'in bu bölgedeki çalışmaları, o dönemin idari politikalarının ve kalkınma stratejilerinin bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Umumi Müfettişliği, Tek parti dönemi, Tahsin Uzer, İsmet İnönü, Ağrı

ABSTRACT

The Republican Government established these institutions in order to reorganize the provincial administration, spread development activities over a wide area, and combat the problems of poverty and backwardness in the regions. During the ruling period of the Republican People's Party (1923-1950), a total of four general inspectorates were established. These inspectorates aimed to identify deficiencies in the provinces in their regions, identify the necessary public expenditures and investments, and propose solutions to the problems. For this purpose, inspectors organized field trips to the provinces and prepared detailed reports. General inspectorates played an important role in Turkey's modernization and development process in the Republican Era, contributing to the overall development of the country by identifying local problems and proposing solutions to them. He actively served as an inspector until 1939. During this time, he ensured that various investments were made in the social, economic, cultural, administrative, and judicial fields for the urbanization of Ağrı and its surroundings. Tahsin Uzer's activities in this region played a critical role in the development and modernization of the province of Ağrı at the time. Within the scope of this study, evaluating the views and actions of the Third General Inspector Tahsin Uzer toward Ağrı and its surroundings can help us understand the administrative and social transformation of this region. Uzer's work in this region is a reflection of the administrative policies and development strategies of that period.

Keywords: Ağrı, İsmet İnönü, single-party period, Tahsin Uzer, The Third General Inspectorate

Giriş

Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve merkezin taşra bölgelerini daha etkili bir şekilde idare etmeyi amaçlayan kurumlardan biridir. Bu kurumlar, özellikle II. Abdülhamit

döneminde başlamıştır. II. Abdülhamit, devletin merkezi otoritesini güçlendirmek, taşra vilayetlerindeki isyanları ve karmaşayı önlemek amacıyla bu tür idari düzenleme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Umumi Müfettişlikler kurulmuştur (Koçak, 2016, s. 31). Umumi Müfettişlikler, bu bağlamda merkezi yönetimin taşra bölgeleri üzerinde daha fazla kontrol gücünü kullanmasını sağlamıştır.

II. Abdülhamit'in yönetimi sırasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeni ve taşra bölgelerinin idaresi önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde, II. Abdülhamit, bu sorunları ele almak ve çözmek amacıyla Umumi Müfettişliklerin oluşturulmasına öncülük etmiştir. 1895–1899 yılları arasında Anadolu Islahatı Umum Müfettişi olarak görevlendirilen Yaver Ahmet Şakir Paşa, bu süreçte kritik bir rol oynamıştır. Umumi Müfettişlikler, Berlin Kongresi ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu kongrede, Vilayat-ı Sitte olarak bilinen Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Mamuratül-Aziz ve Diyarbakır vilayetlerinde uygulanacak bir ıslahat projesi görüşülmüştür. Ahmet Şakir Paşa, bu projenin hayata geçirilmesi için bir teftiş heyeti ile birlikte bölgeye gönderilmiş, görev ve yetkileri detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Umumi Müfettiş ise doğrudan II. Abdülhamit'e rapor vermekle sorumlu tutulmuştur (Koçak, 2016, s. 32–33). Anadolu Umumi Müfettişliği 20 Ekim 1899 yılına aktif bir durumda iken Ahmet Şakir Paşa'nın vefatı ile yerine atama yapılamamıştır. 18 Nisan 1900 tarihinde II. Abdülhamit, Islahat Teftiş Heyeti'nin görevinin son bulunduğunu bildiren bir irade çıkararak bu müfettişliği hukuken ortadan kaldırmıştır (Karaca, 1993, s. 172). II. Abdülhamit dönemindeki bu idari gelişmeler, İmparatorluğun iç düzenlemesi ve modernleşme çabalarının bir yansıması olarak kabul edilir.

1 Aralık 1902'de II. Abdülhamit tarafından Hüseyin Hilmi Paşa, Vilayat-ı Selâse'ye (Selânik, Manastır, Kosova) müfettiş olarak atanmıştır. Müfettişin görevi olarak ekonomiyi, adli yapıyı düzeltmek ve maarifi ilerletmek şeklinde sınırları tespit edilmiştir (Bayur, 1991, s. 167). 1908 yılında idareyi ele geçiren genç subaylar ilk olarak Rumeli Umumi Müfettişliği'ni kaldırmışlardır. 1913 yılında ise yeniden Umumi Müfettişliklerin kurulması gündeme getirilmiştir (Burgaç, 2013, s. 8–9). Dönem dönem umumi müfettişlikler ihtiyaç dâhilinde kurulmuştur. Bazen de yönetim bu kurumları kapatma yoluna gitmiştir.

8 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti adına Said Halim Paşa ile Rus Hükümeti adına ise Konstantin Gulkevic arasında Doğu Anadolu'da yapılacak ıslahatlar için Yeniköy Antlaşması imzalanmıştır. İki Umum Müfettiş'inde Avrupalı olması kararlaştırılmıştır. Müfettiş olarak da Binbaşı Nicholas Hoff ile Hollandalı Westernak belirlenmiştir. Hoff'un görev alanı Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır iken Westernak'a ise Trabzon, Erzurum ve Sivas mıntıkası belirlenmiştir. Dâhiliye Nezareti ise 15 Nisan 1914 tarihinde Hoff ve Westernak'ı Umumi Müfettiş olarak atamıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile 28 Aralık 1914 'te müfettişlerin görevlerine son verilmiştir (Burgaç, 2013, ss. 10–11).

Milli Mücadele döneminde 1918 yılında Erzurum, Van, Bitlis, vilayetleri ile Erzincan Sancağını içine alan Vilayeti Müstahsile Müfettişi Umumiliği kurulmuş ve 23 Ağustos 1918'de başına da Hasan Tahsin Uzer getirilmiştir. Fakat 23 Eylül 1918'de Uzer, Suriye'ye vali olarak atanması ile bu görevinden ayrılmış ve yerine yeni atama yapılmamıştır. Daha sonra 28 Mayıs 1920'de Anadolu Olağanüstü Müfettişliği kurulmuş olup başına da Müşir Zeki Paşa atanmıştır. Fakat 3 Kasım 1920'de Umumi Müfettişlik lağvedilmiştir. Müşir Zeki Paşa da Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştır (Koçak, 2016, ss. 40–41).

Yeni devletin kurulmasıyla beraber müfettişliklerin anayasal bir zemine oturtulması için dönemin anayasalarına girmişlerdir. Bu kapsamda 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "Umumi Müfettişlik" adını taşıyan son bölümünde vilayetlerarası ve üst bir denetim kurumu meydana getirilmiştir. Müfettişlerin görevi genel olarak asayişin sağlanması, mıntıkları dâhilinde askerî, idari, adlî vb... bütün işlemlerin denetlenmesinin sağlanması şeklinde olmuştur (Tanör, 2019, s. 265).

Cumhuriyet döneminde 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair" bir kanun çıkarılmıştır. Bu kapsamda Birinci Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Dr. İbrahim Tali Bey atanmıştır. Daha sonraki süreçte Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'yi içine alan "Trakya Umumi Müfettişliği" namıyla II. Umumi Müfettişliği kurulmuş (Resmi Gazete, 27 Şubat 1934, s. 3485; Aydoğan, 2004, s. 4) ve 18 Mart 1934 tarihinde başına İbrahim Tali atanmıştır (Resmi Gazete, 24 Mayıs 1934, s. 3586). 22/3/199 sayılı kararnameye göre 6 Eylül 1935 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Tahsin Uzer getirilmiştir (Koçak, 2016, s. 169). 6 Ocak 1936 tarihinde 2/3823 sayılı Dördüncü Umumi Müfettişliği kurulmasına karar verilmiştir (Özmen, Ocak-Şubat 1947, s. 240; Koçak, 2016, s. 247). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız bir dönemden geçiyordu. Umumi müfettişlikler, bölgesel düzeyde istikrar sağlama ve hükümetin politikalarını daha etkili bir şekilde uygulama amacıyla kurulmuştur. Bu sayede merkezi hükümet, ülkenin farklı bölgelerindeki faaliyetleri daha yakından takip edebilir hale gelmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda ülke bölgelere ayrılıp müfettişlik mıntıkları oluşturulmuştur.

21 Kasım 1952'de Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile ek ve Tadilerin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun Tasarısı, TBMM tarafından kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 29 Kasım 1952, s. 5029; Koçak, 2016, s. 301). Demokrat Parti döneminde umumi müfettişliklerin kaldırılması, idari, siyasi ve ideolojik nedenlere dayalı bir karar olarak görülebilir. 25 yıllık Umumi Müfettişlik yapısının bu dönemde sona ermiştir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Hayatı ve İdari Görevleri (1877- 1939)

Tahsin Uzer, 29 Ağustos 1877 tarihinde Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda doğmuştur (Uzer, 1999, ss. 1–2; Akşam Postası, 4 Aralık 1939, s. 4; Vakit, 4 Aralık 1939, s. 1). Babası Arnavut asıllı Hacı İbrahim Ağa, annesi ise Hatice Hanım'dır (BOA.DH.SAİDB... 150/279; Erdeha, 1975, s. 374). Hatice Hanım'ın toplamda 12 çocuğu vardır, ancak bu çocuklardan dokuzu, 10 ile 12 yaşları arasında yaşamlarını yitirmiştir (Uzer, 1999, s. 3).

Tahsin Bey, eğitim hayatına 1883 yılında, Amcası Hacı Osman Efendi'nin aile mektebinde başlamıştır. Ancak amcasının vefatından ardından, Selanik'in Horhorsu semtinde bulunan Hamidiye İptida Mektebi'ne kaydolmuş ve 1888 yılında birincilikle mezun olmuştur (Uzer, 1999, s. 4).

Tahsin Uzer, ilkokulu başarıyla tamamladıktan sonra, eğitimine devam etmek amacıyla Askeri Rüştiye'ye kaydolmuştur. Ancak, bir matematik sorusu nedeniyle Yüzbaşı Mustafa Efendi ile yaşadığı bir tatsızlık sonucunda bu okuldan ayrılma kararı almıştır. Daha sonra, Mülkiye Rüştiye Mektebi Müdürü Hacı Şükrü Efendi'nin tavsiyesini takip ederek Alaca İmare'teki Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydolmuştur. Bir yıl sonra, eniştesi Cemal Efendi'nin tayin edildiği Mehmet Paşa Hanesinde kurulmuş olan Mülkiye İdadisi'ne yatılı olarak kaydolmuştur (Uzer, 1999, ss. 4–5).

Tahsin Uzer, 9 Eylül 1889 tarihinde Mülkiye Mektebi'nde öğrenci olarak kaydını yapmıştır. Eğitimini başarıyla tamamlayarak, 23 Eylül 1897 tarihinde Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. 19 yaşında, mezuniyetinin ardından Pürüçan Nahiye Müdürlüğü'ne atanmıştır (Uzer, 1999, s. 24). Tahsin Uzer, Pürüçan Nahiye Müdürlüğü görevini yürüttükten sonra sırasıyla Çiç, tekrar Pürüçan Nahiye Müdürlüğü, Yenicevardar Kaymakam Vekilliği, Razlık, Gevgili, Florina, Kesendire ve Selanik Merkez Kaymakamlıkları görevlerini üstlenmiştir. 1910 yılında Drama Mutasarrıflığı'na atanmış ancak 1912 yılında görevden alınarak Beyoğlu Mutasarrıflığı'na atanmıştır. 1913 yılında Van Valiliği görevine getirilmiş ve ardından Erzurum valisi olarak atanmıştır (Şahin, 2011, ss. 2–3). Görev yaptığı bölgeler arasında Balkanlar ve Anadolu'nun farklı bölgeleri bulunmaktadır. Bu, onun idari deneyimini çeşitlendirmiş ve farklı topluluklarla etkileşimde bulunmasına olanak tanımış olması açısından önemlidir.

1919'da, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin IV. Dönemi sırasında İzmir milletvekili olarak seçilen Tahsin Uzer, İngilizler tarafından tutuklanarak 1920 yılında Malta'ya sürgün edilmiştir. Sürgün sonrası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dönemi'nde İzmir milletvekili olarak görev yapmış, ikinci dönemdeki ara seçimlerle Ardahan, üçüncü dönemde Erzurum ve dördüncü dönemde Konya milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır (TBMM Albümü 1920–2010, s. 212). Beşinci Dönem'de ise Erzurum milletvekili olarak meclise girmiş. Fakat Üçüncü Umumî Müfettişi olarak atanınca 1935 yılında milletvekilliğinden istifa etmiştir (BCA.30.10.0.0.75.494.3.). Tahsin Uzer'in siyasi kariyeri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Türkiye'nin erken Cumhuriyet dönemi gibi tarihî dönemlerdeki önemli olaylara tanıklık etmiş ve aktif bir rol oynamıştır.

6 Eylül 1935- 3 Kasım 1939 tarihleri arasında Üçüncü Umumi Müfettişliği görevini yerine getirmiştir. Tahsin Uzer 3 Aralık 1939 Pazar günü vefat etmiştir (İkdam (Sabah Postası), 4 Aralık 1939, s. 2) (Cumhuriyet, 4 Aralık 1939, s. 1). Tahsin Uzer, Fransızca ve Bulgarca dillerini bilmektedir. Mediha Hanım ile yaptığı evlilikten Nedime, Selahattin, Sücaettin, Halide, Celalettin ve Mefkûre adlarında altı çocuğu olmuştur. 1960 İhtilal'inden sonra Tahsin Uzer'in çocuklarından olan Celalettin Uzer, İnönü hükümetinde İmar ve İskân Bakanı olarak görev yapmıştır (Aldan, 1987, s. 227).

Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması ve Tahsin Uzer'in Atanması

Başbakan İsmet İnönü, 1935 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz bölgelerini ziyaret etmek amacıyla bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu geziler sonucunda "Doğu Raporu" adlı bir rapor hazırlanmıştır. Rapor, bu bölgelerde tespit edilen ekonomik, sosyal, ve idari sorunları içermektedir. Raporda; "Doğu illeri verimli bir hale gelmedikçe bütçenin ve devlet kudretinin artması" beklenemez şeklinde bir ifade kullanmıştır. Erzurum'un merkez olacağı yeni bir müfettişliğin teşkil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İsmet İnönü'nün raporu doğrultusunda yeni bir müfettişlik bölgesinin kurulması kararlaştırılmıştır (Aydoğan, 2004, s. 4). 13 Temmuz 1935 tarihinde "Defterler" adlı esere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle bir not almıştır. "Ağrı vilayetinin I. Genel inspektörlükle münasebeti görülüyor. Galiba şimalden Trabzon Erzincan'dan Ağrı'ya kadar diğer bir genel inspektörlük ihdası çok faydalı ve lazım olacak. Merkezden Şarkın dertleri ve iskân işleri takip olunamayacak" şeklinde bir yazı kaleme almıştır (İnönü, 2020, s. 132).

Tablo 1.
Üçüncü Umumi Müfettişliği Kadroları

Derece	Görevi	Sayı	Maaş
1	Umumî Müfettiş	1	150
2	Başmüsavir	1	125
5	Yabancı İşler Müdürü	1	80
7	Hususi Kalem Müdürü	1	55
7	Yazı İşleri Müdürü	1	55
7	Evrak Müdürü	1	55
6	İstatistik Müdürü	1	70
5	Asayiş Müsaviri	1	80
7	Asayiş Müsaviri Muavini	1	55
6	Emniyet Müsaviri	1	70
7	Emniyet Müsaviri Muavini	1	55
11	İstihbarat Memurları	2	30
14	İstihbarat Memurları (Muhtelif Merkezlerde)	3	20

Bu kapsamda 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanunun birinci maddesine göre kurulan Üçüncü Umumi Müfettişliği Erzurum Mebusu Tahsin Uzer atanmıştır (BCA.30.18.1.2.57.70.16; Resmi Gazete, 11 Eylül 1935, s. 5637). 20 Ağustos 1935'te Dâhiliye Nazırı Şükrü Kaya tarafından Meclis-i Vükela'nın onayına sunulmuştur (Korkmaz, 2011, s. 111). Dâhiliye Vekâleti tarafından 2.11.1935 gün ve 4140/ 8717 sayılı tezkere ile Tahsin Uzer'in müfettişliği onaylanmıştır (BCA.30.10.0.0.70.462.6) (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1935, s. 1; Tan, 26 Ağustos 1935, s. 1; Anadolu, 27 Ağustos 1935, s. 2). Üçüncü Umumi Müfettişlik kurulması ile Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon ve Ağrı' Vilayetleri bu müfettişliğin sınırları içinde yer almıştır (Resmi Gazete, 11 Eylül 1935, s. 5637). Bu yeni müfettişlik bölgesi, bu bölgelerin kalkınması ve gelişmesine yönelik daha özgün ve yerinde politikaların uygulanmasına imkân sağlamıştır (Tablo 1).

Bakanlıkların bünyesinde Üçüncü Umumi Müfettişliğe bağlı kişiler bulunurdu. Bu kişiler şunlardır: Maliye Vekâleti, Adliye Vekâleti, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Maarif Vekâleti, Nafia Vekâleti, İktisat Vekâleti ve Ziraat Vekâleti gibi bakanlıkların altında müfettişlik müşavirleri görev yapmaktaydılar. Bu müfettişler, ilgili bakanlıkların faaliyetlerini denetler, politikalarını inceleyip raporlar hazırlar ve gerekli önlemlerin alınmasına katkıda bulunurdu. Bu yapı, idarenin etkinliğini ve hesap verebilirliğini artırmayı amaçlayan bir denetim mekanizması olarak işlev görmüştür (Resmi Gazete, 24 Kanunuevvel 1935, ss. 5869–5871).

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Ağrı İzlenimleri Ve Faaliyetleri (1935–1939)

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, 1935 yılında göreve başladıktan sonra, müfettişliğe bağlı vilayetleri ziyaret etmiş ve bu ziyaretler sırasında vilayetlerin ihtiyaçlarını belirlemiştir. Müfettişlik bölgesinde yer alan farklı vilayetlerin ihtiyaçlara tespit edilerek buralara kamu harcamaları ve yatırımları yapılması sağlanmıştır Tahsin Uzer'in bu ziyaretleri ve sonrasında yapılan çalışmalar, ilgili bölgelerin kalkınması ve idari ihtiyaçlarının karşılanması için önemli bir adım olmuştur. Bu kapsamda Ağrı vilayetine de geziler düzenlemiştir. 1935–1939 yılları arasında vilayetin ihtiyaçları tespit edilmiştir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, müfettişlik bölgesi hakkında hazırladığı bir raporu, 06 Ekim 1935 tarihinde Başbakan

1 Ağrı vilayeti ilk olarak Birinci Umumi Müfettişliği Mıntıkası'na 13 Şubat 1929 tarih ve 7640 sayılı kararname "asayiş ve muamelatı umumiyesi Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasına dâhil vilayetlerle alakadar olan Beyazıt (Ağrı)vilayetinin, mezkur müfettişliğe raprı zaruri olduğundan, Birinci Umumi Müfettişlik Talimatnamesi'nin birinci maddesine göre Beyazıt vilayetinin dâhil edilmesi" onaylanmıştır. Resmi Gazete, 11 Mart 1929, S.1140, s. 6774; C. Koçak,Umumi Müfettişlikler (1927- 1952), s. 103.

İsmet İnönü'ye sunmuştur. Raporunda, Trabzon, Erzurum ve Gümüşhane vilayetlerinin adliyelerinin temiz, bakımlı ve düzenli olduğunu vurgularken, Ağrı Adliyesi'nin düzensizlikleri ve kötü fiziksel durumu konusunda detaylı bir değerlendirme yapmıştır. Bu olumsuz durumları Adliye Vekâleti'ne şifreli bir şekilde raporlamıştır (BCA.30.10.0.0.70.462.4.).

21 Kasım 1935 tarihinde, Ağrı'daki kamu binalarının dağınık bir durumda olmasına ve memurlar için yer tahsisine ilişkin olarak Başbakan İsmet İnönü tarafından alınan 20.000 lira tahsis kararı üzerine, bu parayı inşaat malzemelerinin temin edilmesi için kullanma gerekliliği doğmuştur. İnşaatın iklim koşulları nedeniyle kısa sürede başlaması amacıyla bu paranın Üçüncü Umum Müfettişliği hesabına hemen aktarılması talep edilmiş, aynı zamanda kış aylarında gerekli malzemelerin tedarik edilmesi istenmiştir. Bu bağlamda, Tahsin Uzer valilerin aktif rol almasını ve hükümet konağının içinde tüm devlet kurumlarının yer almasını istemiş ve inşaatın hızlı bir şekilde başlayabilmesi için 20.000 lira talep etmiştir. Ağrı valisi Burhanettin Teker, bu talebi iletmek üzere hareket etmiştir (BCA.30.10.0.0.70.462.7). Bu girişimler, Ağrı'daki kamu binalarının iyileştirilmesi ve yeni bir hükümet konağının inşası için atılan önemli adımlar olarak görülmelidir.

3 Ocak 1936 tarihinde, Ağrı vilayeti öncelikle Birinci Umumi Müfettişliği bölgesinde bulunduğu için o yıl 2500 lira ödenmiştir. Ancak daha sonraki dönemde Üçüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasıyla Ağrı, bu yeni müfettişlik sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu nedenle Birinci Umumi Müfettişliği, Ağrı'ya verilen paranın iadesi için Tahsin Uzer'e başvuruda bulunmuştur. Tahsin Uzer, bu konuyla ilgili olarak Ağrı vilayetinin çok kötü bir durumda olduğunu ve maddi sıkıntılar nedeniyle mühmel bir durumda olduğunu belirtmiş ve gerekli paranın Ağrı vilayeti tarafından iade edileceğini ifade etmiştir. Bu, Ağrı vilayetinin ekonomik zorluklarla karşı karşıya olduğu bir dönemde alınan bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır (BCA. 30.10.0.0.70.463.1.).

19 Şubat 1936 tarihinde, bölgenin genel sorunlarını ele alan bir rapor hazırlanmış ve bu rapor, müfettişlik sınırları içinde bulunan vilayetlerin genel sorunlarını ele almıştır. Rapor, altı ana maddeyi içermektedir ve Maliye Bakanlığı'na sunulmuştur:

1. Hükümet konaklarının inşa edilmesi ve memur evlerinin yapılması için yıllık olarak ikişer yüz bin lira tahsis edilmesi.
2. Arazi vergilerinin hususi idarelere devredilmesi.
3. Sayım vergisinin azaltılması.
4. Bina ve meskenler için 300.000 lira tahsis edilmesi.
5. Harcırah tahsisatının geniş tutulması.
6. Müfettişlik sınırları içinde bulunan vilayetlerde su, elektrik, bataklık kurutma projeleri, müfettişlik ve hükümet konaklarının inşaatı, hapishanelerin yenilenmesi ve şehir planları için iki veya üç senede bir ikişer milyon lira tahsis edilmesi talep edilmiştir (BCA.30.10.0.0.70.463.9.).

Bu maddeler, bölgedeki ekonomik ve idari sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan önemli önerileri içermektedir. Bu rapor, o dönemdeki kalkınma ve iyileştirme çabalarının bir yansıması olarak görülebilir.

10 Nisan 1936 tarihli bir belgede, Üçüncü Umumi Müfettişliği sınırları içindeki bölgelerde veteriner eksikliği yaşandığı ve sekiz vilayette sadece iki veterinerin bulunduğu vurgulanmıştır. Bölgede hayvan yetiştiriciliği ve hayvan ticaretinin önemli olduğu göz önüne alındığında, sekiz vilayete veteriner ataması yapılması

talep edilmiştir. Ancak Ziraat Vekili tarafından, bu durumun mümkün görülmediği ifade edilmiştir (BCA. 30.10.0.0.70.463.17.).

10 Mayıs 1936 tarihli bir arşiv belgesinde Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin, Başbakanlığa gönderdiği raporda, Ağrı vilayetinde kültürel çalışmalara özel bir önem verildiği ifade edilmiştir (BCA. 30.10.0.0.68.452.2.). Bu raporlar, Ağrı vilayetinin idari, ekonomik ve sosyal konularında Başbakanlık ve diğer ilgili kurumlar tarafından takip edilmesini sağlamıştır. Bu tür raporlar, merkezi hükümetin bölgedeki gereksinimlere hızlı bir şekilde yanıt verebilmesine yardımcı olmuştur.

29 Mayıs 1936 tarihli raporunda Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, bölgesiyle ilgili olarak İran transit yolunun henüz tamamlanmadığını ve bu yolun keşif çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, Karaköse ile Gürcübulak yönelimindeki yolun gelecek yıl inşa edileceği bilgisini raporuna eklemiştir (BCA.30.10.0.0.71.464.9.). Aynı durum İktisat Vekili Celal Bayar tarafından 11 Eylül-21 Ekim 1936 tarihleri arasında Artvin, Ardahan, Beyazıt, Kars, Zonguldak, Sinop, Ordu, Samsun, Artvin, Rize, Çıldır, Van, Erzurum, Muş, Siirt Diyarbakır, Malatya, Konya ve Mersin illerine yapmış olduğu ziyaretin Aralık 1936 tarihinde İsmet İnönü'ye teslim edilmesi ile Şark Raporu ortaya çıkmıştır. Şark Raporu'nda İran transit yolu inşaatının istenen hızda ilerlemediğini belirtmiştir. Müteahhit burada çalışacak işçi bulamadığı için yol inşaatında gecikmeler olduğunu İktisat Vekili Bayar tarafından ifade edilmiştir. (Bayar, 2006, ss.17-68).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, 15 Temmuz 1936 tarihinde Kültür Bakanlığı'na şifreli bir yazı göndererek Ağrı vilayetinde öğretmen eksikliğinin ciddi bir sorun olduğunu ve öğretmen ihtiyacının karşılanmadan Karaköse'ye yeni bir okul açmanın mümkün olamayacağını bildirmiştir. Ancak Kültür Bakanlığı tarafından verilen cevapta, Türkiye genelinde öğretmen sıkıntısının olduğu vurgulanmış ve o yıl tahsis edilen kadrolara bir öğretmen bile eklenmediği belirtilmiştir. Ayrıca, son on yılda öğretmen sayısının hemen hemen aynı kaldığı, ancak öğrenci sayısının yedi kat arttığı ifade edilmiştir (BCA.30.10.0.0.142.20.7.).

17 Temmuz 1936 tarihinde Tahsin Uzer tarafından Kültür Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda, Ağrı vilayetinde ortaokul açılması için çalışmaların yapılması gerektiği talep edilmiştir. Ortaokulun açılma gerekliliği olarak, vali, kumandan ve idari memurların çocuklarının ortaokul seviyesinde okul bulunmaması nedeniyle tahsilatlarının kesildiği belirtilmiştir. Bu nedenle, en kısa sürede ortaokul için çalışmaların başlatılması istenmiştir. Ancak, Kültür Bakanlığı tarafından 13 Temmuz 1935 tarihli ve 629 numaralı şifre ile verilen cevapta, öğretmen sıkıntısı nedeniyle yeni okul inşaatının uygun olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, öğretmen temin edildiği takdirde Karaköse'de okul açılacağı belirtilmiştir (BCA. 30.10.0.0.71.464.26).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, Erzurum, Kars, Ağrı ve Gümüşhane vilayetleri için 16 Ekim 1936'da Başvekâlet'ten köylüler için çok önemli bir araç olan harman makinası talep etmiştir (BCA.30. 10. 0. 0. 71. 465. 7.). Başvekâlet bu yazıyı 22 Ekim 1936'da gereğinin yapılması için Ziraat Vekâletine havale etmiştir (BCA 30 .10. 0. 0.71. 465. 7.).

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in 23 Ekim 1936 tarihli yazısında, Ağrı Vilayeti'nin iklimsel nedenler ve sık yağışlar sebebiyle mahsullerin hala biçilmemiş olduğunu belirtmiştir. Bu durum, tarımsal faaliyetlerin gecikmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Ağrı vilayetine tarımsal faaliyetler için beş adet harman makinesi

temin edilip gönderilmesi talebi, Başvekâlet'e ve Ziraat Vekâleti'ne sunulmuştur (BCA. 30.10.0.0.71.465.7). Bu talep, tarım alanında verimliliği artırmak ve iklim koşullarına daha iyi uyum sağlamak amacıyla yapılmış önemli bir öneridir. Harman makinaleri, mahsullerin daha hızlı ve verimli bir şekilde işlenmesine yardımcı olabilir.

Ağrı valisi olarak görev yapan Mehmet Burhanettin Teker, vilayetin gelişimi için gerçekleştirdiği çalışmalar ve kısa süre içinde vilayet merkezinde inşa ettirdiği Halkevi binası ile dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'e halkevi borçlarının ödenmesi için 5 bin lira yardım yapılması talep edilmiştir. Mehmet Burhanettin Teker'in bu çalışmaları, hizmet ve başarıları sebebiyle taltif edilmesi gerektiği Başvekâlet'e bildirilmiştir (BCA. 30.10.0.0.71.466.10.).

Kurun Gazetesi yazarlarından Asım Us'un yazdığı "*Doğu İlleri-mizde İmar*" başlıklı yazısında, Üçüncü Umumi Müfettişliği görevine getirilen Tahsin Uzer, Doğu illerinin sorunlarını şu şekilde tespit etmiştir: Emniyet, sağlık, yol, işsizlik ve eğitim meseleleri. Müfettişlik görevi kapsamında bulunan şehirlerin bu sorunları çözeceğine inanmıştır (Us, 1936, s. 7).

9 Kasım 1936 tarihli Akşam Gazetesi'nde, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından verilen bir beyanatta, Doğu illerinin iki yıl içerisinde yüksek refaha ulaşacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Ağrı'nın elektrik altyapısı ile ilgili çalışmalara başlandığı belirtilmiştir. Trabzon'da gerçekleşen valiler toplantısına sekiz valinin katıldığı ve bu toplantı sonucunda, bayındırlık, kültürel gelişme, sağlık gibi konularda Üçüncü Umumi Müfettişlik bölgesinde bulunan vilayetlere yatırım yapılmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir (Akşam, 9 Kasım 1936, ss. 1–5).

10 Ağustos 1937 tarihinde, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından Karaköse ve Patnos kazalarına bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında Patnos'un iki sene önce kazaya dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca, bu bölgenin tarımsal ve hayvansal olarak desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (BCA.30.10.0.0.71.466.6).

Ağrı Vilayeti'nde 28 Eylül 1937 tarihinde buğday ve arpa ürünlerinde bolluk yaşanmaktadır. Tahsin Uzer tarafından yapılan incelemede, arpa ve buğday fiyatlarında ani düşüşler yaşandığı için buğday ve arpanın 70 liradan satılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Ziraat Bankası'nın Ağrı'dan bir milyon ton buğday ve arpa alması gerektiğini, bu sayede Ağrı halkının rahatlayacağını ifade etmiştir. Bu çerçevede, Ağrı Vilayeti'nde hububat ürünlerini değerlendirmek amacıyla transit yolu otobüs ve kamyon servis ücretlerinin yeni bir tarife ile düzenlenmesi talep edilmiştir. Ancak, Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmemiştir (BCA. 30.10.0.0.154.87.10.). Bu hattın açılması dönemin sosyo-ekonomik, siyasi koşullarını anlamak ve incelemek açısından önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü Umumi Müfettişliği sınırları içinde yer alan Ağrı'dan İran sınırına kadar uzanan 83 kilometrelik şose kısmında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ağrı ile Erzurum arasındaki 130 kilometrelik alanda ise çalışmalar tamamlanmıştır. Bu transit yol üzerinde çeşitli büyüklükte 40 köprü de inşa edilmiştir (Doğu, 14 Ekim 1937, s. 3). Kızıldize-Karaköse-Erzurum-Trabzon transit yolu 1937 yılında tamamlanmıştır. Yolun açılışı şu şekilde kayıtlara geçmiştir: Kızıldize ve Trabzon'dan hareket eden, bu transit yolu üzerinde sürekli ve düzenli seferler yapacak olan ilk otobüslerin burada

gerçekleştirilen açılış törenine Umumi Müfettiş Tahsin Uzer başkanlık etmiş, sivil ve askerî yetkililer, memurlar ve kalabalık bir halk topluluğu da törene katılmıştır (Aydoğan, 2004, s. 11).

14 Ekim 1937 tarihinde Doğu Gazetesi'nde "*Transit Yolu Tamir Ediliyor*" başlıklı haberinde Karaköse'den İran hududuna kadar olan 83 kilometrelik şose kısmında çalışmalara başlandığı bildirilmiştir. Ağrı ile Erzurum arasındaki 130 kilometrelik yolun bittiği, Transit yolu üzerinde 40 kadar küçük ve büyük köprü yapılmaya başlandığı bildirilmiştir (Doğu, 14 Ekim 1937, s. 3). Dönem itibariyle ulaşım ağının güçlendirilmesi için büyük kamu harcama ve yatırımı yapıldığı görülmektedir.

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer 23 Ekim 1937 tarihinde Ağrı vilayeti ve kazalarını gezerken Beyazıt, Diyadin kazaları ve beş nahiyede arpanın kilosunun yirmi paraya, buğdayın ise altmış paraya satıldığını görmüştür. Fakat Diyadin kazasında bazı köylerde zahireler yeterince değer görmediği için harmanlarının kaldırmak istememiştir. Ağrı vilayetinde zahire fiyatları arpa yirmi ile elli buğday ise elli ile yetmiş para arasında satılmaktadır. Bu vilayetten yarım milyon zahire alınması durumunda halk vergilerini ödeyebilecek duruma gelebilecektir (BCA. 30.10.0.0.81.531.13.). Tahsin Uzer'in yapmış olduğu geziler sonucunda vilayetin sorunları ile yakından ilgilendiği ve çözüm yolları bulmaya çalıştığı dönemin kayıtlarında açıkça görülmektedir.

Dönem itibariyle vilayete dâhil yeşil bir görüntü sağlanması için valiler tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Ağrı genelinde çam yetiştirilmek için vilayetin farklı yerlerine fidanlar dikilmiştir. Ayrıca Ağrı'nın daha yeşil bir görüntü kazanması için kavak ve söğütte dikilmiştir. Hayvancılık vilayette önemli bir geçim kaynağı olduğu için peynirciliğe önem verilip yağcılık ve kremciliği daha aktif hale getirmek için makineler alınmıştır (Boz, 2019, s. 50).

12 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Karaköse Hükümet Konağı İhmal Yüzünden Yandı*," başlıklı haberde yaşanan bu felaketin güçlükle tamir edilebileceği yazılmıştır. Maliye, Tapu ve Nafia daireleri de bu bina içinde olduğu yazılmıştır. Yakın bir dönemde tamir edildiği yazılmıştır (Doğu, 12 Aralık 1937, s. 1).

13 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Karaköse Hükümet Konağı*" isimli haberde, yanan Karaköse Hükümet Konağı'nın yeniden inşasına karar verildiği bunun içinde bütçeden 9.500 lira verilmesi kabul edilmiştir (Doğu, 13 Aralık 1937, s. 1). Tahsin Uzer döneminde çeşitli kamu kuruluşlarının yapılması için ödenekler ayrılmıştır.

15 Aralık 1937 tarihinde Doğu Gazetesi'nde yayımlanan "*Transit Yolunda Münakalâ Durmayacak*" başlıklı haberde kış mevsiminde yoğun kary yağışı sebebiyle Transit yolunun kapandığı, bunun içinde İkinci mıntıka üzerinde bulunan Kop, Deveboynu, Ağrı hududunda bulunan Saçtepe ve Tahir geçidinde alınan önlemler sonucunda bir daha kapanma olmayacağı yazılmıştır (Doğu, 15 Aralık 1937, s. 2). Ağrı gibi vilayetlerin bu dönemde en büyük sıkıntılardan bir tanesi kışın yolların kapanması olarak gösterilebilir.

19 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde "*Eleşkirt Haberleri*" kısmında, bu yıl içinde üç köyde ilkokul açıldığı, maddi durumu yetersiz olan öğrencilere parasız elbise verildiği, bildirilmiştir (Doğu, 19 Aralık 1937, s. 2). Vilayet dâhilinde yapılan bütün çalışmalar Üçüncü Umumi müfettişi Tahsin Uzer'e bildirilmiştir. Yapılan faaliyetler sistemsel bir şekilde yapılmıştır.

24 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde yayımlanan "Muhacir Köylerine Mektepler Yaptırıldı" başlıklı habere göre, köylerde kültürel gelişmenin teşvik edilmesi amacıyla çalışmalar yapıldığı bildirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında dört muhacir köyüne yeni okullar inşa edildiği belirtilmiştir. Vilayet dâhilinde hazırlanan program ise okulların önce kazalara, sonra nahiyelere inşa edilmesini planladığını ifade etmektedir. Aynı tarihli başka bir haberde ise, Ağrı Halkevi Dil Tarih Edebiyat bölümü tarafından Ağrı'nın tarihini belgeleyen bir çalışma yapılacağı duyurulmuştur (Doğu, 24 Aralık 1937, s. 2).

25 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nin Ağrı Valisi Burhanettin Teker ile yaptığı görüşmede aşağıdaki bilgiler verilmiştir: Üç yıl içerisinde şehir yeşilliklerle donatarak gündüzleri yeşil, geceleri ise elektrik aydınlatmasıyla donatılmış bir şehir görünümüne kavuşturduklarını bildirmiştir. Ağrı Valisi Burhanettin Teker, Doğu Gazetesi muhabiri tarafından şehrin imar, ziraat, hayvancılık, sıhhat gibi konularla ilgili sorularla karşılanmış ve bu konulara ilişkin ayrıntılar verilmiştir. Ziraat ve hayvancılıkla ilgili olarak, 1934 yılında 410 bin olan hayvan sayısının 1937 yılında 520 bine yükseldiği belirtilmiştir. Ayrıca ziraat konusunda Ağrı'nın geri kaldığını ifade etmiştir. Şehir genelinde iki ziraat memurunun görev yaptığı ve hayvan islahı, tohum islahı, cins islahı gibi çalışmaların yürütüldüğü açıklanmıştır. Şehirde ağaçlandırma çalışmalarının bu dönemde başladığı ve şehrin tamamen ağaçsız ve düz yaylalardan oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca, Ziraat Mektebi'ne 20-30 bin akasya ağacı getirildiği ve her kaza merkezine bir tane numune fidanlık kurma kararı alındığı ifade edilmiştir. Üçüncü Umumi Müfettişliği döneminde kamu harcamalarının ve yatırımlarının artırılması ile elektrik sorununun çözüme kavuşmaya başladığı belirtilmiştir. Halkevleri, bu dönemde yeni bir binaya kavuşmuş ve temsil kolunun etkin bir şekilde çalıştığı ifade edilmiştir. Halk dernekleri Karaköse ve tüm şehirde etkin çalışmalar yürütmüş, spor kolunun aracılığıyla yaz ve kış sporları gerçekleştirilmiştir. Sağlık işleri ile ilgili olarak, şehirde yürütülen bütün çalışmaların raporlarının hazırlandığı ve fotoğraflandığı, bu bilgilerin Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'e gönderildiği ifade edilmiştir (Doğu, 25 Aralık 1937, ss. 1-5).

8 Aralık 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde, Ağrı vilayeti sınırları içinde bu yıl imar işlemlerine daha fazla önem verileceği belirtilmektedir. Bu çerçevede, Karaköse'de İran sınırına giden yolun yeni inşa edilecek kısmı için 658 lira ayrılmıştır. Ayrıca, merkezde yeni bir hükümet konağı yapılacak ve bunun için 110 lira tahsis edilmiştir. Modern bir cezaevi inşa edilmesi planı 36 liraya mal olacaktır. İnhisarlar binası için 25 lira, otobüs istasyonu ve garajı için 25 bin lira, ilkokul ve İdare-i Hususiye apartmanları ile askerî lojmanlar için 30 bin lira tahsis edilmiştir. Vilayet sınırları içinde bulunan Tutak Köprüsü için 50 bin lira bütçe ayrılmıştır. Ağrı, hayvancılık merkezi olarak kabul edilerek hayvan cinslerinin islahı için çalışmalar başlatmak üzere 8 bin lira tahsis edilmiştir (Doğu, 28 Aralık 1937, s. 2). Ayrıca 1937 yılı içinde Ağrı vilayeti dahilinde İğdır- Ağrı hududu arasında muhtelif kilometrelerde 10 adet beton köprü yaptırılmıştır (Doğu, 18 Ocak 1938, s. 4). 13 Temmuz 1938 tarihinde 64 sayılı şifreli bir şekilde yazılan yazıda Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Karaköse'ye ziyarette bulunduğu ve vilayette sükûnetin hâkim olduğunu belirtmiştir (BCA.30.10.0.0.71.467.8.).

1 Ocak 1938 tarihli Doğu Gazetesi'nde "Ağrı Kazalarında İmar Faaliyeti" başlıklı habere göre, Ağrı vilayetinde devlet tarafından kamu harcamaları ve yatırımları gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Özellikle Karaköse'ye yapılan binalar ve yollar, şehrin genel görünümünün iyileştirilmesine katkı sağlamıştır. Haberde, yatırımların

sadece Ağrı Merkez'e değil, ilçelere de yapıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, Karaköse-Van-Kağızman yolları üzerindeki çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir (Doğu, 1 Ocak 1938, s. 2). İktisat Vekili Celal Bayar tarafından hazırlanan Şark Raporu'nda bölgede nakliye işlerinin geliştirilmesi için Karaköse- Erciş yolunun en kısa sürede modern bir şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir (Bayar, 2006, ss.113-115).

2 Ocak tarihli Doğu Gazetesi'nde "Ağrı'da Halkevi Faaliyetleri" başlıklı haberde, Ağrı Halkevi yıllık çalışma programını hazırlayarak çalışmalara başlamıştır. Ayrıca, Kızılay'ın 60. yıl kutlamaları kapsamında "Aynaroz Kadısı" ve "Gömdüğüm Ocak" isimli piyesler sahnelenmiştir. Tarih, Dil ve Edebiyat Şubesi ise üç konferans vermiştir. Ayrıca, erkekler için Halk Dersaneleri açılmıştır (Doğu, 2 Ocak 1938, s.4). Ayrıca 15 Ağustos 1938'de Ağrı ilinde aygır deposunun inşasının devam ettiği Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından belirtilmiştir (BCA.30.10.0.0.159.113.22.).

8 Kasım 1938 tarihli belgeye göre, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, müfettişlik bölgesini kapsayan bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu gezi, Bayezid'e kadar uzanmıştır. Tahsin Uzer, bu gezide bölgede huzur ve maniyetin sağlandığından bahsetmiştir (BCA.30.10.0.0.197.349.9.). Bu tür gezi ve incelemeler, dönemin yetkilileri tarafından bölgenin durumu hakkında bilgi sahibi olmak ve gerektiğinde düzenlemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilirdi. Tahsin Uzer'in bahsettiği huzur ve maniyet, bölgedeki istikrarın ve düzenin sağlandığını ifade etmektedir.

28 Ocak 1939 tarihinde, Ağrı'da inşa edilmekte olan hükümet konağı için beş aylık bir çalışma kadrosu tahsis edilmiştir. Bu durum, İcra Vekilleri tarafından onaylanmıştır (BCA.30.18.1.2.85.117.20.). 27 Ekim 1939 tarihinde Ağrı iline bağlı Bayezid kazası sınırları içinde yer alan Gürcübulak'ta gümrük binası inşaatında çalıştırılmak üzere sekiz aylığına kadro tahsis edilmiştir (BCA.30.18.1.2.89.103.16.). 1939 yılında Tahsin Uzer, İran hududu ve Beyazıt'a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahat bağlamında eksiklikleri rapor haline getirip Başvekil Celal Bayar'a sunmuştur (BCA.30.10.0.0.71.468.9.).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ülkenin çeşitli bölgeleri farklı sosyal ve ekonomik koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, ülkenin birçok bölgesinde yapısal ve idari değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur. Üçüncü Umumi Müfettişliği, bu ihtiyaçları karşılamak ve farklı vilayetlerin kalkınmasını teşvik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Her bir Umumi Müfettişlik, belirli bir bölgenin idari ve ekonomik işlerini denetlemek ve düzenlemekle görevli tutulmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik kapsamında yer alan Ağrı, 1935 yılında Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin kurulmasıyla beraber bu müfettişliğin mıntıkasında yer almıştır.

Tahsin Uzer'in 1935 yılında Üçüncü Umumi Müfettiş olarak atanması ve 1935-1939 yılları arasında Ağrı'ya gerçekleştirdiği geziler sonucunda vilayete yapılan kamu harcamaları ve yatırımlarının seyri olumlu yönde değişmiştir. Tahsin Uzer'in görev yaptığı dönemde, Ağrı'nın gelişimini teşvik etmek ve idari iyileştirmeler yapmak için çalışmalar içinde yer almıştır. Bu süre zarfında gerçekleştirdiği incelemeler ve geziler, Ağrı vilayetindeki ihtiyaçları belirlemek ve çeşitli alanlarda gelişmeleri sağlamak amacıyla önemliydi.

Tahsin Uzer görev süresi boyunca, bölgede altyapı projeleri, eğitim, sağlık, tarım ve ulaşım alanlarında çeşitli yatırımların gerçekleştirilmesi için çaba harcamıştır. Bu yatırımlar, Ağrı vilayetinin

gelişimine ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuş, özellikle transit yolların inşası gibi projeler bölgenin ulaşım altyapısını geliştirmiştir. Hayvan sayısının ve tarımsal ürünlerin artırılması için Ağrı'ya teşvikler verilmesi kapsamında girişimlerde bulunmuştur. Kamu kurum ve kuruluşlarının günün koşullarına göre yeniden yapılmasını sağlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen kamu harcamaları ve yatırımlar, Ağrı halkının yaşam koşullarını iyileştirmiş ve sosyo-ekonomik dönüşümü teşvik etmiş ve bu dönemde yapılan çalışmalar, Ağrı vilayetinin kalkınmasına önemli katkılarda sunmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akşam (1936)
 Albümü, T. B. M. M. (1920–2010). (tarih yok), 1, 212.
 Aldan, M. (1987). Tahsin Uzer. *Türk İdare Dergisi*, 225–257.
 Anadolu (1935)
 Aydoğan, E. (2004). Üçüncü umumi Müfettişliği'nin kurulması ve III. Umumî müfettiş Tahsin Uzer'in bazı önemli faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1–14.
 [CrossRef]
 Bayar, C. (2006). *Şark raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
 Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı tarihi* p. 1). Cilt. Türk Tarih Kurumu. BCA, 30(10). O. 0.71, 465. 7.
 BOA, & SAİDB, D. H. 150/279.
 Boz, İ. (2019). *Doğu Gazetesine göre üçüncü umumi müfettişlik ve imar faaliyetleri (1937–1938)*. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. BCA. 30.10.0.0.154.87.10.
 BCA. 30.10.0.0.70.463.1.
 BCA. 30.10.0.0.70.463.17.
 BCA. 30.10.0.0.71.465.7.
 BCA. 30.10.0.0.71.466.10.
 BCA. 30.10.0.0.71.468.9.
 BCA. 30.10.0.0.81.531.13.
 BCA. 10. 0(0). 71, 465. 7.
 BCA.10.0.0.142.20.7.
 BCA.10.0.0.159.113.22.
 BCA.10.0.0.197.349.9.
 BCA.10.0.0.68.452.2.
 BCA.10.0.0.70.462.4.
 BCA.10.0.0.70.462.6.
 BCA.10.0.0.70.462.7.
 BCA.10.0.0.70.463.9.
 BCA.10.0.0.71.464.26.
 BCA.10.0.0.71.464.9.
 BCA.10.0.0.71.466.6.
 BCA.10.0.0.71.467.8.
 BCA.10.0.0.75.494.3.
 BCA.18.1.2.57.70.16.
 BCA.18.1.2.85.117.20.
 BCA.18.1.2.89.103.16.
 Burgaç, M. (2013). *Türkiye'de umumi müfettişliklerin kurulması ve Trakya umumi müfettişliği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
 Cumhuriyet (1935–1939)
 Doğu (1937, Ekim 14).
 Doğu (1937–1938)
 Erdeha, K. (1975). *Milli mücadelede vilâyetler ve valiler*. Remzi Kitabevi.
 İdam (Sabah Postası) (1939)
 İnönü, İ. (2020). *Defterler 1919-1973*. (A. Demirel, Dü.) Yapı Kredi Yayınları.
 Karaca, A. (1993). *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*. Eren Yayıncılık.
 Koçak, C. (2016). *Umûmi müfettişlikler (1927–1952)*. İletişim Yayınları.
 Korkmaz, E. (2011). *Tahsin Uzer'in yaşamı ve faaliyetleri*.
 Kurun (1936)
 Özmen, A. (Ocak–Şubat 1947). Genel müfettişlikler hakkında bir düşünce. *İdare Dergisi*, 240.
 Postası, A. (1939)
 Resmi Gazete (1935–1952)
 Şahin, M. Ş. (2011). Suriye'nin son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa ile buradaki çalışmaları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1–27.
 Tan (1935)
 Tanör, B. (2019). *Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
 Teker, M. B. (30.06.1935). *Ağrı'da Vali olarak göreve başlama tarihi*
 Telif, & Eserler, T.
 Uzer, T. (1999). *Makedonya eşkiyalık tarihi ve son Osmanlı yönetimi*. Türk Tarih Kurumu.
 Vakıf (1939)

Cumhuriyet'in İlk 40 Yılında Türkiye'de Tohum Islah Araştırmaları: "Ankara Tohum Islah İstasyonu Örneği"

Plant Breeding Research in the First 40 Years of Republican Turkey: "The Example of Plant Breeding in Ankara"

Nurullah KIRKPINAR

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 28.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 01.12.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Nurullah Kırkpınar Email: nurullahkirkpinar@hotmail.com

Atıf: Kırkpınar, N. (2023). Cumhuriyet'in ilk 40 yılında Türkiye'de tohum islah araştırmaları: "Ankara Tohum Islah İstasyonu örneği". *Journal of Atatürk*, 12(2), 38-53.

Cite this article as: Kırkpınar, N. (2023). Plant breeding research in the first 40 years of Republican Turkey: "The example of plant breeding in Ankara". *Journal of Atatürk*, 12(2), 38-53.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de 1923-1963 yılları arasındaki 40 yıllık süreçte tohum islahı araştırmaları alanında yaşanan gelişmeleri Ankara Tohum Islah İstasyonu örneğinden yola çıkarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu dönem, yeni bir ülke kurulurken iktisadi bakımdan onun en önemli taşıyıcı kolonlarından biri olan tarımsal üretimin geliştirilmesi yönünde atılan adımların hız kazandığı bir zaman dilimidir. Ülkenin faklı coğrafyalarında çeşitli bitki türleri üzerine çalışmalar yapan tohum islah istasyonlarının kuruluşu da bu adımlardan biridir. Bu istasyonlar, bölgesel ve ulusal çapta iktisadi kalkınmada fayda sağlayabilecek yeni bitki türlerinin elde edilmesinde oynadıkları rolün yanı sıra geleneksel tarımın yerine, bilimsel araştırmayı önde tutan, rasyonel yöntemlerle ve en yeni teknolojik bulgulara dayalı bir üretim anlayışının yerleştirilmesinde pay sahibi oldular. Bu bağlamda, Türkiye'de kurulan ilk tohum islah araştırma merkezlerinden biri olan Ankara Tohum Islah İstasyonu, öncelikle ülkenin en önemli tarımsal üretim maddesi olan hububat çeşitleri üzerine yaptığı araştırmalarla bu sürece önemli katkılar sundu. Öte yandan İstasyon, tohum islahı konusunda modern teknikler ve pazara yönelik rasyonel üretim anlayışının tarım alanına yayılmasında önemli ölçüde etkili oldu.

Anahtar Kelimeler: Tohum islahı, kırsal kalkınma, tarımsal araştırma, Ankara Tohum Islah İstasyonu, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

This study aims to evaluate the development of plant breeding research in Turkey by examining the activities of the plant breeding station in Ankara between 1923 and 1963. This period is also highly significant for an acceleration of the increase in agricultural production while a new nation was being established. One of these steps was the founding of plant breeding stations, which were aiming to embark on research on the different plant species in the different regions of the country. Besides discovering new plant varieties that could benefit national and regional economic development, these stations also contributed to the adoption of modern and rational agricultural methods by rural society, which replaced the old traditional techniques. As the first station that was founded in Turkey, the plant breeding station in Ankara has contributed to the process of development by carrying out research on several varieties of grains, which were the primary agricultural products of the country. On the other hand, the Station had a significant impact on the spread of modern techniques in seed breeding and the concept of rational production for the market in agriculture.

Keywords: Agricultural research, plant breeding, plant breeding in Ankara, rural development, Turkey

Giriş

Bir Tarımsal Araştırma Alanı Olarak Türkiye'de Tohum Islah Araştırmaları

Cumhuriyet Dönemi'nde tarımın altyapısını güçlendirecek, ülke tarımını modernleştirecek ve rasyonel üretimi artırmayı sağlayacak yeni kurumlar yaratıldı. Bu alanda ilk önce modern tarım bilgilerini bulmaya

ve yaymaya yönelik eğitim—öğretim, araştırma—geliştirme ve yayım sistemleri ve kurumları tesis edildi. Tarım teknolojisinin ıslahı ve araştırılmasına yönelik kurumsallaşmalar 1925 yılından itibaren örgütlenmeye başladı. Bitkisel tohum ıslahına yönelik araştırma—geliştirme, deneme—üretim ve dağıtım kurumları, modern tarım teknikleri ve tohumlukların üreticiye aktarılmasında önemli rol oynadı. Tohum Islah İstasyonları, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Zirai Kombineler ve Devlet Üretim Çiftlikleri bu amaçla zaman içinde gelişen başlıca örgütlenme biçimleriydi. Bu örgütlenme yapısı içinde eğitim—öğretim, araştırma—geliştirme ve yayım alanında önemli bir dönüşüme gidildi ve hatta çoğu zaman bu alandaki kurumlar sıfırdan yaratıldı. Nitekim birçok farklı bilimsel disiplindeki araştırma etkinlikleri ilk kez bu dönemde kurumsal bir nitelik kazandı. Öte yandan tarımsal araştırma organizasyonları çalıştıkları bölgelerde tarımsal üretimdeki verimin artırılması için belirledikleri stratejilerle doğal koşulların ve kültürel farkların yarattığı engellerin üstesinden gelinmesinde rol oynadı (Kırkpınar, 2022, ss. 4–5).

Bitkisel tohum ıslahına yönelik araştırmalar, ekildiği bölgenin iklim şartlarına uygun, üstün vasıflı çeşitlerin yetiştirilmesi ve üretilmesini gerektiren bir amaç doğrultusunda bilimsel olarak tohumların ıslahını temel alan bir sürecin sonucunda gerçekleştirildi. Üretim seviyesinin gerek nicel ve gerekse nitel olarak yükseltilmesi amacıyla tohum ıslahı araştırmaları faaliyetlerini gerçekleştirecek kurumsallaşmalara duyulan ihtiyaç, 1920'li yılların ortalarından itibaren dillendirilmeye başladı. Bu noktada Atatürk Dönemi'nde Ziraat Vekili olan Dr. Reşat Muhlis Erkmən'in Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Dördüncü Büyük Kurultayı'nda vurguladığı gibi Ziraat Vekâleti, tohumlukların mekanik yollarla temizlenmesinin ötesine geçerek her bölgenin tarımsal ve iktisadi şartlarına elverişli tohum çeşitlerinin geliştirilmesine büyük önem vermeliydi (CHP Dördüncü Büyük Kurultayı, 1935, s. 176).

Bu bağlamda 1925 yılında yapılan Ziraat Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında Mersin Milletvekili Mehmet Niyazi Ramazanoğlu tarımın halka aktarılması ve yayılması aşamasında en etkili kurumların okullardan ziyade tarımsal araştırma istasyonlarının olduğunu, dolayısıyla bu araştırma istasyonlarının en yeni tarım metotları ve uygulamalarını halka aktarma noktasında önemli bir eğitim merkezi haline geleceğini dile getiriyordu. Tarım reformu kapsamında ülkenin çeşitli bölgelerinde hizmet vermek üzere bu türden kurumsallaşmaların hayata geçirilmesi bir gerekliliktir. Ziraat Vekâletinden beklenen, en kısa sürede ülkenin çeşitli yerlerinde açılacak laboratuvarlarla tohumların ıslahı için girişimlerde bulunulması ve elde edilecek nihai sonuçlar konusunda Meclis'in bilgilendirilmesiydi (TBMM Zabıt Ceridesi, 1341, ss. 442–443).

Mehmet Niyazi Bey'in bu sözleri, Büyük Millet Meclisi (BMM)'nin tohum ıslah araştırmaları ve kurumsallaşmalarına dair konuya ciddiyetle yaklaştığının göstergesiydi. Zira Mehmet Niyazi Bey'in Meclis'teki konuşmasından sonra çok kısa bir zaman dilimi içerisinde tohum ıslahı araştırmaları konusunda ilk adımlar atıldı. Aynı dönem içerisinde Ziraat Müfettişi Mehmet Yaşar (Özey) ve İsviçreli bilim insanı Odet Perrin, tohumlukların yüksek vasıflarının korunması ve daha da geliştirilmesine yönelik çeşitli analiz ve araştırma sonuçlarını içeren bir rapor hazırladılar. Bu raporlar, günümüzde farklı isimler altında çalışmalarını sürdüren tohum

ıslah, araştırma ve geliştirme istasyonlarının kurulmasına yönelik tavsiyeler sunuyordu.

Mehmet Yaşar, raporunda yüksek vasıflı yeni tohum çeşitlerinin elde edilmesinden önce tohum temizleme makineleri yardımıyla temizlenmiş tohumlukların saflığının korunması ve hastalıklardan arındırılması üzerine odaklanıyordu. Bunun için ya yurt dışından getirilmiş ya da yurt içinden temin edilmiş olup tarımı yapılmak istenen yeni tip tohumlukların iyi vasıflı olup—olmadıklarının denetleyecek bir sistem öneriyordu. Bu sistemin sacayağını "Tohum Kontrol İstasyonu" adı altında faaliyet gösterecek olan bilimsel merkezler oluşturacaktı. Bu merkezlerde hem yurt dışından getirilen hem de yurt içinden temin edilen tohumluklar arasında düşük kalitede olanlara rastlamak mümkün olduğundan, kurulacak tohum kontrol istasyonları çiftçi kesiminin ekeceği tohumlukları kalite bazında ölçecek ve ölçüm sonucunda göre ekimi yapılacaktı. Bununla birlikte Mehmet Yaşar, yeni çeşitlerin geliştirilmesi yoluyla tohumlukların ıslahını değil, var olan çeşitlerin özel şirketler veya devlet eliyle ülkeye getirilerek dağıtılmasını öneriyordu. Burada hükümetlere tohum kontrol istasyonlarının açılması dışında araştırma geleneğinin yerleştirilmesine dair herhangi bir rol düşmüyordu (Yaşar, 1341, s. 14).

Mehmet Yaşar'ın tohum kontrol istasyonlarının kurulması ile ilgili önerilerine benzer görüşler, aynı dönemde yayınlanan bir başka raporda da kendine yer buluyordu. Ziraat Vekâleti Islah—ı Büzur uzmanı olarak Türkiye'ye gelmiş olan İsviçreli bilim insanı Odet Perrin¹, Eskişehir'de bir tohum ıslah istasyonu açılması ile ilgili olarak yazdığı raporunda, tohum ıslah araştırmaları ile ilgili bir takım öneriler getiriyordu. "Eskişehir'de Bir Islah—ı Büzur İstasyonu (Laboratuvarı) Tesisine Ait Proje" başlığını taşıyan ve Ziraat Vekâletine sunulan rapor, Odet Perrin'in tohum ıslah istasyonlarının kuruluşu ile ilgili ortaya koyduğu önerilerin daha çok dikkate alındığını ve yapılacak araştırmalar için bir yol haritası çizdiğini söylemek mümkündür. Odet Perrin'in inceleme raporu, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılmış bir araştırma seyahatinin neticesinde ortaya çıkmıştı. Seyahat boyunca incelenen yerler arasında Orta Anadolu Bölgesi'nin sıklıkta oluşturulan Eskişehir, Ankara, Çorum, Kayseri, Adana, Aksaray ve Konya gibi iller yer alıyordu (Perrin, 1341a, ss. 9–29).

Raporda Eskişehir, iyi vasıflı ve yüksek kalitede hububat üreten bir bölge olması ve üretilen tohumlukların başka bölgelere naklinin uygun bir konumda yer alması gibi özellikleri ile ilk tohum ıslah istasyonunun kurulacağı yer olarak gösteriliyordu. Ancak rapor, Eskişehir mıntıkasında kurulacak bir istasyonu sadece yerleyle sınırlı bırakmıyor, aynı zamanda ona merkez tohum ıslah istasyonu olma payesini de veriyordu. Merkezi istasyona ek olarak çeşitli bölgelerde açılacak istasyonlar ise tâli (ikincil) ıslah istasyonları olarak merkezdeki istasyona bağlı olarak çalışmalarını sürdürecekti. Tâli tohum ıslah istasyonları, tohum ıslahı araştırmalarının ülkenin tamamına yayılmasında rol oynayacak birimler halinde işlev görecekler, yerel çeşitlerin bilimsel standartlar doğrultusunda deneme, çeşitlerin analizini yapma, tohumlukların kontrol ve temizlenmesi ile ilgili faaliyetlerde bulunacaklardı. Raporda tâli istasyonların 1926 yılından itibaren Konya, Adana ve Ankara'da kurulması tasarlanmıştı. Ancak istasyonların meydana getirilmesi için en önemli koşul, yönetim kademesinde görev

¹ Türkiye'de tütün yetiştiriciliği konusunda araştırmalar yapan ve bir tütüncülük uzmanı da olan Odet Perrin, daha sonraki yıllarda Maltepe Tütün Islah Enstitüsü'nde Fen Müşaviri olarak çalışmış ve Türkiye'deki tütün tipleri ile ilgili olarak çeşitli çalışmalarda bulunmuştur (Kırkpınar, 2022, ss. 606–615).

almak üzere yeterli derecede bilgi sahibi ve nitelikli kadroların yetiştirilmesi gerekiyordu (Perrin, 1341b, s. 35).

Fakat ilerleyen süreçte kurulan tohum ıslah istasyonlarının zaman içinde daha belirgin hale gelen yapıları, Odet Perrin ve Mehmet Yaşar'ın tasarladıklarını tam olarak yansıtmıyordu. 1925 yılında Eskişehir'deki istasyonun kuruluşundan sonra ülkenin çeşitli bölgelerinde tohum ıslah istasyonları açılmaya başladı. Kurumlar, Eskişehir'deki istasyona bağlı birer tâli istasyon olarak değil, kendilerine ait araştırma konusu ve kadrolara sahip, çalışmalarında bağımsız olan birer bölgesel tohum ıslah istasyonu olarak faaliyete geçmişlerdi. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak aynı dönemde tohum ıslah araştırmaları ve istasyonlarının yurtiçi ve yurtdışı ticaretin gelişmesinde oynayacağı rol konusunda fikirlerini dile getirenler arasında Ankara Tohum Islah İstasyonu'nun kurucu müdürü olan Nejat (Asım) Berkmen'de yer alıyordu. Nejat Berkmen, 1931 yılında düzenlenen Birinci Ziraat Kongresi'nde "Hububat—Bakliyat—Tohum Islahı" başlığı altında toplanmış encümen kadrosu içerisinde yer alıyordu ve bir ölçüde Türkiye'deki tohum ıslahına dair tartışmalar, yarı—resmi olduğu söylenebilecek bir platformda ilk kez alanın uzmanlarınca tartışmaya açılıyordu (Çağlar, Eylül 1930, ss. 18–22; 1931 Birinci Ziraat Kongresi, 1931, s. 3; Berkmen, 1931, ss. 819–823).

Kongredeki tohum ıslahı araştırmalarına yönelik tartışmalardan sonra, tarımsal araştırmanın bir devlet girişimi olacağı tespit ediliyor ve buna yönelik etkinliklerin hangi temeller üzerine inşa edileceği ve Türkiye özelinde atılması gereken somut adımların neler olduğu raporun temelini oluşturuyordu. Buna göre: Hazırlanacak tarımsal kalkınma planı dâhilinde ilk önce genişletilen imkânları ve verilen yeni görevleriyle mevcut tohum ıslah ve deneme istasyonları "Bölge Zirai Tetkik ve Araştırma Enstitüleri" şekline sokulacak ve böylece bu inkılâp hamlesinin ilk nüvelerini meydana getireceklerdi. Her bölge istasyonu bu yeni haliyle yapacakları çalışmalarda beklenenler ise daha önceki zamanlardaki oldukça benzerdi. Bu beklentiler şu şekilde belirlenmişti: En iyi ziraat metotlarının araştırılması, tohumların ıslahı ve yeni çeşitlerin yayılması, ucuz üretim yöntemlerinin tetkiki ve halka gösterilmesi, iç ve dış piyasanın istediği tipleri tespit ederek bunların büyük partiler halinde satışa arz imkânlarının hazırlanması (Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu, 1938, s. 4, ss. 13–16).

Tarımsal araştırma kurumlarının ve özellikle tohum ıslah istasyonlarının nasıl bir sistem içinde ve hangi amaçlar doğrultusunda gelişeceğine yönelik bu düşüncelerin ne derecede hayata geçirilebildiğini söylemek zordur. Konuyla ilgili olarak çeşitli adımlar atılmışsa da bunlar hiçbir zaman tam anlamıyla istikrarlı bir ilerleme kaydedilmesini sağlamamıştır. Dolayısıyla tarımsal araştırma merkezlerinin organizasyonu konusundaki çeşitli tartışmaların 1940'lı yıllarda da sürüp gittiğini söylemek mümkündür. Bu tartışmalar ve tohum ıslahçılığındaki, Ziraat Vekâleti'nin desteğiyle "Islahçılar Toplantısı" adıyla gerçekleştirilmeye başlanan bir dizi toplantının gündemine de girmişti. Eldeki bulgular toplantılardan ilkinin 1932 yılında "Tohum Kongresi" adı altında yapıldığını göstermektedir. Toplantıya Ankara, Eskişehir, İstanbul ve Adana'da çalışan Türk ve yabancı uzmanlar katılmış bunun yanında Yüksek Ziraat Mektebi ve vekâletten de katılımlar olmuştu. Kongrenin açılışında yaptığı konuşmada Ziraat Vekili Dr. Reşat Muhlis Erkmen, toplantıların her yılın Şubat ayında tekrarlanacağını belirtiyordu. Toplantılarda önceki yıl yapılmış olan faaliyetler ve sonraki yılın çalışmalarını plânlanacaktı. Erkmen'in kısa konuşmasının devamında söyledikleri, tohum ıslahı araştırmalarının ve ıslahçılar arasındaki ilişkilerin şekline yönelik düşüncelerini gösteriyor ve

ileride yapılacak çalışmalarla ilgili bilgiler veriyordu (Cumhuriyet, 21 Şubat 1932, s. 1).

"[T]amamlayıcı, müşterek bir çalışma sayesinde kısa bir zaman zarfında büyük muvaffakiyetler ve neticeler alınacağından şüphe etmem. Tohum ıslah istasyonlarının mevzuları başka da olsa ilim sahasında yakından temasta bulunmalarını tavsiye etmeyi fazla buluyorum. Hepiniz ilim adamısınız. Birbirinizin ilminden müstağni kalamazsınız. Bu toplantıda ilmi mesai iştirakine başlayacaksınız. Arkadaşlardan diğer mühim bir ricam: Mümkün olduğu kadar adam yetiştirmek... Her istasyon muhitinde bir mesnet olmalıdır. Islah işleri ilerledikçe, çalışma neticeleri alındıkça bütçemizin müsaadesi nispetinde istasyonları genişleteceğiz, adedini artıracacağız. Muhtelif mıntikalarda tecrübe tarlaları açacağız. Tohum üretme çiftlikleri yapacağız. Buralar için tecrübeli arkadaşlara ihtiyacımız olacaktır."

Erkmen'in konuşmasında belirttiği şekilde, 1930'lu yılların devamında tohum kongrelerinin düzenlenip düzenlenmediği veya tohum ıslah istasyonları ya da ıslahçılar arasındaki iletişimin gelişmeye devam edip etmediği ile başka herhangi bir ize rastlanmamıştır. Buna karşın bu yöndeki gelişmelerin sınırlı da olsa devam ettiği düşünülebilir. Toplantıdan sonra bir meslek grubu olarak tohum ıslahçıları bir araya getiren ilk toplantı 1945 yılında, bu kez "Islahçılar Toplantısı" adı altında yapılmış ve sonraki yıllarda da devam etmiştir. Ancak bunlardan 1948 yılında yapılan dışındaki içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olabildiğimiz başka bir toplantı bulunmamaktadır (Tarım Bakanlığı Dergisi, 1948, ss. 27–33).

Ele alınan konular, toplantıların genel olarak ıslah istasyonlarının iç işleyişlerine bir düzen getirilmesi ve ülkedeki tohum ıslahı politikaları ile ilgili ortak kararlara varılması amacıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu çerçevede araştırmaların aylık ve yıllık sonuçlarının raporlanması ve tohum üretme çiftliklerinin bütçe tekliflerinin belirlenmesi gibi konularda bütün ülkede geçerli olacak standartlar belirlenmiş, kauçuk ve yem bitkileri üretimi konusunda atılacak adımlar tartışılmış ve tohum ıslah ve deneme istasyonları ile pamuk deneme, ıslah ve üretme çiftliklerinin çalışmalarını düzenleyecek şekilde çeşitli yönetmelikler hazırlanmıştır (Tarım Bakanlığı Dergisi, 1948, ss. 28–29).

Öte yandan tohum ıslah istasyonlarının 1950'li yıllarda yaşadığı değişim, ülkenin siyasi ve ekonomik atmosferinde yaşanan değişimde de olduğu gibi birden gerçekleşmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada yaşanan iktisadi dönüşüm, tarım ve daha özel olarak tohumculuk alanında kendini göstermekteydi. Bu hareketlenmenin niteliksel bir değişim halini alması Türkiye'de 1960'ların başlarına rastlansa da önceki on yılda yaşananlar bu sonuca varılmasında bir hazırlık evresi olarak değerlendirilebilir. On yıllık süreç, tohumculuk alanında çalışan araştırmacıların kendi meslek alanlarındaki karar alma süreçlerinde daha görünür hale geldikleri bir zaman dilimi olmanın yanı sıra, tohum ıslah çalışmalarının tarım üzerinde yaratacağı etkinin daha da fazla hissedilmesiyle, kendi araştırma kurumlarından çıkarak ülkesel çapta hayata geçirilecek yeni girişimlerde ve çeşitli tarım politikalarının belirlenmesinde rol aldıkları bir dönem haline gelmiştir (Şenocak, 1959, s. 4). 1950'li yıllardan itibaren tarımsal üretim alanı, özellikle Zirai Kombinalar idaresinin kapanarak Devlet Üretme Çiftliklerinin bir parçası haline gelmesiyle devlet güdümünden çıkmış, çiftçilerin üretimdeki payının arttığı ve dolayısıyla pazar ekonomisinin yayıldığı bir tablo oluşturmaya yönelmişti. Tohumlukların standardizasyonu ve bununla ilgili hukuki düzenlemelerin yapılması pratikte, daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir gereklilik haline gelmeye başlamıştı. Dolayısıyla tohum ıslah istasyonlarının ilk

kuruluş evresinden bu yana geliştirilmiş olan veya yurtdışından ülkeye getirilerek üretimine geçilen bütün tarımsal çeşitlerin tescil edilmesi ve tohumluklarının sertifikalandırılmasına yönelik yasal çerçeve oluşturulması amacıyla ilk adımlar bu dönemde atılmaya başlandı (Devlet Üretim Çiftlikleri, ss. 71–90; Karatay, 1953, s. 20).

Tohumlukların sertifikasyonu ile ilgili ilk aşama konuyla ilgili incelemeleri gerçekleştirecek bağımsız kimi organların kurulmasıydı. Bu amaçla ilk kez 1953 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi içinde oluşturulan bir komisyon, sertifikasyon işlemlerini yapmak üzere görevlendirildi. 1959 yılında Ziraat Vekâletine bağlı olarak bir “Tohumluk Kontrol ve Sertifikasyon Enstitüsü” kurulmasının ardından sertifikasyon işlemleri ile ilgili çalışmalar ilgili kurumun çatısı altında yapılmaya başlandı. 1960 yılında ise Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsü bünyesinde “Bölge Çeşit Deneme Servisi” adı altında bir birim oluşturuldu. Adı geçen birim sonraki yıllarda, tescil edilmeye aday çeşitlerin laboratuvar ve tarla denemeleri gibi teknik taraflarının, tescil esas ve prensiplerine göre yapılmasında rol alacak tarafsız bir yapı haline gelecekti (Yalvaç, 2018, s. 22; Tomurcuk, Aralık 1957, s. 18; Günay, 1959, s. 47).

Komitenin yaptığı çalışmalar yalnızca sertifikasyon sisteminin nasıl uygulanacağı konusuna odaklanmıyordu. Ayrıca sürecin gelişimini ve devamlılığını sağlamak üzere yeni kadroların yetiştirilmesine yönelik eğitimlere de önem veriliyordu. Bu çerçevede, tohumluk sertifikasyonu için tarla muayenesi yapacak personelin yetiştirilmesine yönelik olarak 1958 yılında Yeşilköy ve Ankara Ziraat Araştırma Enstitüleri ile Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde üç günlük kurslar düzenlendi (Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

Öte yandan tohumların sertifikasyonu ile ilgili kurumsal yapının yerli yerine oturması ve konunun hangi düzlemde ve hangi kurallar çerçevesinde ele alınacağı ile ilgili belirli bir ölçüde deneyim elde edilmesinden sonra geriye yalnızca yapılacak çalışmaların yasal çerçevesinin belirlenmesi kalyordu. Yasal çerçeve 1960’lı yılların başında planlı dönemde tarımda teknolojik girdilerin artırılması gerekliliğinin öne çıkmasının bir sonucu olarak kendini gösterdi ve 21 Ağustos 1963 tarihinde 308 sayılı “Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun” kabul edildi (Kanun No: 308, Kabul Tarihi: 21.08.1963, Resmi Gazete, 29.08.1963, Sayı: 11493; Kırkpınar, 2019, ss. 150–151).

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kabul edilen 308 sayılı yasayla birlikte Türkiye’de üretilen, dağıtılan, satılan, yurt dışından getirilen ya da dışarıya satılan tohumlukların yetkili kuruluşlarca ve yönetmeliklere göre tescil ve kontrolünün yapılması için de hukuki bir zemin oluşturuldu. Buna göre tohumluklar artık elit, orijinal, anaç ve sertifikalı olmak üzere sınıflara ayrılacak; elit ve orijinal tohumluklar araştırma kuruluşları, anaç tohumluklar araştırmacıların denetimi altında Devlet Üretim Çiftlikleri, sertifikalı tohumluklar ise Ziraat Vekâleti Sertifikasyon kuruluşunun denetimiyle Devlet Üretim Çiftlikleri, öteki bazı kamu kuruluşlar ve sözleşmeli çiftçiler tarafından üretilecekti (Kün, 1989, s. 154; Yurtoğlu, 2017, s. 137).

Tohum tescili ve sertifikasyonuna dair yasal düzenlemenin kabul edilmesi Türkiye’nin uluslararası tohum ticareti içinde kendine yer bulabilmesi açısından da önem taşıyordu. Tescil edilmiş çeşitlere ait sertifikalı tohumlukların alınıp satılması dünyada gitgide daha da büyük bir öneme sahip hale gelmeye başlamıştı. Bu ticaret alanında geride kalmamak için Türkiye’nin konuyla ilgili yasal

düzenlemeleri bir an önce yapması zorunluuydu. İlgili yasal düzenlemelerin yapılmasının ardından uluslararası tohum tescil ve sertifikasyon sistemine dâhil olmak ve uluslararası piyasada tohum ticaretinde yer alabilmek de kolaylaşacaktı. Nitekim Türkiye 308 sayılı kanunun kabul edilmesinden kısa bir süre sonra tohumluk sertifikasyonu ile ilgili uluslararası gelişmeleri yakından takip ederek resmi kuruluşlara da katılmaya başladı. Bu çerçevede Türkiye, 1963 yılında kanunun kabulünün hemen ardından Uluslararası Tohum Test Birliği’ne (ISTA) ve akabinde 1968 yılında ise Organisation For Economic Co-operation And Development (OECD)’nin tohumluk sertifikasyon sistemine dâhil oldu (Bağcı & Yılmaz, 2016, s. 300).

Tohumlukların tescil, kontrol ve sertifikasyonu hakkındaki yasal düzenleme bir bakıma Türkiye’deki tohum ıslahı araştırmaları açısından yeni bir dönemin kapılarını aralıyor ve bu alan için âdetta bir milat oluyordu. Artık hem mesleki hem de hukuki açıdan tohumculuğun bir sektör olarak gelişmeye başladığı yeni bir döneme geçiliyordu. Yeni dönemde yürütülen çalışmalar, istasyonların kuruluşundan itibaren geçirdikleri 40 yıllık süreçte gözlemlenen dağınık ve başboş halinden çıkarak, araştırma, deneme ve üretim ile ilgili görev ayrımlarının ve izlenecek stratejilerin daha belirgin ve ülkesel çapta senkronize hale geldiği yeni bir düzen içinde devam edecekti. Yine de ilk 40 yıllık süreçte yapılan çalışmaların sonraki dönem için önemli bir altyapı sağladığını söylemek mümkündür. Tarım reformu içinde gelişim gösteren kurumsal altyapı ile birlikte şekillenen ve onun meydana getirilmesinde önemli bir payı olan kurumlardan biri de Ankara Tohum Islah ve İstasyonu’dur.

Ankara Tohum Islah İstasyonu’nun Kuruluşu

Cumhuriyet’in ilanından sonra tarımsal araştırma—geliştirme çalışmalarına önem veren Türk Hükûmetleri, ilk araştırma kurumlarını 1925 yılından itibaren “Tohum Islah İstasyonları” isimleriyle Eskişehir, Adapazarı, İstanbul ve Ankara’da açtı. Orta Anadolu iklim kuşağının merkezinde yer alan Ankara Tohum Islah İstasyonu, 1928 yılında Ankara Ziraat Mektebi’ne ait bir arazi üzerinde konumlandırıldı. İlk yıllarda Ankara Ziraat Mektebi’ne ait iki oda tahsis edilerek “Umumi Ziraat Laboratuvarı” adıyla çalışmalarına başladı ve böylece adı geçen tarımsal araştırma istasyonunun temelleri atılmış oldu (Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, 1938, s. 282; Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos, 1930, s. 5; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4). Kurum, daha sonra çalışmalarına “İslah—ı Buzur İstasyonu” adıyla devam etti. 1930’lu yılların ortalarından itibaren çalışma yelpazesi ve imkânları genişletilen kurum, 1936 yılında “Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu” adını aldı ve 1950’li yıllara kadar çalışmalarını bu isim altında sürdürdü (Berkmen, 1969, s. 5; Çağlar, 21 Temmuz 1940, s. 4).

1928 yılında kuruluş sürecinde Atatürk Dönemi’nin Ziraat Vekilleri arasında yer alan Reşat Muhlis Erkmen’in İstasyonun gerek fiziki gerekse araştırma kadrosunun gelişiminde büyük desteği görüldü. Öncelikle bir tohum ıslah ve deneme istasyonu olarak kurulmuş olan kurumun, ilerleyen süreçte gerek bir enstitü kimliğine dönüştürülmesinde ve gerekse de yurtdışındaki ziraat araştırma enstitüleri ve üniversitelerle bağlantılarında en büyük destek 1951–1955 arası Tarım Bakanlığı görevinde bulunan Nedim Ökmen’den geldi.

40 yıllık süreçte istasyonda görev yapan ve kurumun bu denli gelişim göstermesinde hiç şüphesiz en etkili isim Nejat Berkmen’dir.²

2 Nejat Berkmen, Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi’nden mezun olduktan sonra Atatürk’ün direktifleriyle Almanya’ya gönderildi. Burada bitki ıslahı konusunda ihtisas yaptı ve Türkiye’ye döndükten sonra Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu müdürlüğüne getirildi. İstasyondaki görevini 1961 yılına kadar sürdüren Berkmen, Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü

Berkmen, 1931–1961 yılları arasında kurumun müdürlük görevini yerine getirmekle kalmadı, aynı zamanda istasyonun kurumsal kimlik kazanması noktasında önemli rol üstlendi. Bu bağlamda gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışındaki bilimsel kongrelerde istasyonu temsil ederek görüşlerini sundu. Uluslararası organizasyonlarda hububat bitkileri ve özellikle arpa araştırmaları konusunda yürüttüğü araştırmalarla öncü bir ziraatçı görevini layıkıyla yerine getirdi. Kendisinden sonra kurum müdürlüğüne Selahattin Ecikoğlu getirildi ve 1961–1971 döneminde bilimsel araştırma çalışmaları onun idaresinde sürdürüldü (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991).

İstasyon müdürü Nejat Berkmen, ilk yıllardan itibaren yurtdışındaki ülkelerle kompakt ilişkiler içine oldu. Dünya çapındaki gelişmeleri yakından takip etti ve tohum ıslahı ve araştırmaları konularında Avrupa'nın birçok ülkesindeki organizasyonlara katılım sağladı. Bu konuda, 22 Ekim 1951 yılında Roma'da toplanan Milletlerarası II. Kimyevi Gübreler Kongresi'ne katılım sağladı ve gübrenin üretimdeki tesirleri konusunda dünyadaki en yeni bilimsel gelişmeleri yakından takip etti (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 30- 18-1-2, Yer No: 127-74-2, 16.10.1951). Daha sonra 1953 yılında Almanya ile yapılacak olan ticaret müzakerelerinde Bonn şehrine gönderilen heyet içerisinde yer aldı ve Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü uzmanları arasında yer alan Feridun Üstün ile tarım işlerini temsilen müşavir olarak katıldı. Berkmen, heyet içerisinde hububat teslimatı sırasında alınacak tedbirlerin uygulanması işleriyle ilgilenecekti (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 132-59- 12, 25.07.1953; Türk Diplomatik Arşivi, Dosya No: 501, Yer No: 32138-127043-47, 04.07.1953).

Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu'nun kuruluş amacı; iklim koşullarına uygun ürün çeşitleri geliştirmek, tohumlukları çiftçilere yaymak, köylünün tarımsal bilgisini ve iktisadi refahını artırmak, uluslararası piyasalarda talep edilen ürünlerin ekimini teşvik etmek, Türkiye'de o güne dek ekilmemiş ürünlerin üretimini sağlamak ve gıda ithalatını azaltmaktır. Bu noktada gerek yurtdışındaki zirai çalışmaların takip edilmesi ve gerekse yurtdışından yabancı uzmanların kurumda istihdam edilmesi yoluyla Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu genç Cumhuriyet'in tarım alanındaki gelişimine önemli ölçüde katkıda bulundu. Ankara'nın hemen içinde kesif ağaçlarla kaplı ve çiçek bahçeleri ortasında bir aşiyana benzeyen kurum, uzaktan kuş kafesini andırıyordu. "Tohum, ziraatımızın yarısı, ziraatımız da yaşayışımızın bütünüdür" anlayışı çerçevesinde, 1931 yılında Keçiören yolu üzerindeki Çubukçayı mevkinde konumlandırılarak faaliyet göstermeye başladı (Yazman, 1940, s. 12).

Sonraki yıllarda buğday ve arpa üzerinde yapılan ıslah, araştırma ve deneme çalışmalarının genişletilmesi üzerine 1938–1940 yılları arasında tamamlanan ve Yenimahalle'deki Gazi (Atatürk) Orman Çiftliği mevkinde yer alan yerleşkesine taşındı. 1936'da "Islah" vasfına "Deneme" vazifesi de ilâve olundu ve adı "Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu" değiştirildi (Kırkpınar, 2022, s. 543). 1936'dan itibaren ıslah, araştırma, deneme ve üretim çalışmaları Yenimahalle'deki yerleşke civarında bulunan 6.000 dekarlık bir arazi üzerinde yürütülmeye başlandı. 1951 yılına kadar araştırma çalışmaları, kesif olarak buğday ıslahı, daha az miktarda ise arpa ıslahı ile birlikte serin iklim tahılları yetiştiriciliği konuları üzerinde yoğunlaştı (Berkmen, 1969, s. 5; Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1930, s. 5; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

1951 yılında İstasyona "Teknoloji ve Kimya Laboratuvarı" eklendi ve ıslah çalışmalarında kaliteli tohumluk yetiştirilmesine önem verilmeye başlandı. 1952 yılında Ziraat Vekâleti tarafından yeniden organize edilen istasyon, Ankara Zirai Araştırma Enstitüsü adını aldı. Yapısal değişimle birlikte çalışma yelpazesi de genişletilen Enstitü, buğday ve arpa haricinde mısır, patates ve diğer bitkisel araştırmalar üzerine çalışma alanını geliştirdi. Bu dönemde çayır—mera ve yem bitkilerine dair araştırmalar Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ömer Tarman başkanlığında kurulan bir araştırma grubu tarafından Atatürk Orman Çiftliği'ne ait arazilerde yürütüldü. 1959 yılında 3203 sayılı Tarım Bakanlığı Vazife ve Teşkilat Kanunu uyarınca Çayır—Mera ve Yem Bitkileri Besleme Araştırma Enstitüsü kurularak Ankara Zirai Araştırma Enstitüsü bünyesinde yürütülen çalışmalar, kurum yetkisine verildi. Enstitüye, 1961 yılında Lodumlu mevkinde 3.630 dekarlık bir arazi satın alınarak tahsis edildi. 1964 yılında Tarım Ziraat Vekâleti yapılan bir düzenleme ile kurumun bünyesine hayvancılık araştırmaları dâhil edilerek çalışma fonksiyonu ve ismi değiştirildi. Çayır—Mera Yem Bitkileri ve Zootehni Araştırma Enstitüsü adını alan kurumun çalışma yelpazesi ve konuları kapsamlı hale getirildi (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 1).

İstasyon, 1969 yılında buğday araştırmalarının ülke düzeyinde yeniden organize edildiği ve daha sonra bu organizasyonun tüm serin iklim tahılları için yaygınlaştırıldığı bir düzenlemede "Ülkesel Serin İklim Tahılları Projesi" için koordinatör kuruluş görevini yürüttü (2014 Yılı Çeşit Kataloğu, 2014, s. 24). Daha sonraki yıllarda Yenimahalle civarındaki arazilerin çeşitli sebeplerle elden çıkması sebebiyle kuruma 1972–1978 yılları arasında Haymana yolu üzerinde ve 45 kilometrelik bir mesafede 10.460 dekarlık yeni bir arazi tahsis edildi. Bu arazinin deneysel araştırmalarda kullanılan

4.000 dekarı 1981 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne verildi. Aynı dönem içerisinde kurumun adı yeniden değiştirilerek Orta Anadolu Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü haline getirildi. Tarım Orman ve Köyleri Bakanlığı'nın teşkilat ve görevlerini ifade eden 3161 sayılı kanun çerçevesinde 1986 yılında Orta Anadolu Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü ile Çayır—Mera ve Zootehni Araştırma Enstitüsü birleştirilerek Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü adını alan kurum, günümüzde bu isim altında çalışmalarını sürdürmektedir (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, ss. 1–2; Kanun No: 3161, Kabul Tarihi: 06.03.1985, Resmi Gazete, 12.03.1985, Sayı: 18692).

İstasyonun idare binası, yetiştirme teknikleri, ekonomi ve istatistik, üretme ve işletme, hayvancılık bölümleri, gen kaynakları birimi, hayvancılık tesisleri ve deneme—üretim tarlaları Ankara—Eskişehir karayolunun 10. km'de bulunmaktadır. Islah ve genetik, teknoloji ve değerlendirme ile hastalıklar ve dayanıklılık ıslahı bölümleri ve seralık alanları Yenimahalle'de yer almaktadır. İstasyon ayrıca Ankara—Haymana yolu üzerinde 45. km'de bir araştırma ve üretme çiftliğine sahiptir. Kurum, gerektiğinde Esenboğa ve Taşpınar mevkinde tohumluk üretmek amacıyla araziler kiralamakta ve kullanmaktadır. İstasyon, Orta Anadolu Bölgesi'nde 13 ili kapsayan bir coğrafyada yapılacak bitkisel araştırmalardan sorumludur. Hububatın yanı sıra serin iklim tahılları, yemelik dane baklagiller, çayır—mera ve yem bitkileri gibi ülkesel projelerde koordinasyon merkezi görevini yürütmektedir. Dolayısıyla bu projeler bakımından İstasyon, ülke düzeyinde önemli sorumlukları olan ve öncü rolü üstlenen bir kurum

görünümündedir (Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1930, s. 5; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

İstasyon sorumluluk alanına giren bölgede serin iklim tahılları, yemeklik dane baklagiller, yonca ve fiğ, elma, armut, bağ, sığırcılık ve koyuncukta Türkiye üretiminde önemli bir paya sahiptir. Sorumluluk bölgesi Türkiye üretiminin buğdayda %34'ünü, arpada %43'ünü, nohutta %30'unu, mercimekte %23'ünü, yoncada %53'ünü, fiğde %63'ünü, ayçiçeğinde %11'ini, patatesten %46'sını, korungada %16'sını, elmada %29'unu, armutta %25'ini ve üzümde ise %18'ni karşılamaktadır. Nitekim altyapı imkânlarını tamamladıktan sonra istasyon yapmış olduğu üretimlerle yıllık ortalama 3,777,000 lira gelir elde ederek ülke ekonomisine katkıda bulundu. Öte yandan ıslah ederek dağıtım yaptığı tohumluklar sayesinde bölgede verim %25 oranında artış gösterdi (Kırkpınar, 2022, s. 548; Ulus, 27 Mart 1937, s. 8).

İstasyonun sorumluluk alanına giren bölgelerde ortalama yükseklik 1000 metrenin üzerindedir. Buna bağlı olarak yıllık ortalama yağış 300 ile 450 milimetre arasındadır. Bölgede yağışlar genellikle kış ve ilkbahar aylarında yoğunlaşmakta ve yaz mevsimi ise genelde kurak geçmektedir. Yıldan yıla yağış rejimindeki düzensizlikler stabil bir verim elde edilebilmesini güçleştirmektedir. Toprak profilinin ağır bünyeli, hafif—alkali reaksiyonlu, kireç ve potasyum bakımından zengin buna karşılık organik madde ve fosfor açısından fakir oluşu arazilerin genel karakteristik özelliğidir (Türkiye'nin Ziraat Bölgeleri, 1938, ss. 17–19) (Tablo 1).

İstasyonun idari ve teknik çalışmaları ilk dönemde üç bölüm altında toplanmıştı. Bunlar: İslah, Deneme ve Laboratuvar çalışmaları. Çalışma şekli 1950'li yıllarda istasyonun çalışma yelpazesinin genişlemesi ve araştırma enstitüsü hüviyeti kazanmasına paralel olarak yedi bölüm altında sürdürülmeye başlandı. Bunlar ise şöyledir: İslah ve Genetik, Yetiştirme Teknikleri, Teknoloji ve Değerlendirme, Hastalıklar ve Dayanıklılık İslahı, Ekonomi ve İstatistik, Üretme ve İşletme, Hayvancılık. İslah ve Genetik birimi buğday, arpa, yemeklik dane baklagiller (nohut ve mercimek), endüstri bitkileri (haşhaş ve patates), yem ve çayır—mera bitkileri (yonca, korunga, fiğ ve ayrıklar), ile meyvecilikte ise ıslah ve meyve genetik kaynaklarının toplanması, muhafazası ve değerlendirilmesi konularında çalışmalar yürütüyordu. Birimde yürütülen çalışmalarda yerli ve yabancı kaynaklı materyaller kullanılmakta ve bölge iklim şartlarına uygun çeşitlerin ıslahı amaçlanıyordu. İslah çalışmalarında çeşitli ıslah yöntemlerinden yararlanılıyor ve melezleme ıslahı programları çalışmaların ağırlık kısmını teşkil ediyordu. İdari ve teknik olarak buğday ve arpa ıslah birimi olarak belirlenen alt bir bölümde yüksek ve stabil verime sahip, üstün kaliteli, geniş adaptasyon kabiliyetli ve hastalıklara dayanıklı çeşitler üzerinde çalışmalar yürütülüyordu. İstasyon bu noktada kuruluş yıllarından itibaren özellikle buğday ve arpa ıslah çalışmaları üzerinde araştırmalar yapıyor ve yerli popülasyonlardan seleksiyonla buğday ve arpa çeşitlerini tescil ediyordu (Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1930, s. 5; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

Daha sonraki yıllarda buğday ve arpa ıslahı çalışmalarında melezleme ile genetik varyasyon yaratıldı. Melezleme ürünü olan materyallerde çeşitli generasyonlara kadar teksel bitki seçimi yapılıyor ve saf hatlar verim denemelerine aktarılıyordu. Daha sonra introdüksiyonla elde edilen ve gözlem bahçelerinde değişik özellikler bakımından incelenen materyallerden seçilenler verim denemelerine tabi tutuluyordu. Verim denemelerinin ilk aşaması olan ön—verim denemelerinde hat ve çeşitler standartlarla bir yerde ve iki tekerrürlü olarak denemeye alınıyor ve verim, kalite bakımından başarılı olanlar verim denemelerine aktarılıyordu. İleri verim denemeleri daha fazla yerde ve dört tekerrürlü olarak kuruluyor ve üstün vasfa sahip olan hatlar bölge verim denemelerine alınıyordu. Bölge verim denemeleri, ıslah programının son safhasını ifade ediyordu. Bu aşamada bölgeyi temsil eden yerlerde başarılı olan aday tohumlukların kalitesi ve hastalıklara dayanıklılığı iyi olan olanlar tescile aday gösteriliyordu. Çayır—Mera biriminde ise Orta Anadolu ve Geçit Kuşağı bölgelerinde hâkim olan kuru ziraat sistemi üzerinde duruluyordu. Bu kapsamda fiğ, yonca ve korunga çeşitlerini geliştirmek amacıyla denemeler yapılıyor ve elde edilen popülasyonların bölgenin iklim şartlarına intibak sağlayıp—sağlayamadığı, ot ve dane verimlerinin yüksek vasfa sahip, kaliteli yem üretebilen çeşitler olması için çalışmalar yapılıyordu (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, ss. 5–7; Ulus, 13 Mart 1937, s. 6).

1929 Dünya İktisadi Buhranı sonrasında 1930'lu yıllarda buğdayın Türk ziraatındaki kritik mevki dolayısıyla Ankara Tohum İslah ve Deneme İstasyonu ilk olarak buğday ve arpa çeşit ıslahı çalışmalarında bulundu. 1928 yılında çalışmalara başlanan buğday ıslah biriminin amacı, sorumluluk alanına giren Orta Anadolu ve Geçit Kuşağını içeren bölgelere uyum sağlayabilen kısa, kuraklığa, hastalıklara ve yatmaya dayanıklı, biyotik ve abiyotik stres faktörlerinden az etkilenen, bulunduğu koşullarda yüksek verim veren, tüketiciler başta olmak üzere sanayici ve üreticinin isteklerini karşılayan ekmeçlik ve makarnalık çeşitleri geliştirmektir (2014 Yılı Çeşit Kataloğu, 2014, s. 14; Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1930, s. 5; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

İstasyondaki ilk çalışmalar materyal toplamak şeklinde oldu. İstasyonun tohum çeşit ıslahı faaliyetleri kapsamında ilk buğday numuneleri Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılan araştırma gezilerinden elde edildi ve bu gezilerde yaklaşık 1000 çeşit buğday ve arpa bitkisi toplandı. Daha sonra Ankara ve civarı ile birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nde araştırmalar yapıldı ve buradan elde edilen numuneler koleksiyona eklendi. Yurtiçi gezilerden sonra yurt dışında Lehistan ve Romanya gibi ülkelere araştırma gezileri yapıldı ve buralardan iklim ve coğrafya yapısına elverişli 5000'den fazla bitki toplandı. İstasyon bünyesinde oluşturulan 15 dekarlık deneme tarlasında bu bitkilerin daneleri etüt altına alındı. Toplanan saf hatların adedi buğdayda 80, arpada ise 40'tı. Bu bitkiler denemeye tabi tutulan 1600 adet bitki içerisinde seçilmişti (Hâkimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1930, ss. 5–6).

Arpa ıslah çalışması ise 1930 yılında yerel çeşitlerin toplanması ve seleksiyonu ile başladı. İlk dönemlerde üzerinde durulan konu, kışlık ekilebilir bir arpa çeşidi elde etmektir. Dönem itibarıyla Orta Anadolu koşullarında yazlık arpa yerine kışlık arpa İstasyon müdürü Nejat Berkmen, çalışma konularını özellikle bu yönde yoğunlaştırdı ve sonuç olarak Tokak 157/37 çeşidini geliştirerek tescil ettirdi. Tokak 157/37 çeşidi geniş adaptasyon kabiliyetine, üstün verim kapasitesine sahip olması ve kışlık fakültatif bir çeşit olması sebebiyle çiftçiler tarafından benimsendi ve uzun süre Türk çiftçisine hizmet etti (Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu, s. 9; 2014 Yılı Çeşit Kataloğu, 2014, s. 16).

Tablo 1.
Ankara Tohum İslah İstasyonu Arazi Miktarı

Arazinin Yeri	Araştırmaya Elverişli Arazi (dekar)	3. ve 4. Sınıf Tarla Arazileri (dekar)
Lodumlu	200	220
Yenimahalle	4	2
Haymana (İkizce)	200	3800
Toplam	404	4022

Kaynak: Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 2.

Ankara ili başta olmak üzere diğer tohum ıslah istasyonlarının çalışmaları Eskişehir, Çorum, Yozgat, Çanakkale, Zonguldak, Kastamonu ve Bolu'da yapılan denemelerle genişletildi. İstasyonlarda geliştirilen tohumluklar, bu deneme bölgelerinde %60 ile %80 arasında verim artışı sağlıyordu. Özellikle Orta Anadolu bölgesinde İstasyonun geliştirdiği çeşitler yüksek verim sağlayan cinsler arasındaydı. Örneğin Çorum'da yapılan denemelerde İstasyon tarafından geliştirilen 253 numaralı buğday çeşidi, yerli cinslere kıyasla bire on oranında mahsul vermişti (Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu, s. 8; Ulus, 29 İlkteşrin 1936, s. 12).

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından artan ülke nüfusunun tüketimine olan talebi buğday üretimi, kalitesi ve verimliliği üzerine çalışmaları zorunlu kılmıştı. Bu bağlamda 1936 yılından itibaren istasyon ıslah ettiği çeşitlerde %60 ile %80 arasında bir verim artışı sağlamıştı. Bu yüzden, Orta Anadolu ve Geçit Kuşağı Bölgeleri daha yüksek randımanlı buğday yetiştiren bölgeler olmuştu. Bu amaçla Zirai Kombinalar, Devlet Üretme Çiftlikleri ve köylülere binlerce ton tohumluk dağıtımı yapılmıştı. Buradaki amaç, Orta Anadolu Bölgesi'ni Türkiye'nin buğday ve arpa ambarı olabilecek kapasiteye ulaştırmaktı.

Teknoloji ve Değerlendirme bölümü 1951 yılından itibaren faaliyette olup 1969 yılından sonra Merkez Laboratuvar olarak görev yapıyordu. Bölüm laboratuvarlarında ülkesel serin iklim tahılları araştırma projesi, ülkesel yemeklik dane baklagiller araştırma projesi ile ülkesel çeltik araştırma projesinde yer alıyordu. Kurum öte yandan diğer araştırma kurumları, ziraat fakülteleri, tohumluk tescil ve sertifikasyon merkezlerinin deneme materyali analizlerini yürütüyordu (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, ss. 12–13).

Üretme ve İşletme bölümünde ise istasyonun araştırma çalışmalarının dışında kendi ıslah etmiş olduğu çeşitlerin orijinal kademede tohumluklarını üretiliyordu. Bölümün en öncelikli görevi, orijinal kademede tohumluk üretimi olduğu için ekimden hasada kadar geçen süre zarfında gerekli bütün işlemler istasyon bünyesinde titizlikle yapılıyordu. Elde edilen orijinal kademedeki tohumluklar ilaçlanıp ambalajlandıktan sonra daha önceden tahsis yapılmış Tarım İşletmeleri Müdürlüklerine gönderilerek satışa hazır hale getiriliyordu (Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 17; Ulus, 27 Mart 1937, s. 8).

İstasyonda Tohum Islahı, Denemesi ve Üretimine Dair Çalışmalar

İstasyondaki bilimsel araştırmaların ilk aşamasını ıslah işleri oluşturuyordu. İstasyonda arpa, buğday ve yulaf gibi tahılların yanı sıra mısır, çeltik, nohut, bakla, soya fasulyesi, yer fıstığı, jüt, aspir, yonca, korunga ve fiğ gibi çok geniş bir ürün yelpazesinde tohum çeşit ıslahı çalışmaları gerçekleştirildi. Ancak Türkiye'de üretimi yapılan mahsuller üzerinde daha detaylı ve uzun yıllar ıslah çalışmaları yapılırken diğerleri üzerinde ise 1 veya 2 yıllık çalışmalar yapıldı. Bu yüzden üzerinde en detaylı araştırmalar yapılan mahsul buğday ve arpadır. İstasyonda buğdayın çeşit ıslahı, ziraat metotları, teknolojisi, ekmeçlik ve makarnalık kabiliyeti üzerinde duruldu. İstasyon sistematik bir şekilde çalışmaya başladıktan sonra ilk 6–7 yıllık süre, Orta Anadolu'nun en geniş tarım alanı olan hububat ıslahı üzerinde şekillendi. Hububat bitkileri arasında buğday, arpa ve yulafa önem verildi ve özellikle bu bitkiler üzerinde ıslah çalışmaları yapıldı. İstasyonun ilk kurulduğu dönemde ıslah çalışmalarının temel amacı, kış mevsimine ve kurak aylarda yaşanan sıcaklığa dayanıklı ve verim açısından yüksek kaliteli tohumluklar üzerinde duruldu. Anadolu coğrafyası karış karış gezilerek geniş

yelpazede yerli popülasyon materyali toplandı ve bunlar arasında seleksiyon yoluyla saf hatlar seçilerek en iyi vasıflı tohumluklar denemeye tabi tutuldu. Bu surette 1935 yılında 12/29, 62/25, 213/29 ve 253/29 numaralı makarnalık buğday çeşitleriyle 89/28 ekmeçlik buğday çeşitleri elde edildi (Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu, ss. 8–9).

Ancak bu çeşitler arasında herhangi birinin geniş ölçekte üretilmesine başlamadan önce tespiti yapılan yerlerde köy denemelerinin yapılmasına ihtiyaç duyuldu ve ilk kez Alman bilim insanı Prof. Dr. Christiansen-Weniger'in hazırladığı bir program altında Eskişehir Tohum Islah İstasyonu ile iş birliği halinde yerli çeşitlerin eklenmesiyle Ankara'nın beş, Konya'nın iki ve Eskişehir'in de iki olmak üzere toplamda 9 mahalde denemelere tabi tutuldu (Christiansen-Weniger, 1935).

1936 yılı kış mevsiminin daha ılık, ilkbahar mevsiminin yağışlı olması ve büyük oranda Pas hastalığına yakalanan denemeler farklı sonuçları ortaya koydu. Denemeye giren çeşitlerin büyü bir çoğunluğunda önemli ölçekte Pas hastalığı görülse de 253/29 çeşidine karşı Pas hastalığı pek etkili olamamıştı. Dolayısıyla denemesi yapılan 9 yerin 8'inde yerli çeşitlerde üstün verim sağlandığı ve bu üstünlüğün bazı yerlerde %35 nispetini bile geçtiği görülmüştü. Bu müspet sonuç üzerine Nejat Berkmen'in rehberliğinde oluşturulan bir deneme grubu, 1936–1937, 1937–1938, 1938–1939 ve 1939–1940 ekim yıllarını kapsayan geniş ölçekli bir uniform denemesine başladı. Denemeler yalnızca Ankara ve civarında yürütüldü. Her deneme yerinde iki yerli çeşitle birlikte sekiz buğday çeşidi beş yıl süreyle 6–9 yerde ve bunlara sonradan eklenen iki çeşit ise üç yıl süreyle 6–8 yerde uniform denemelerine tabi tutuldu. Deneme yapılan yerler arasında merkez—taban, merkez—kıraç, höyük, holoz, bitik ve çubuk gibi bölgelerde yer alan deneme tarlaları bulunuyordu. Denemeler sonucunda 253/29 numaralı Akbaşak buğdayı, 89/28 ve 111/33 numaralı buğday çeşitlerinin üretilmesine karar verildi. Böylece istasyon bünyesinde kurulan Tohum Üretme Çiftliği'nde ekimlerine başlandı ve çok kısa bir süre sonra elde edilen tohumluklar ilaçlanarak çiftçilere dağıtılmaya başlandı (Berkmen, 1969, ss. 7–8; Kü, 1989, ss. 159–160).

Öte yandan ıslah çalışmalarında sürekli olarak uygulanan analitik yöntemin yanı sıra 1936 yılından itibaren sentez yöntemine de başvurularak yapılan melezlemelerden ilk biyolojik popülasyonlar elde edildi. 7–8 yıllık bir reproduksiyondan sonra bu popülasyonlar analize tabi tutuldu ve bu surette ilk melez döller 1944 yılında seçildi. Yapılan bu ilk melezlemelerde daha ziyade yerli döller kullanıldı ve yabancı menşeli buğday çeşitlerinden sadece Mentana buğdayı kombinasyonlara katıldı (Berkmen, 1969, ss. 8–9). Bu doğrultuda istasyonda denemesi yapılan çeşitler, bunların yıllara göre dağılımı ve kaç farklı bölgede yapıldığını gösteren veriler aşağıdaki tablodaki gibidir (Tablo 2):

İstasyon 1940 yılında Atatürk Orman Çiftliği'nden ayrılan arazi üzerinde kurulan yeni yerleşkesine taşındıktan sonra bu kez ülkenin çeşitli bölgelerinden getirilen köy çeşitleri üzerinde ıslah ve deneme çalışmaları yürütmeye başladı. Bu doğrultuda tekel seçme ile yeni döller elde edildi. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın sarsıcı etkisi ve ağır koşulları içinde gerek imkânsızlıklar ve gerekse teknik personelin dönem içerisinde silahaltına alınması, 1939–1944 periyodunda ıslah çalışmalarının duraksamasına neden oldu. İslah çalışmalarına paralel olarak köylerdeki uniform çeşit denemelerine de ara verilmek zorunda kalındı. Bunlar 1947–1948 ekim döneminde yeniden ele alınsa da daha önce köylerde yapılan

Tablo 2.
Uniform Çeşit Denemelerine Alınan Çeşitlerle Denemelerin Hangi Senelerde ve Kaç Yerde Yapıldığı Gösteren Liste

Çeşit	Numara	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40	1940/41
Sazova	702	9	8	8	7	6	1
Sazova	701	9	8	8	7	6	1
Ankara	89/28	9	8	8	7	6	1
Ankara	705	9	8	8	7	6	1
Yerli yumuşak	—	9	8	8	7	6	1
Yerli sert	—	9	8	8	7	6	1
Ankara	213/39	9	8	8	7	6	1
Ankara	65/29	9	8	8	7	6	1
Ankara	21/29	9	8	8	7	6	1
Ankara	253/29	9	8	8	7	6	1
Yerli arpa	—	9	8	8	7	6	1
Tokak	—	9	8	8	7	6	1
Tokak	111/33	—	—	8	7	6	1
Mentana	—	—	—	8	8	6	1

Kaynak: Berkmen, 1969, s. 9.

denemeler, merkezden çeşitli çalışma grupları gönderilmek suretiyle Zirai Kombinalar Kurumu'na bağlı işletmelerde tatbik edilebildi. 1953–1954 yılına kadar yaklaşık altı yıllık süren bu periyotta uniform denemelerinin hangi çeşitlerle ve nerelere yapıldığı aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir (Zirai Araştırma Enstitüsü Ankara Senelik Rapor, 1954; Berkmen, 1969, ss. 9–11) (Tablo 3 and 4).

Verim denemelerinde elde edilen neticeler üzerine 29/28, 253/29 ve 173/39 çeşitleri peyderpey üretmeden çekilerek yerlerine

yine seleksiyonla elde edilen 220/39, 073/44 ve 414/44 çeşitleri ikame olundu. Seleksiyonla devam eden ıslah çalışmalarının yanı sıra özellikle Teknoloji ve Kimya Laboratuvarının tamamlanması ile birlikte kombinasyon ıslahı çalışmalarına hız verildi ve gerek ekmeçlik gerekse makarnalık buğday çeşitleri üzerinde birçok deneme çalışması yürütüldü. Melezleme çalışmalarında öncelikle Marguis, Bancuti, Thatcher, Mida gibi ABD, Kanada ve Avrupa kökenli buğday varyeteleri kullanıldı. Daha sonra Food And Agriculture Organisation (FAO) ve Dünya buğday kataloğundan seçilen birçok yabancı menşeli tohumluk çeşitleri bunlara katıldı.

Tablo 3 ve 4.
Uniform Çeşit Denemelerinin Hangi Yıllarda, Nerelerde ve Çeşitlerde Yapıldığını Gösterir Liste

Çeşitler	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54
111/33	4	4	10	8	10	10	1
253/29	4	4	10	8	10	10	1
Sertak	4	4	10	8	—	—	—
220/39	4	4	10	8	10	10	1
702	4	4	10	8	—	—	—
Yayla	—	4	10	8	—	—	—
M 13	—	—	10	8	10	10	1
Y. sert	—	—	10	8	10	10	1
Y. yumuşak	—	—	10	8	—	—	—
24/44	—	—	—	—	10	10	1
093/44	—	—	—	—	10	10	1
414/44	—	—	—	—	10	10	1
173/39	—	—	—	—	10	10	1
10 adet Buğday	—	—	—	—	10	10	1
X Çavdar Melezi							
Deneme Yerleri	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54
Merkez	+	+	+	+	+	+	+
Balâ	+	+	+	+	+	+	+
Malya	+	—	+	+	+	+	+
Polathı	+	+	+	+	+	+	+
Altunova	—	+	+	+	+	+	+
İkizce	—	—	+	—	—	—	—
Çubuk	—	—	+	—	—	—	—
Sarayköy	—	—	+	—	—	—	—
Çiçekdağı	—	—	+	+	+	+	+
Gözlü	—	—	+	+	+	+	+
Koçaş	—	—	—	+	+	+	+
Konuklar	—	—	—	—	+	+	+
Ulaş	—	—	—	—	+	+	+

Kaynak: Berkmen, 1969, s. 10–11.

Tablo 5.
Uniform Çeşit Denemeleri Neticelerinden Tokak Arpa Çeşidinin Yerli Arpalara Göre (+/-) Kg./Dekara Verim Farkı ve Nisbi Verimi (Yerli Arpa = 100)

Yıllar	Deneme Yerleri												Yıllık Ort. Verim Farkı (+/-)
	Ankara						Çorum						
	Taban	Kıraç	Bitik	Çubuk	Holoz	Höyük	Haymana Karahoca	Merkez	İbrahim Köy	Demirşeyh	Salor	Geyikhoca	
1936/37	+ 66	+ 34	+37	+23	+7	+2	+32	—	—	—	—	—	+28,7
	%124	%115	%132	%121	%108	%104	%125	—	—	—	—	—	
1937/38	+56	+86	+60	+53	+45	—	—	+105	—	—	+212	+210	+128,2
	%126	%135	%159	%120	%125	—	—	%199	—	—	%226	%216	
1938/39	+27	+39	+40	+55	+6	+51	+85	+27	+31	+87	+51	—	+45,3
	%112	%118	%139	%139	%106	%181	%191	%113	%120	%145	%146	—	
1939/40	+53	+106	+97	+39	—	+16	—	—	—	—	—	—	+62,2
	%124	%188	%224	%151	—	%110	—	—	—	—	—	—	
1940/41	—	+47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+47,0
	—	%136	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Ort. Fark	+50,2	+62,4	+58,5	+42,5	+19,3	+23,0	+58,5	+166,0	+31,0	+87,0	+131,5	+210,0	
Verim Farkının Genel Ortalaması (kg/dö.)													+65,1
Nisbi Verim Ortalaması													%143

Kaynak: Berkmen, 1969, s. 13.

Böylece yapılan melezleme çalışmalarıyla kalite yüksekliği, yatmaya dayanıklılık ve sürme hastalığı başta olmak üzere kış soğuklarına karşı mukavemet gösterebilen vasıflı tohumlukların genleri yerli çeşitlere aktarılmaya çalışıldı. Kombinasyon ışığında daha ziyade Pedigree ve Bulk metodları kullanılmakla birlikte melezleme metodu sıklıkla uygulanan yöntemler arasındaydı. 1946 yılından itibaren başlatılan çeşitli melezleme çalışmalarından F1–F6 varyetelerinde binlerce hatlar olup içlerinden mikro verim ve verim denemelerine intikal ettirilmişler de bulunuyordu. Öte yandan yürütülen çalışmalar neticesinde altı ekmeklik buğday melezi bölge çeşit denemeleri kapsamında ilk defa 11 yerde denemeye alındı. Üç yıl boyunca yeniden toplanan geniş yelpazeli makarnalık durum buğdayı materyali üzerinde önemle duruluyordu. Sert buğdaylarda özellikle dönme ve kalite üzerinde ayrı bir titizlik gösteriliyor, geliştirilen buğday çeşitleri ise sürme hastalığı başta olmak üzere kış soğuklarına ve kuraklığa dayanıklı olma yönünden çoklu melezleme yapılıyordu (Berkmen, 1969, ss. 10–12).

İstasyondaki hububat ıslahı araştırmalarının bir diğer ayağını arpa ıslahı, denemesi ve üretimine dair çalışmalar oluşturuyordu. Arpa ıslahı çalışmalarında buğdaylarda olduğu gibi ilk dönemlerde seleksiyonla çalışmalara başlandı. Arpa ıslahı çalışmalarındaki temel amaç, kışlık ekilebilir bir arpa çeşidi elde etmektir. Zira yazlık arpa yerine Orta Anadolu bölgesinde kışlık arpa üretimine geçmek verim açısından önemli bir artış sağlayabilirdi. İlk yıllarda Eskişehir menşeli ve kışlık olarak ekilen siyah arpa popülasyonu içinde siyah başaklar arasında beyaz başakların da seçilmesi ile ilk çalışmalar başlatıldı (Ulus, 13 Mart 1937, s. 6; Çağlar, 21 Temmuz 1940, s. 4; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1931, s. 4).

Hatların öncelikle istasyon bünyesinde siyah hatların yanı sıra yerli ve yabancı çok sıralı arpalarla yapılan denemelerde üstün netice vermesi amaçlanıyordu. Bu sebeple Ankara köylerinde 1936/1937 döneminden 1940/1941 dönemine kadar Ankara'nın yedi ve Çorum'un beş farklı yerinde, yerli arpalardan temayüz etmesi üzerine Tokak arpa çeşidi elde edilerek üretilmesine başlandı. Bu arpa çeşidinin en iyi vasfı, 1200 metre yüksekliğe kadar Orta Anadolu kırsalına dayanıklı olabilmesiydi. Nitekim Tokak çeşidinin bu özelliği kısa süre içinde ekim alanı bulmasını sağladı. 5–10 yıl içinde Orta Anadolu'nun diğer bölgelerine yayılan bu arpa çeşidi, geçit kuşağı bölgelerini de aşarak ülke sahında yayılım gösterdi. Yaklaşık 10 yıllık bir üretimden sonra kavuz beyazlığı bakımından yeniden bir seleksiyona tabi tutularak, 157/37 Tokak arpası adını

aldı. Ancak yapılan denemelerde bu arpa çeşidinin bazı mahzurları ortaya çıktı. Verimin 300–350 kilogramı geçtiği yerlerde yatması; yani sapının zayıflığı ile kılçıklarının dişli olması en kusurlu özellikleri arasındaydı. Bunun için İstasyonda Tokak arpa çeşidinin bu mahzurlarının giderilmesi amacıyla Dünya Arpa Koleksiyonu içinden seçilen yabancı arpa çeşitleriyle melezlemeye başvuruldu. Öte yandan yatmaya dayanıklı ve biralık vasıfları daha yüksek yeni çeşitler üzerinde araştırma seyahatleri başlatıldı (Berkmen, 1969, ss. 12–13) (Tablo 5).

1930'lu yıllardan itibaren kışlık yulaf çeşidi geliştirme çalışmaları üzerinde de duruldu. Fakat Orta Anadolu bölgesi hayvancılığı ve özellikle at yetiştiriciliğinde önemli bir besin kaynağı olan yulaf ıslahına dair araştırmalar yapılsa da günlük bir yulaf çeşidi yetiştirme çalışmalarında başarılı olunamadı. İntroduksiyon yoluyla getirilen yerli ve yabancı menşeli çeşitlerin hiçbirisi Ankara'nın soğuk ve sert geçen kışına dayanıklı olamadı. Kurum bünyesinde yulaf ıslahı üzerine çalışmalar yürütecek nitelikli personel ve uzman olmadığı için bu yöndeki araştırmalar 1958 yılında alınan kararla eldeki materyaller Eskişehir Tohum İslah İstasyonu'na devredildi. Bu dönemde Orta Anadolu Bölgesi için yulaf ıslah çalışmaları 1955'li yıllarda Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarafından başlatıldı. Yurt içi ve yurt dışından sağlanan çok sayıda yulaf çeşidi Ankara koşullarında adaptasyon denemelerine alındı. Bu çeşitler arasında seçilen bazı genotiplerde melezlemeler yapıldı ve yüksek verimli ve kışa dayanıklılığı iyi olan çeşitler geliştirildi. Ancak 1963–1964 kışı Ankara'da çok sert geçmiş ve melez çeşit adaylarının hemen hepsi kıştan büyük zarar görmüşlerdi. Buna rağmen o yıllarda tescil edilen Ankara—76 ve Ankara—84 çeşitleri Orta Anadolu kırsalını başarı ile atlatılabildi (Berkmen, 1969, ss. 12–14).

Çavdar ıslahı ve araştırmalarında ise hususî olarak Almanya'nın ünlü tohum çeşitlerinden birisi olan "Petekuz Çavdarı" ile yerli cinsler melezlemeye tabi tutuldu ve Petekuz çavdarından yaklaşık olarak 14 gün daha kısa bir sürede olgunlaşan çeşidin üretimi ve seleksiyonuna başlandı (Ulus, 13 Mart 1937, s. 6; Yazman, 1940, s. 12).

İstasyondaki ıslah çalışmalarının özünü oluşturan bir diğer alan ise sebze ıslahına yönelik araştırmalardı. Sebze ıslahına dair çalışmalar, hububat bitkilerine kıyasla daha geç bir zaman diliminde başladı. Bunda en önemli etkeni, Orta Anadolu kuşağının iklim ve

toprak özellikleri bakımından su imkânlarının kısıtlılığı ve nitelikli insan gücü eksikliği gibi unsurlar oluşturuyordu. Dolayısıyla sebze-ciliğe dair araştırmalar daha ziyade 1940'lı yılların sonlarına doğru başladı. Bu minvalde 1948 yılından itibaren domates, havuç, biber ve lahana gibi sebzeler üzerinde ıslah, deneme ve üretim çalışmaları yapıldı. ıslah işleri yerli ve yabancı popülasyonların toplanması, yerli tohumluklardan tek bitki seçimi ve en iyi vasıflı bitkilerden elde edilen tohumluklarla mikro ve makro verim denemeleri şeklinde yürütülüyordu. Almanya menşeli bir havuç ile ABD menşeli iki domates çeşidinin üretimine geçildi. Burada yetiştirilen tohumluklar, 1950 yılından itibaren Ziraat Vekâleti tarafınca belirlenen yerlere gönderiliyordu. Öte yandan sebze işleri gibi hayvan yemine dair ıslah işleri de oldukça geç başlayan konular arasındaydı. Hayvan yemi ıslahı konusunda sulu ve kuru olmak üzere yetiştirilebilecek yerli ve yabancı otların adaptasyonu ve denemesi daha ziyade sulu şartlar için 70 çeşit ve cinsten oluşuyordu. İstasyon bünyesinde bir koleksiyon bahçesi kuruldu ve tohumlukların sayısı 93 bakliye ve 83'ü necliye olmak üzere toplamda 173'e çıkarıldı. 1950'li yılların sonlarına doğru hayvancılık politikalarına bağlı olarak mera ve çayır bitkilerinin büyük bir önem kazanması neticesinde bu konularda daha geniş yelpazeli çalışmalar yapacak kurumsallaşmaların tesis edilmesi üzerine var olan damızlık materyaller oluşturulan kurumlara devredildi (Berkmen, 1969, s. 14).

Kurumun ıslah çalışmaları dışında üzerinde önemle durduğu konulardan birisi de deneme faaliyetleriydi. İstasyonda hububat ıslahı çalışmalarına başlanmasıyla birlikte bazı problemlerle karşı karşıya kalınmıştı. Bu sebeple daha önce yapılmış bir araştırma olmadığı için zaman zaman elde edilen bulguları çözümlmek üzere deneme çalışmaları yapıldı. Tohumluklar üzerinde yapılan araştırmalara paralel olarak ziraat tekniğine ait denemelere daha fazla yer verildi. İlk dönemlerde hata payı düşük ve uygulama aşaması daha kolay metotlar uygulandı. Daha sonra yavaş yavaş günümüzde de çokça kullanılan modern metotlara geçiş yapıldı. İstasyon bünyesinde yapılan ilk deneme çalışmalarından birisi batözle harman yapılan danelerin intaş gücü üzerineydi. 1935 yılında Prof. Dr. Fritz Christiansen-Weniger tarafından hazırlanan uniform plânı dâhilinde çeşit denemelerine karar verilince toplanılan çeşitler ekimden zamanından önce sevk edildi. Özellikle sert buğday çeşitlerinin düşük intaş göstermesi, İstasyon idaresini bu denemeye yönelten etkenler arasındaydı. Bu denemede el ile ovalanan kontroller dâhil olmak üzere yumuşak buğdayların sert çeşitlerden daha kısa ve muntazam şekilde intaş ettiği; batözle harman edilen ve dışarıdan hiçbir zarar görmeyen danelerde intaş gücünün azaldığı ve bu azalmanın sert buğdaylarda yumuşak buğdayların iki misli kadar olduğu gözlemlendi. Buna göre yapılan denemelerde ekmeklik buğdaylarda harman makinesinden dolayı ortaya çıkan zarar sert buğdaylarda ortalama %6,55 iken bu oran, makarnalık buğdaylarda yani; yumuşak çeşitlerde %14,3 şeklinde seyir izliyordu (Berkmen, 1969, ss. 14- 16).

Öte yandan yapılan denemelerde batözle harman yapmanın zararı, danenin sert ve yumuşaklığına göre değiştiği gibi çeşitler itibarıyla de farklı bulunduğu anlaşılmıştı. Bu fark 16 çeşit sert buğdayda %7,4–%21,2 iken yumuşak buğdaylarda %0,0–%12,3 arasında değişim gösteriyordu. Bu netice, m²'ye atılacak tohum miktarını, makarnalık buğday çeşitlerinde yumuşaklara nazaran en az %15 kadar fazla hesap çıkaracağını ortaya koyuyordu. Özellikle Orta Anadolu gibi yaz kuraklıklarında kullanılacak harman makineleri batözlerinin devir adedinin yüksek olmaması lazım geldiğini gösteriyordu. Nitekim bu husus 1948 yılında uygulamaya konulan Marshall Planı dâhilinde getirilen biçerdöver ve harman makinelerinin durumları göz önünde bulundurularak firmalardan

normal olan 1200 devir adedinin, makinenin herhangi bir aksamina tesir etmeden daha az devire ayarlanması talep ediliyordu (Berkmen, 1969, ss. 16–18).

İstasyonda yapılan ikinci deneme çalışması tohumlukların intaş anında kuraklığa mukavemet gücü üzerinde yapıldı. Bu yöndeki araştırmalar, pratik çiftçilerin desteği ile başladı. Sonbahar mevsiminde mümkün olduğu kadar kuruya yapılması tavsiye edilirken, alatav meselesi öne sürülerek bunun tehlikeli olduğu köylüler tarafından dile getiriliyordu. İstasyonda yapılan deneme çalışmalarında tohumluklar az bir rutubetle çimlendirildikten sonra kuraklığa maruz kalan danelerin kaç gün susuzluğa dayanabileceği üzerinde denemeler yapıldı. Bunun neticesinde muhtelif çeşitlerin intaş anında kuraklığa dayanabilme derecesinin farklı olduğu ve genellikle bütün çeşitlerin en çok %12 zayıyla 30 gün kuraklığa dayandığı, fakat 40 günlük susuzluktan sonra %25–%50 ve hatta daha fazla zarar gören çeşitlerin olduğu gözlemlendi (Berkmen, 1969, s. 18).

Bu denemeler, Orta Anadolu Bölgesi'nde Sonbahar mevsiminin yağışsız geçtiği yıllarda kuru alana ekilmesi icap ettiği takdirde nadasın iyi veya kötü yapılmış olmasına göre Ekim ayı başlarında veya ortalarından önce tohum ekimine başlanmaması gerektiğini gösteriyordu.

İstasyondaki ekme zamanı denemeleri kapsamında Orta Anadolu'da en uygun ekim zamanının tespiti için yapılan deneme çalışmaları 1936/1937 yılında başladı. 1951 yılında bu deneme çalışmalarına fosforlu gübre faktörü de eklenerek çalışma alanı genişletildi. Fosforlu gübre denemesindeki amaç, gübre tesirinin Sonbahar ekiliş döneminden ilkbahar ekiliş dönemine kadar nasıl bir değişim gösterdiği veya hangi ekim zamanından sonra gübre kullanmanın iktisadi olamayacağını araştırmaktı. Denemeler aynı esaslar dâhilinde buğday ve arpada tatbik olunarak arpalarda ekim zamanının biralık bakımından rolünü etüt ediyordu. 1936 yılından 1960 yılına kadar yürütülen deneme çalışmalarında güvenilir bir mahsul alabilmek için tohum ekim zamanının mutlaka Sonbahar mevsiminde yapılması gerektiği, ilkbahar ekiminden ortalama %40—45 noksan mahsul alındığı veya bazı özel yıllarda tatmin edici sonuçlar verdiği, Sonbahar mevsiminde mümkün olduğu kadar erken ekim yapılması gerektiği, fosforlu gübrenin istisnasız her ekim döneminde verimi artırdığı ve buna kıyasla gübrenin müspet ve güvenilirlik bakımından değer tesirinin en geç Şubat ayına kadar olduğu, erken ekim yapmanın biralık bakımından bütün faktörlerde müspet bir tesir yaptığı ortaya konuldu. Bu denemelerin neticesine göre, genel olarak Orta Anadolu Bölgesi'nde kuru ziraat şartlarında hububatı Ekim ayından itibaren mümkün olduğu kadar erken ekim yapmak ve Şubat ayından geç kalan ekimlerde fosforlu gübre kullanılmaması tespit edildi (Berkmen, 1948a; Berkmen, 1969, ss. 18–19).

Ekme usulü denemelerinde Orta Anadolu'da taban ve kırıçta olmak üzere iki yerde yapılan denemede hayvanlı tarımda uygulanmakta olan çeşitli ekme usulleri ele alındı. Bu surette en uygun ekme usulü ile el ile serpmeye yapıp tırmık ile kapatmayı az bir farkla 7 diskli hayvan mibzeri takip etmekte ve sandıklı mibzer, polisok ve karasabanlı zeriyyatta ise masraf 3–3,5 misli artış göstermekteydi. Buna göre sandıklı ile tabanda %98 kırıçta 96,5, polisok ile tabanda %85 kırıçta 92, karasabanla tabanda %82 kırıçta 82 ve tırmık ile tabanda %61 kırıçta ise 67 nispetinde mahsul alınabildi (Aksel, 1957; Berkmen, 1969, s. 24). Deneme sonucuna göre, diskli mibzerin her bakımdan en iyi ekim aleti olduğu, en uygun olmasına rağmen tırmıkla elde edilen zeriyyatın hiçbir koşulda tavsiye edilmediği görülmüş ve çiftçilere önerilmişti.

Nadas denemelerinin amacı ise Orta Anadolu kuru şartlarında yapılan ikili münavebede en uygun nadas sürme zamanının ve şeklinin verim üzerindeki tesirini anlamaktı. Bu konudaki deneme mahiyetindeki çalışmalar genel olarak 1951 yılına kadar gübre faktörü göz önünde tutulmadan ve rastgele bir tarlada uygulandı. Deneme sonucundan nadasların ilkbahar mevsiminde Mart ayından itibaren tava gelir gelmez sürülmesi gerektiği, geç kalan Haziran ayı nadaslarının ortalama %27 oranında noksan mahsul verdiği ortaya konuldu. Ayrıca erken sürülen nadaslarda mutlaka ot ile mücadele yapılması gerektiği, ot ile mücadele yapılmayacaksa Mayıs ayından önce nadasların sürülmemesi gerektiği ve erken sürülen nadasların süperfosfat gübresinden en çok faydalandığı tespit edildi. Nadas derinliği denemelerinde ise 1951/1952 yılında başlanan çalışmalarda nadas mevsiminin, yani Mart ve Haziran aylarının yağışlı geçtiği yıllarda 30 cm derin sürmenin daha fazla mahsul sağladığı, nadas mevsiminin kurak geçtiği yıllarda ise aksine derin sürmenin fazla mahsul sağlamadığı gibi maliyetleri yükselttiği gözlemlenmişti. Bu deneme sonucuna göre, genellikle kurak bir iklim kuşağında olan Orta Anadolu bölgesinde derin sürme ile yapılacak bir nadas işinde 20 cm'den derin sürmenin zararlı olacağı ortaya konuldu (Berkmen, 1948b; Berkmen, 1969, ss. 24–30).

Tohum atma derinliği üzerindeki araştırmalar ise iki yönde değerlendiriliyordu. Bunlar, soğuğa en fazla dayanma sağlayan derinlik ve en çok kardeşlenmeyi sağlayan derinlik olmak üzere iki kısma ele alınıyordu. Denemelerde sert ve yumuşak buğday ile arpa olmak üzere üç çeşit üzerinde 2'şer cm ara ile 2–16 cm derinliğine kadar yedi çeşitli derinlik uygulandı. Kış mevsimi geçtikten sonra yapılan sayımların sonunda buğdaylarda en az zayıfın 6 ve arpada 8 cm derinliğe yapılan ekimlerden daha derine gidilince zayıfın artarak 16 cm'de %80 geçtiği gözlemlenmişti. İstasyon bu deneme neticelerinden gerek soğuğa dayanıklı olmayı gerekse iyi kardeşlenmeyi ve mahsulü sağlayabilmek için Orta Anadolu şartlarında hububatın 5–6 cm derinliklerde ekilmesi gerektiğini belirtiyor ve yöredeki çiftçilere tavsiye ediyordu (Berkmen, 1943; Berkmen, 1969, ss. 31–32).

Zararlı otlarla mücadele ve ot öldüren ilaçlar üzerinde yapılan deneme ve araştırma neticeleri 1953/1954 yılında yapılan deneme çalışmalarında elde edildi. Denemeler daha ziyade 220/39 ve 414/44 çeşitlerinin yaygın olduğu tarlalarda yapıldı. "Kontrol (ilaçsız)," "Fernoxon" ve "Amin" gibi ilaçlar kullanıldı. İlaçlar, biri sert diğeri yumuşak olan iki çeşit buğday üzerinde ve iki türlü ilaçla Mayıs ayında, birer hafta aralıkla üç kez uygulandı. Denemelerde zamanında yapıldığı takdirde gerek "Fernoxon" gerekse "Amin" kullanıma hazır olduğunda her iki buğday çeşidinde hiçbir olumsuz tesir bırakmadığı, her iki ilacın da otları öldürmede aynı tesiri gösterdiği, geç dönemlerde yapılan ilaçlamalarda ise Fernoxon'un Amin'e kıyasla daha az olumsuz tesiri olduğu ve başaklarının çıkma dönemlerinde yapılan geç ilaçlamanın mahsulün azalmasına sebep olduğu gözlemlenmişti (Berkmen, 1969, s. 33).

Biralık arpa üzerinde yapılan araştırmalar Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Sanatları Kürsüsü ve Ankara Bira Fabrikası ile iş birliği halinde yürütüldü. Bu araştırmalarda ülkenin iyi biralık arpa yetiştirmeye elverişli bölgelerinin tespiti, yerli ve yabancı arpa çeşitlerinin Ankara şartlarındaki biralık arpa vasıflarının incelenmesi ve farklı yetiştirme şartlarının biralık arpa vasıfları üzerinde ne gibi tesir yaptığı araştırılarak buna göre en uygun yetiştirme yöntemlerinin belirlenmesi üzerinde duruldu. Deneme çalışmalarının yetiştirme işleri İstasyonda, biralık analizler genellikle A.Ü. Ziraat Fakültesi Ziraat Sanatları Kürsüsünde olmak üzere kısmen

de Ankara Bira Fabrikası'nda yapıldı. 1953 yılındaki hasadı takiben elde edilen neticeler, ortak hazırlanan bir broşür halinde Ankara'da ve Avusturya'nın teknik konuları içeren bir dergisinde yayımlandı. Yazılar içerik olarak, yurt dışından getirilen yabancı çeşitlerin orijinal mahsullerinin hepsinin çok iyi biralık özelliğe sahip oldukları halde Ankara yazlık mahsullerinde hemen hemen bütün iyi vasıflarını kaybettiklerini ortaya koyuyordu. Öte yandan Ankara kışlık mahsullerinde ise biralık vasıfların kısmen düzeldiği, ancak yine de orijinal kaliteyi bulamadıkları ortaya konuldu. Denemelerde daha ziyade Fransa, İsveç, Almanya, İspanya, İngiltere ve Belçika kökenli biralık arpa çeşitleri ile Türkiye'den Tokak 157/37 çeşidi kullanıldı. 1953/1956 yılı arasında yapılan denemelerde toplamda Türkiye hariç 39 arpa çeşidi üzerinde denemeler yapıldı. Bunların 7'si Fransa, 2'si İsveç, 23'ü İngiltere, 4'ü İspanya ve 1'i de Belçika kökenli biralık arpa çeşitleriydi (Akman ve ark., 1961, ss. 3–15).

İstasyonda hayvan yemleri üzerinde deneme çalışmaları da yürütülüyordu. Sulu ve kuru ziraatta hayvan yemi bitkileri ile verim denemesi en sık üzerinde durulan konulardan biriydi. Sulu hayvan yemi denemelerinde en sık kullanılan bitki türleri Kayseri yoncası, Sazova yoncası ve Korungaydı. 1941/1942 yıllarında yapılan yedi deneme çalışmasında, Ankara şartlarında yoncalardan dört biçim alındığı halde korungadan ancak üç biçim alınabileceği; yaz mevsiminde ot veriminin her iki yonca türünde birbirine yakın olduğu halde korungada birinci yıldan sonra %63 oranında azalma meydana geldiği tespit edilmişti. Buna göre, Orta Anadolu Bölgesi'nde sulama imkânlarının kısıtlı oluşu korunganın ancak kuru ziraatta hayvan yemi denemelerinde 1951 yılında gerek tohumlukları çoğaltmak gerekse bazı denemeler yapmak amacıyla istasyon bünyesinde "Yem Bitkileri Koleksiyon Bahçesi" oluşturuldu. Koleksiyon bahçesinde necliye ve bakliye olmak üzere 70 çeşit yem bitkisi bulunuyordu. Koleksiyondaki çeşitlerden bazıları kuru ziraat şartlarında adaptasyon denemesine tabi tutuluyordu (Berkmen, 1969, ss. 39–40).

Denemelerde neciyeden bazı Agropyron sp.leri ile bakliyelerden korunga ve yoncaların ümit vermesi üzerine 1951'de üç necliye ve ikisi de bakliye ile bunların karışımlarından oluşan 14 varyantlı bir deneme tesis edildi. Deneme tarlasında Agropyron Cristatum ve Eragrostis Curvula ile olan karışımlardan iki yılda 1000'er kg üzerinde kuru ot verdikleri görülmüştü. Bu konudaki çalışmalara daha önem verilerek büyük parselli arazilerde kuru ziraatta çift sıralı ekimler yapıldı ve ikinci yıldan itibaren korungadan bir biçim döneminde 60–80 kg tohum veya 200–500 kg arasında kuru ot alınabileceği tespit edildi. Korunga tohumlukları Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne bağlı işletmelerde geniş ölçüde uygulansa da Sphenoptera Carcelli E. G. Haşeresi sebebiyle büyük bir tehlikeye maruz kalmış ve büyük bir tahribata uğramıştı (Berkmen, 1969, ss. 40–41).

İstasyonda patates tohumluğu, münavebe, kök sakızı, darı, melez mısır ve çeltik üzerinde deneme çalışmaları da yapılıyordu. Patates tohumluğu denemelerinde yurtdışından getirilen tohumlukların yüksek yerlerde ve hastalıklara dayanıklılığı üzerinde çalışmalar yürütülüyordu. Denemelerde Ankara ve dolaylarında ilkbahar mevsimi yerine yaz aylarında ekilmesi gerektiği, olgunlaşma döneminin yazdan sonra Sonbahara alınmasının tohumluk kalitesine ne ölçüde tesir edeceği üzerinde duruldu. Deneme mahiyetindeki çalışmalarda sekiz yıl önce Ankara'ya getirilen ve iyi vasıflarını tamamen kaybeden üç Amerikan menşeli patates tohumluğu kullanıldı. Aynı tohumluklar ikiye ayrılarak bir kısmı

Nisan 15'inde diğerk kısmı da Temmuz 15'inde ekildi. Deneme sonucunda göre, tohumluğu ilkbahar mevsiminin mahsulü olan parseller bütün çeşitlerde hastalığa yakalanmış ve peyderpey kurumaya başlamıştı. Tohumluğu yaz mevsiminin mahsulü olan parsellerde ise mahsullerin oldukça sağlıklı olduğu gözlemlendi. Bu durum, verim üzerinde de kendisini göstermiş ve üç çeşit ortalama dekardan 1156 kg fazla mahsul vermişti. 1952 ve 1953 denemeleri de benzer sonuçları vermiştir (Berkmen, 1969, s. 41). Dolayısıyla bu yöndeki deneme çalışmaları ve üretimlerde gerekli şartlar temin edildiğinde patates ekimlerinin Temmuz ayı içerisinde yapılması gerektiği ve böylelikle sağlıklı ve verimi yüksek tohumlukların elde edileceği ortaya konuluyor ve çiftçilere tavsiyeler veriliyordu.

Kök sakızı üzerinde yapılan denemelerde 1943 yılı sonbahar mevsiminde Ziraat Vekâleti tarafından temin edilen 1180 gr. tohumlukla işe başlandı. Bu yöndeki denemeler 1943–1945 yılları arasında yapıldı. Bu denemelerde Ankara ve Ankara iklim şartlarının hâkim olduğu Orta Anadolu iklim kuşağında sulama imkânları olsa dahi kesin surette kök sakızı ziraatının ancak fideleme usulü ile yapılabileceği ortaya konuldu. Daha sonra deneme mahiyetindeki çalışmalar ilerleyince Ankara iklim şartları yaz ayları rutubetli ve özellikle yağışlı olan yerlere kıyasla, kök sakızı tohumluğu yetiştirmeye müsait olduğu, bu sebeple ilgili dönemlerde kök sakızı ıslahı ve elit tohumluğu yetiştirme işlerinin yapılabileceği belirtiliyordu. Öte yandan yabanî formların uzaklaştırılması işlemi ile mevcut kök sakızı materyalinin kauçuk miktarını artırabileceği, bu sebeple kök sakızına dair ıslah çalışmalarının öncelikle birkaç aylık sürede laboratuvarında tahlil edilmesi ve akabinde sera alanı oluşturularak denemelerin yapılması gerektiği ortaya konuldu (Berkmen ve Aksel, 1946, ss. 6–12, ss. 17–24, ss. 25–29, s. 45).

Münavebe denemelerinde Orta Anadolu'da uygulanmakta olan %50 nadaslı sistemin yerine nadas oranı daha düşük olan ziraat sisteminin uygulanıp uygulanmayacağını anlamak amacıyla 1951 yılında, 4'er kez tekrar eden ve her birinde kontrol olarak ekim—nadas sistemi dâhil edilen altı çeşit münavebe sistemi kuruldu. Ancak yapılan denemelerde hiçbir münavebenin dönemi kapanmadan arazinin elden çıkmasıyla birlikte denemeler yarıda kaldı. Denemeler ilerleyen süreçte Çayır ve Mera Enstitüsünce daha elverişli şartlarda ve geniş mikyasta ele alındı. Darı üzerindeki deneme çalışmaları istasyon şefi Rüstem Aksel tarafından, Türkiye'de yetiştirilen darıların başlıca vasıfları üzerinde araştırma yapıldı ve bu çalışma doktora tezi olarak kabul edilip ve kendisine de A.Ü. Ziraat Fakültesince Dr. unvanı verildi. Melez mısır denemelerinde 1950 yılında FAO tarafından Amerika'da getirilen 30 adet çift melez mısır çeşidi ve buna ek olarak iki yerli çeşit ile ülkenin 10 farklı bölgesinde uniform denemeleri yapıldı. Çalışmalar iki yıl boyunca istasyonda organize edildi ve denemeler Ankara'da uygulandı. 1952 yılından sonra bu denemelerin organizasyonu, mısır ziraatının Karadeniz Bölgesi'nde daha elverişli olması sebebiyle Melez Mısır Komitesi kararıyla Samsun Tohum ıslah ve Deneme İstasyonu'na devredildi. Çeltik alanındaki deneme çalışmaları bir diğerk alanı oluşturuyordu. Bu konudaki çalışmalar Ziraat Yüksek Mühendisi Nazım Durlu'nun İtalya'da eğitimini tamamlayıp dönmesiyle başladı. A.Ü. Ziraat Fakültesi Bitki Yetiştirme ve ıslahı Kürsüsü ile iş birliği halinde bir çalışma programı hazırlanarak çalışmalar yürütüldü. Program gereğince ticarî gübre denemelerinden başka yurtiçinden toplanan 67 adet çeltik numunesi Beypazarı mevkinde kiralanan bir araziye ekilerek etüdü yapıldı. Denemelerde 14 çeşidin bizzat Orta Anadolu ve Geçit Kuşağı Bölgesi'nde tenebbüt dönemini tamamladığı gözlemlendi. Geriye kalanlar hasat mevsiminden sonra ayrı ayrı analize tabi tutularak

214 tip elde edildi ve botanik varyete olarak gruplara ayrıldı. Bu gruplandırmada 26 adet birbirinden farklı varyete olduğu tespit edildi. Daha sonra Nazım Durlu'nun daha geniş ölçekte çalışmalar yapması ve imkânların artırılması amacıyla Tarsus Sulu Ziraat Deneme İstasyonu'na tayin edilmesiyle birlikte buradaki materyal oraya devredildi (Berkmen, 1969, ss. 41–42).

İstasyondaki en önemli deneme çalışmaları gübre üzerinde yapıldı. Gübre denemeleri neredeyse diğerk deneme mahiyetindeki çalışmaları gölgede bırakacak seviyedeydi. Denemelere ilk olarak 1936 yılında istasyona "deneme" biriminin eklenmesiyle başlandı. 1936 yılında ilk olarak Prof. Dr. Halit Evliya ile birlikte müşterek bir çalışma ile çalışmalar yapıldı. Denemelerde esaslı bir plân ve projeye dayanmadan nadası ortadan kaldırarak gübre vermek suretiyle her yıl güvenilir bir şekilde mahsul alınabileceğine kanaat getirilmişti. Bundan dolayı nadas üzerine Orta Anadolu'da hububata ticarî gübrelerin verilip—verilemeyeceği tezi ortaya çıkmıştı. Yapılan denemelerde bir yandan yapılan üretimlerde geniş ölçekte fosfor uygulamasına başlanırken diğerk yandan da aynı sonuçların Orta Anadolu'nun diğerk bölgelerinde alınıp—alınamayacağını teyit etmek için Devlet Üretim Çiftliklerinde ön denemelere başlandı (Berkmen, 1952, ss. 2–8).

1950 ve 1951 yılında yapılan kimyevi gübre denemelerinde Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Orta Anadolu işletmelerinde alınan müspet sonuçların Ankara'dakileri teyit etmesi üzerine fosforlu ve kimyevi gübre denemelerinden elde edilen neticeler bir broşür halinde yayınlandı. Fosfor gübre kullanımından kaynaklı olumlu neticeler üzerine hemen Ankara ve civarındaki illerde çiftçilerin daha iyi anlayabilmeleri için geniş çapta demonstrasyonlar ve tarla günleri düzenlenmeye başlandı (Aksel, 1947; Berkmen, 1950; Ankara Tohum ıslah İstasyonu, 1952).

Öte yandan istasyonda nadasta noksan gıda denemesi, korunga üzerine noksan gıda denemesi, fosforlu gübre miktar denemesi, fosforlu gübre çeşit denemesi, fosforlu gübre verme şekli denemesi, fosforlu gübre verme zamanı denemesi, fosforla birlikte + azotlu gübre denemesi, suluda gübreli daimi hububat ekimi denemesi, suluda hayvan pancarı ile gübre denemesi ve suluda havuç ile gübre denemesi gibi gübre denemeleri yürütüldü (Berkmen, 1969).

Uzun soluklu ve oldukça meşakkatli bir süreçte yapılan denemeler neticesinde Orta Anadolu topraklarında yeteri kadar potas bulunduğu, nadas esnasında yeteri kadar nitrat toplanabileceği, ekim—nadas sisteminde yalnız fosforlu gübre ile verimi artırmanın mümkün olabileceği, dekara 4 kg P2 O5 hesabıyla süperfosfat vermenin iktisadi açıdan önemli olduğu, süperfosfatın mutlaka ekimle birlikte ve tercihen sırayla verilmesi gerektiği, nadas mevsimi kurak geçen yıllarda gübre fiyatları uygun olduğu takdirde süperfosfatla bir miktar azot eklenmesinin faydalı olacağı, yüksek dozlu azotlu gübre kullanmanın tehlikeli olduğu ve çeşitli azotlu gübrelerin tesirinin aynı olup nitrat oranları Sonbaharda verilmekle birlikte Ankara şartlarında yıkanma tehlikesi olmadığı açıkça ortaya konuldu (Berkmen, 1952, ss. 8–16) (Tablo 6).

İstasyon bünyesinde zirai mücadele ve çeşitli hastalıklara karşı çalışmaları da yapılıyordu. Bu konuda Ziraat Vekâleti tarafından pas hastalığının Orta Anadolu Bölgesi'nde yayılım göstermesi üzerine, kurumda bir birim oluşturuldu. Yaklaşık iki yıl süren laboratuvar merkezi 1961 yılı başlarında tamamlandı ve çalışmalarına başladı. Bu süre zarfında ise Ankara Merkez Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü ile iş birliği halinde çalışmalara başlandı. 24 numaralı sarı pas araştırmaları projesi kapsamında 1958 yılından

Tablo 6.
Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu Tohum Üretme Çiftliği'nin Süperfosfat İle Gübreleme Bilanços

Ekim Yılı	Ekilen Saha (dekar)	Verim (kg.)		Gübrese göre fark (kg./dekar)	Elde Olunan Fazla Mahsul				Dekara Safi Kâr (krş.)
		O			Miktarı (kg.)	Kıymeti (lira)	Masrafı (lira)	Safî Kârı (lira)	
1950/1951	2,278	155	220	65	147.027	38.159	13.668	24.491	1,075
1951/1952	1,854	144	222	78	143.216	39.562	10.197	29.365	1,583
1952/1953	2,303	174	217	43	98.584	29.062	8.291	20.771	902
1953/1954	1,949	68	87	19	35.263	10.246	7.016	3.230	165
1954/1955	641	132	162	30	19.181	5.583	2.307	3.276	511
1955/1956	1,232	107	139	32	39.883	11.857	4.435	7.422	602
1956/1957	783	107	130	23	18.784	7.249	4.384	2.965	378
1957/1958	1,290	135	180	45	58.970	22.695	6.194	16.194	1,278
1958/1959 ³	1,031	93	116	23	24.137	11.902	16.238	-4.336	-420 zarar
1959/1960	1,889	102	158	56	105.712	55.372	29.752	25.620	1,356
10 Yıllık Ortalama	—	121,7	163,1	41,4	—	—	—	—	743

Kaynak: Berkmen, 1969, s. 50.

İtibaren Zirai Araştırma Komitesi tarafından incelenen proje, Ziraat Vekâleti tarafınca onaylandı. Bu sırada Eskişehir Tohum Islah İstasyonu'ndan getirilen makine, araç ve gereçlerle çalışmalara başlandı. İlk olarak mevcut çeşitler ile ıslah kademesinde bulunan ve ümitli görünen hatların kara pas hastalığına karşı dayanıklılığı tespit edildi ve teknik eleman ile teçhizat bakımından lazım gelen ihtiyaçlar karşılandıkça projeye göre çalışmaların çapı ve kapasitesi genişletildi. Deneme bağı bakımından ise Orta Anadolu bağcılığını tehdit eden filoksera tehlikesinin önüne geçmek amacıyla bölgesel kurum olarak Ankara ve civarındaki topraklarda hangi Amerikan Asma anaçlarının elverişli olduğu ve kalite bakımından en iyi netice verdiğini tespit etmek amacıyla deneme bağı kuruldu. 20 dekarlık bu arazi üzerinde bütün teknik işler A.Ü. Ziraat Fakültesi Bağcılık Kürsüsü ile işbirliği halinde yapıldı. 1956 yılında krizme çalışmaları yapılarak 1960 yılında aşılana bağ, bu projenin sonunda bölge bağcılığının en önemli sorunlarını çözecek duruma gelecekti. Bu projelerin yanı sıra istasyondaki proje liderleri arasında yer alan Ziraat Yüksek Mühendisi Nurettin Altınkaya, Kemâl Haksel ve Süreyya Demirarslan, yoncanın toprak ve bitkilere sağladığı faydalar, korunga ve kuru ziraatta ön bitki olarak değeri, domateslerde koltuk almanın mahsur ve faydaları adlı çalışmalarla ihtisas kazandılar (Berkmen, 1969, ss. 55–56).

İstasyondaki ıslah ve deneme çalışmaları dışında bir diğer araştırma alanı laboratuvar çalışmalarıydı. Her yıl hasat döneminden sonra ekime kadar kısa dönem içinde hatların seleksiyonunda tutulmak üzere yüzlerce numunede kısa metotlarla kalite analizleri yapıldığı gibi son safhaya gelen buğdayların tam olarak ekmeclik tahlilleri istasyon bünyesindeki laboratuvarlarda yapılıyordu. Bunun yanı sıra ıslah ile ilgili olmayan materyaller de aynı şekilde kısa veya tam analize bu laboratuvarlarda tabi tutuluyordu. Analizler daha ziyade yetiştirme şartlarının kalite üzerine tesirini etüt eden tahlillerdi. Kuruluşundan itibaren yaklaşık 30 yıllık süre zarfında İstasyon laboratuvarlarında 647'si tam tahlil ve 6556 adet de seri metotlarla kısa tahlil ve ayrıca Kimya Laboratuvarında 2300 analiz yapıldı. Ankara Zirai Mücadele Merkez Araştırma Enstitüsü ile iş birliği halinde kimil zararlısına uğrayan tarlalardan tedarik edilen buğday numuneleri içinden kimil tarafından sokulup emildikleri tespit edilen daneler toplanarak muayyen bir randımanla öğütüldü. Unlar daha sonra kimilsiz olarak yetiştirilen İstasyondaki çeşitlerin unlarıyla muayyen nispetlerde karıştırılarak elde edilen karışımlar, normal buğday unlarıyla kalite bakımından teknolojik tahlile tabi tutuluyordu. Laboratuvar çalışmasında muhtelif menşeli kimilli buğday numunesiyle 173/39 sert, 220/39 ve 111/33 ekmeclik buğdayları kullanıldı. Elde edilen neticeye göre,

kimilli unun %0,5 karışımından bütün kalite vasıflarının düşmeye başladığı ve 173/39 numaralı buğday ile olan %2'lik karışımın düştüğü görülmüştü. Buna göre, kimilli buğdaylarda ciddi ölçüde kalite bozulduğu gibi bunlar diğer sağlam buğdaylarla karıştırıldığında onların da kalitesini bozduğu tespit edilmişti. Sert buğdaylarda ise 11 çeşit buğday varyetesinde dönme miktarı artıkça kuru maddedeki protein nispetinin aynı surette düştüğü ve dönme miktarının her %10 oranında çoğalmasında proteinin yaklaşık olarak %0,42 kadar azaldığı gözlemlenmişti. Ankara yöresinde ekolojik şartlarda buğdayın dane olgunlaşmasında meydana gelen teknolojik değişimler İstasyon asistanı Ziraat Yüksek Mühendisi Cemil Bülbül tarafından yürütülmüş ve bu konuda A.Ü. Ziraat Fakültesi'nde 1959 yılında bir doktora tezi hazırlamıştır. Nikonitik asit ve vitamin B üzerinde yapılan araştırmalar için materyaller ıslah kurumlarından 14, deneme tarlalarından 2, Devlet Üretim Çiftliklerinden 17 ve 10 ilden 138 çeşit buğday varyetesi getirilerek İstasyon laboratuvarında incelendi ve istasyon denemelerine ait 104 numaralı numunenin analizlerine başlandı (Berkmen, 1969, ss. 56–61; Başal, 1961, s. 24; Tomurcuk, 1956, s. 18).

İstasyonda yapılan araştırma ve deneme neticelerinden elde edilen bulgulara göre, ıslah edilerek üretilen çeşitlerin hemen hemen hepsi nispetleri bakımından yer yer farklılık gösterse de civardaki çiftçiler tarafından benimsendi. Yalnız Tokak arpa çeşidi bölgenin hemen her tarafında aynı derecede tutuldu. Arpadan sonra 111/33, 220/39 ve son yıllarda Ziraat Vekâleti tarafından alınan tedbirler sayesinde 414/44 çeşidi gelmektedir. 073/44 numaralı Akbaşak buğdayı ise daha ziyade geçit kuşağı mıntıklarında ve sulu ziraat yapılan yerleşimlerde tercih edildi. Örneğin Şeker Fabrikalarına ait çiftlikler bu üretim merkezlerinin başında geliyordu. Islah edilen çeşitlerin bölgede üretiminin olmasında sağladığı fayda ve nispetinin sağlıklı olması etkili olmuştu. Örneğin buğday çeşitleri içinde yerli buğdaylardan en az %10 yani dekar başına 10 kg mahsul verdiği kabul ediliyor ve beş yıllık uniform denemelerinde %20 oranında bir fazlalık sağladığı tespit edilmişti. Bu durum, 3,5 milyon hektarlık buğday ekilişine sahip olan Orta Anadolu Bölgesi için yıllık mahsul artışının 350,000 ton buğday ve değerinin de 175 milyon lira olacağını ortaya koyuyordu. Arpada ise köy denemelerinden elde edilen neticelere göre, dekar başına 50 kg üzerinde bir verim elde edilmişti. Uzun soluklu denemelerde kışık arpaların erken yazlıklara kıyasla verimi %210 yani bir mislini aşırıyordu. Buna göre, 150.000 hektar olan Ankara ili arpa ekim sahası kışık Tokak arpa çeşidi sayesinde 75,000 ton fazla arpa üretimi ediyordu ve tutarı 30 milyon liraya karşılık geliyordu. Bununla birlikte Ankara ili arpalarının tamamı kışığa çevrilmese de Tokak arpası Ankara

Tablo 7.
Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu Tohum Üretme Çiftliğince Dağıtım Yapılan Tohumlukların Çeşit ve Miktarını Gösterir Cetvel

Yıllar	Çeşitler (kg.)						157/37 Tokak		Toplam
	111/33 Topbaş	220/39 Vulgare	253/29 Dur.	073/44 Dur.	173/39 Dur.	414/44 Dur.	Arpa	Çavdar	
1946	14.990	60.544	80.125	—	11.100	—	74.130	17.230	258.119
1947	64.735	37.500	6.000	—	2.634	—	31.550	2.961	145.380
1948	59.160	16.365	31.590	—	—	—	8.890	6.318	122.323
1949	42.795	15.650	5.815	—	—	—	22.000	350	86.610
1950	164.000	37.000	5.658	—	—	—	31.000	12.500	250.158
1951	223.750	47.100	31.900	—	1.660	—	16.750	3.400	324.560
1952	197.000	34.800	45.950	—	15.530	—	57.530	10.500	361.310
1953	275.900	34.800	14.350	1.700	32.250	1.000	73.150	12.000	445.150
1954	39.850	23.860	—	3.000	11.900	14.300	11.950	—	104.860
1955	202.500	98.288	—	32.058	13.823	49.153	58.560	—	454.382
1956	37.200	56.880	—	44.805	7.110	40.530	28.225	2.613	217.363
1957	4.370	19.330	—	16.523	—	20.313	8.220	850	69.606
1958	23.700	24.100	—	28.300	—	52.000	38.600	—	166.700
1959	14.050	36.050	—	7.930	—	8.050	27.000	—	93.080
1960	17.500	52.000	—	9.600	—	106.000	53.675	—	238.775
Toplam	1.381.500	594.267	221.388	143.916	96.007	291.346	541.230	68.722	3.338.376

Kaynak: Berkmen, 1969, s. 65.

kadar Eskişehir, Konya, Çankırı, Kırşehir, Yozgat, Çorum ve hatta geçit kuşağı bölgesini de aşarak Amasya, Tokat, Bolu ve Afyonkarahisar gibi illerde geniş bir ekim alanı bulmuş ve çiftçiler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır (Berkmen, 1969, ss. 61–62).

İstasyonda elde edilen çeşitler kadar tarla günleri vasıtasıyla çiftçilere öğretilen yöntemler ve denemelerin randıman üzerindeki etkisi oldukça etkiliydi. Köylülerin birçoğu kuru ziraata yöneldiği gibi yıllık ekme zamanı denemeleri neticeleri üreticiler üzerinde olumlu izlenimler bırakıyordu. Bunun gibi tarla hazırlama tekniği de eskiye kıyasla oldukça yükselmişti. Ancak aynı gelişme iklimle hususunda mümkün olmamıştı. Bunda en uygun alet ve araç—gereçlerin bulunup temin edilememiş olmasının yanı sıra geliştirilen her yeni bilginin çiftçiye istenilen düzeyde götürülebilmesindeki güçlükler etkili oluyordu. Örneğin kolayca çiftçilere gösterilen süperfosfat kullanımı, 1950 ve 1951 denemelerinden elde edilen bulgular sonrasında birkaç yıl içinde üst üste yüzlerce hatta binlerce kilometre yerde istasyon tarafından hazırlanan basit plânlarla, demonstrasyon yapılması ve tesirinin birkaç ay içinde gözle görülecek düzeye ulaşmış ve hızlıca çiftçiler tarafından benimsenmiştir (Berkmen, 1969, ss. 62–63).³

Deneme sonuçlarından elde edilen bilgi ve bulguların çiftçilere intikal ettirilmesi, bu konuda istasyon tarafından düzenlenen demonstrasyonlar, eğitimler, tarla günleri ve çeşitli konferansların payı büyüktü. Dolayısıyla 30 yıllık süre içerisinde Orta Anadolu ve kısmen de olsa Geçit Kuşağı bölgesindeki ziraat yöntemlerinin değişmesi, çiftçilerin temiz ve kaliteli tohumluklara kolayca erişebilmesi ve bölgenin tarımsal değişim—dönüşüm geçirmesinde istasyonun önemli etkisi vardı.

İstasyondaki üretim işleri uzun yıllar boyunca belirli bir sisteme dayanmadan yürütüldü ve elde edilen tohumluklar gelişigüzel çiftçilere dağıtıldı. Tohumlukları alan çiftçilerin ertesi yıl mahsullerini ne yaptığı takip edilemedi ve bu konuda bir envanter

oluşturulamadı. Halkın elindeki tohumlukların genellikle selektörden geçirilerek komşusuyla değiştirmek suretiyle kullandığı, bazı çiftçilerin ise önemli miktarda tohumluk almasına karşın elde ettiği mahsulün tamamını Toprak Mahsulleri Ofisi'ne devredip tekrar istasyondan tohumluk almaya geldiği gözlemlenmişti. Bu durum, 1943–1944 yılına kadar devam etmişti. Bu dönemden sonra Zirai Kombinalar tarafından sözleşmeli çiftçilik uygulaması kapsamında, özellikle de Milli Tohumculuk Komitesi kurulduktan sonra tohumluk fiyatları belirlendi ve üretim işleri bu tarihten sonra belirli bir sistem içerisinde yetiştirilmeye başlandı. İstasyona bağlı olarak faaliyet gösteren Tohum Üretme Çiftliği 1946 yılından itibaren sistematik bir şekilde tohum üretimi ve dağıtımına başladı. Yıllık ekiliş alanı yaklaşık 500.000 dekarı bulan üretimlerle, Orta Anadolu Bölgesi'nin merkezini oluşturan Devlet Üretme Çiftlikleri işletmelerinin tohumluklarının %95'ten fazlasını istasyonun yetiştirdiği buğday ve arpa tohumlukları oluşturuyordu. Öte yandan ülke ekonomisine katkı sağlamak amacıyla üretim işlerinde Devlet Üretme Çiftlikleri ile birlikte Şeker Şirketi Çiftlikleriyle iş birliği içinde üretim ve dağıtım çalışmaları yapıyordu. Bu kapsamda istasyon tarafından 1946–1960 yılları arasında dağıtılan tohumluklar, çeşitleri, miktarı ve yıllara göre dağılımını içeren istatistiksel veriler aşağıdaki tabloda yer aldığı gibidir (Berkmen, 1969, ss. 63–65) (Tablo 7).

Tablo 7'deki veriler, istasyonun yaptığı araştırmalar ve özverili çalışmalar sonucunda elde ettiği yeni çeşitlerin çiftçiler arasında yaygınlaşmasını sağlamak üzere tohum üretme faaliyetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Tohum üretme faaliyetleri istasyonun içinde bulunan arazilerde, "Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu Tohum Üretme Çiftliği" adı altında çalışan bir birim tarafından gerçekleştirildi. 1946 yılına kadar olan üretimler ve dağıtımlar küçük çaplı ve yerel ölçekte Ankara köylerinde etkili oldu.⁴ Ancak üretim çiftliğinin kurulmasıyla birlikte tohum üretimi ve dağıtımına yönelik girişimler giderek artış gösterdi. Nitekim

3 Teşrek Köyü ve Sarayköy gibi yerleşimler İstasyonun geliştirdiği 253 numaralı buğday çeşidine büyük rağbet göstermiş ve bölgede yaygın ekim alanı bulmuştur. Pas hastalığına dayanıklı olan buğday tohumluğunun danesinin rengi ve gösterişi uluslararası piyasada iyi bir yer tutmasını sağlamış ve yöre çiftçileri tarafından piyasaya sunulduğunda en yüksek fiyattan alıcı bulunmasıyla mahir olmuştur (Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu, 1938, s. 8).

4 İstasyon teşkilatlanmasını tamamladıktan kısa bir süre sonra Ankara köylülerine tohumluk üretimi ve dağıtımlarına başlamıştır. Bu yönde 1934/1935 ekim döneminde ortalama 6.000 kg. buğday, 6.000 kg. arpa ve 2.700 kg. da çavdar olmak üzere toplamda 14.700 kg. tohumluk dağıtmıştır (Ulus, 13 Mart 1937, s. 6).

tohum üretme çiftliğinin üretim ve dağıtım istatistiklerine bakıldığında 1946–1960 yılları arasında üretilmiş olan bitki türlerine ait tohumlukların isimleri ve miktarları kayda değer derecede arttığını göstermektedir.

Sonuç

Ankara Tohum İslah ve Deneme İstasyonu, Türkiye'deki tohum ıslahçılığı mesleğinin yaşadığı gelişim—değişim sürecini ve tohum ıslah araştırmalarının izlediği politikalar çerçevesinde tarımsal araştırma ve geliştirmenin Cumhuriyet'in ilk 40 yıllık periyodunda hangi faktörler tarafından etkilendiğini göstermesi açısından kayda değer bir örneği teşkil etmektedir. Bu anlamda çalışmamız, bir yandan istasyonda yapılan araştırmaları merkeze alan kurumsal bir perspektiften, diğer yandan ise tarımsal alanda yaşanan değişim süreciyle birlikte meydana gelen ülkesel çaptaki gelişmelerden yola çıkan çeşitli sonuçlara gelmeyi mümkün kılmaktadır.

İstasyonun Cumhuriyet'in ilk 40 yıllık dönemine karşılık gelen süreç içindeki çalışmaları, özellikle Orta Anadolu ve Geçit Kuşağı Bölgesi'nde yetiştirilen hububat çeşitlerinin ıslahı, denemesi ve geliştirilmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar, istasyonun hem kuruluş hem de gelişim aşamalarında kendine has bir takım özellikler barındırmıştır. 1923–1963 dönemindeki hükümetlerin sıklıkla başvurdukları yurtdışından tarım uzmanları davet edilmesi politikasının istasyon için de geçerli olması kendine has özelliğini ortaya koyan tipik bir örnektir. Zira davet edilen yabancı uzmanların katkıları sayesinde istasyon, ilk kuruluş evresini büyük bir deneyim eksikliği olmadan atlatabilmiştir.

Bu yönde Alman bilim insanı Prof. Dr. Christiansen—Weniger, öncelikle yapmış olduğu uniform deneme çalışmaları ile istasyon için bir yol haritası ortaya koymuş ve çalışmaların belirli bir plân çerçevesi içinde yürütülmesini sağlamıştır. Prof. Dr. Christiansen—Weniger'in yanı sıra Alman bilim insanı Dr. Scheibe, Dr. Bauer ve Prof. Dr. Otto Gerngross gibi bilim insanları geçici bir süre istasyonda yapmış olduğu çalışmalarla kurumun gelişimine destek olmuşlardır. Diğer taraftan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün birçok farklı kürsüsündeki yabancı öğretim üyelerinin eğitim, araştırma ve danışmanlıkları istasyonda yapılan araştırmalara önemli ölçüde katkı sunmuştur. Yabancı uzmanların istasyonda yapılan araştırmalara olan katkıları aslında karşılıklı bilgi alışverişine dayanmaktadır. Bu durum Ankara Tohum İslah ve Deneme İstasyonu'nun Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü (A.Y.Z.E) ile olan ilişkisinde kendini açık bir şekilde göstermektedir. Bu yönüyle tohum ıslah istasyonu A.Y.Z.E'deki çeşitli yabancı uzmanların araştırmaları için bir tür veri kaynağı ya da laboratuvar halini almıştır.

İstasyonda bitki ıslahına yönelik çalışmaların yanı sıra “çeşitli denemeleri” olarak tabir edilen denemelerle bitkilerin farklı ekim şartlarında ve farklı ölçekteki tarımsal üretim yöntemleri içinde gösterecekleri verim konusunda daha iyi bir izlenim elde etmek mümkün hale gelmiştir. Özellikle kurumda yapılan tarla denemeleri, araştırmanın amacına göre — örneğin farklı toprak çeşitleri ya da iklim özellikleri gösteren yerlerdeki verimlerini ölçmek amacıyla—istasyon dışındaki birçok farklı noktada gerçekleştirilmiştir. İstasyonun farklı noktalarında yapılan tohum ve gübre denemeleri arasında çeşitli köylerde kiralanana ya da köylülere ait olan ve doğrudan onlar tarafından ekilen tarlalarda yapılanlar olduğu gibi istasyonun kullanımında olan Lodumlu, Yenimahalle, Haymana gibi çeşitli araziler ile Polatlı, Çiçekdağı ve Balâ gibi üretme çiftliklerinde yapılanlar da bulunuyordu.

Diğer taraftan Orta Anadolu Bölgesi iklim ve coğrafi şartlarına uygun çeşitlerin ekim yöntemlerini belirlemek üzere istasyonda yapılan çalışmalar da bölge tarımının gelişimi açısından dikkat çekici sonuçlar doğurmuştu. Kurum, 1930 yılından itibaren büyük yoksunluklar içinde, iklim şartlarının elverişsizliği ve eldeki olanakların kısıtlı olmasına rağmen gerçekleştirilen tarımsal üretimin, bilimsel yöntemler kullanılarak geliştirilmesine dayalı bir araştırma vizyonu belirlemiştir. Bu çerçevede, bölgedeki farklı büyüklükte tarımsal işletmelere uygun üretim, tarım alet ve yöntemlerinin bulunması; bunların demonstrasyon, tarla günleri ve eğitim faaliyetleriyle çiftçilere benimsetilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar yoluyla çiftçilerin geleneksel tarım yöntemlerini uygulamak yönündeki dirençlerini kırılarak modern ve bilimsel yöntemlerle, uzmanlar denetiminde gerçekleştirilen tarımsal üretimi benimsemeleri sağlanmıştır. Öte yandan kırsal kesimde, başta tarım uzmanı ile çiftçi arasında olmak üzere ilişkiler ağının oluşturulması ve rasyonel üretim, tarımda verimlilik ve standardizasyon için gerekli düşünüş biçiminin yaygınlaştırılmasında bu yöndeki girişimler önemli ölçüde etkili olmuştur.

1926–1963 arasındaki çalışmaları ve Türk tarımına katkısı değerlendirildiğinde istasyon, Sonbahar mevsiminde (Ekim ayında) yağışı beklemeden ve ilkbahar mevsimine kalmadan kuru tarım yapılması tekniğini geliştirdi ve oldukça önemli katkılar ortaya koydu. Bu noktada herhangi bir yatırıma gereksinim duymayan kuru tarım metoduyla çiftçilerin %60–%80 oranında verim artışı edebilmesi mümkün hale geldi. Öte yandan kurum, Eskişehir, Yeşilköy ve Adapazarı gibi tohum ıslah ve deneme istasyonları arasında gerçekleştirilen ortak projelerde ve diğer çalışmalarda koordinasyon sağlanmasına ön ayak oldu.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aksel, R. (1947). Gübre denemelerini uzun parsel standart metodu ile yapmak doğru mudur? *Ziraat Dergisi*, 84.
- Anonim. (1931). *İhtisas raporları: 1931 birinci ziraat kongresi*. Ahmet İhsan Basımevi.
- Anonim. (1931, Ağustos 20). Ankara tohum ıslah istasyonu nasıl çalışır? *Cumhuriyet*.
- Anonim. (1932, Şubat 21). İlk tohum kongresi. *Cumhuriyet*.
- Anonim. (1935). *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dördüncü büyük kurultayı görüşmeleri tutulması*. Ulus Basımevi.
- Anonim. (1936). *Son cumhuriyet yılında ziraatimiz*, 29. Ulus.
- Anonim. (1938). *Türk ziraat tarihine bir bakış*. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları.
- Anonim. (1938). *Türkiye'nin ziraat bölgeleri*. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları.

- Anonim. (1938). *Zirai tetkik ve araştırma müesseseleri raporu*. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları.
- Anonim. (1948). 1948 yılı ıslahçılar toplantısı sonunda hazırlanan raporun özetidir. *T.C. Tarım Bakanlığı Dergisi*. 10.
- Anonim. (1954). *Zirai araştırma enstitüsü Ankara senelik rapor 1952-1953*. Ankara Zirai Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Anonim. (1968). *Devlet üretim çiftlikleri genel müdürlüğü ve üzerinde çalıştığı plan, program ve projeler*. Güzel Sanatlar Matbaası.
- Anonim. (1991). *Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü*. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Anonim. (2014). *Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü müdürlüğü 2014 yılı çeşit kataloğu*. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları.
- Bağcı, S. A., & Yılmaz, K. (2016). Türkiye tohumculuk sektöründeki gelişmeler ile bu gelişmelerin sertifikalı tohumluk kullanımına ve verim üzerine muhtemel etkileri. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25, 299-299. [CrossRef]
- Başal, H. (1961). Orta Anadolu'daki hububat mahsullerinin tehlikeli haşeresi kımıl, (Aelia Rostrata). *Koruma*.
- Berkmen, N. (1931). *Tohum ıslahı. İhtisas raporları: 1931 birinci ziraat kongresi*. Ahmet İhsan Basımevi.
- Berkmen, N. (1933). Ankara tohum ıslah istasyonu. *Ziraat Gazetesi*.
- Berkmen, N. (1943). Ziraatte derinlik denemesi. *Ziraat Dergisi*.
- Berkmen, N., & Aksel, R. (1946). *Kök sakızı üzerinde çalışmalar*. Tarım Bakanlığı Neşriyatı.
- Berkmen, N. (1948a). Orta Anadolu'da kuraklık. *T.C. Tarım Bakanlığı Dergisi*.
- Berkmen, N. (1948b). Orta Anadolu'da nadas nasıl ve ne zaman yapılmalıdır? *Çiftçi Dergisi*.
- Berkmen, N. (1950). Orta Anadolu ziraatinde fosforun ehemmiyeti. *Ziraat Dergisi*.
- Berkmen, N. (1952). *Köylü vatandaş fosforlu gübre kullan*. Ankara Tohum İslah İstasyonu Yayını.
- Berkmen, N. (1952). *Orta Anadolu'da 1950- 1951 kimyevî gübre denemeleri*. Ankara Tohum İslah ve Deneme İstasyonu Yayınları.
- Berkmen, N. (1969). *Ankara zirai araştırma enstitüsü çalışmaları (1931-1960)*. Ankara Basım ve Ciltevi.
- Çağlar, K. Ö. (1930, Eylül). Ziraat kongresi. *Ziraat Gazetesi*.
- Çağlar, K. Ö. (1940, Temmuz 21). *Ankara tohum ıslah istasyonu*. Ulus.
- T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 132-59-12, 25.07.1953.
- T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 127-74-2, 16.10.1951.
- T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi. Dosya No: 501, Yer No: 32138-127043-47, 04.07.1953.
- Günay, B. (1959). Tohumluk kontrol ve sertifikasyonu ve bu sistemdeki prensipler. *Ziraat Dergisi*.
- Karatay, S. (1953, Haziran). Devlet üretim çiftlikleri teşkilatı ve çalışmalarına toplu bir bakış. *Türkiye Ziraat Mecmuası*.
- Kırkpınar, N. (2019). *Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Türkiye'de tarım ve çiftçi örgütlenmesi (1960-1965)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kırkpınar, N. (2022). *Türkiye'de zirai eğitim (1923-1963)* (Yayınlanmamış doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kün, E. (1989). *Türkiye'de çeşit geliştirme çalışmaları*. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları.
- Matbaası, T. B. M. M. (1341). Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) zabıt ceridesi. *Devre*, 2, 77.
- Perrin, O. (1341a). İslah-ı büzur mütehasısı işvireli mösyö Odet Perrin'in Eskişehir, Konya, Adana, Aksaray, Kayseri, Çorum havalisinde tedkikat-ı ziraiye raporudur. *Ziraat Vekâleti Mecmuası*, 2, 5.
- Perrin, O. (1341b). Eskişehir'de bir ıslah-ı büzur ve kontrol istasyonu (laboratuvarı) tesisatına ait proje. *Ziraat Vekâleti Mecmuası*, 5.
- Şenocak, C. (1959). Zirai koordinasyon toplantısı. *Türkiye ziraat Mecmuası*.
- Topal, C., ve ark. (2015). *Ulusal hububat konseyi arpa-çavdar-yulaf-tritika le raporu*. Ankara.
- Weniger, F. C. (1935). *Türkiye genel ziraatinin temelleri*. Köy Hocası Matbaası.
- Yalvaç, K. (2018). TÜRKTED: Tohumculukta 33'üncü yıl. *Tohum*.
- Yaşar, M. (1341, Ağustos). Ziraatin tevsi ve ıslahı lüzumu. *Ziraat Vekâleti Mecmuası*.
- Yazıcıoğlu, A. A., & Berkmen, T. N. (1961). *Ankara ekolojik şartlarında yabancı biralık arpalar*. Ziraat Vekâleti Neşriyatı.
- Yazman, A. T. (1940). Ankara tohum ıslah ve deneme istasyonu. *İktisadi Yürüyüş*.
- Yurtoğlu, N. (2017). *Demokrat Parti döneminde tarım politikaları ve siyasal, sosyal ve ekonomik hayata tesirleri (1950-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

EKLER

Ek: 1

Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu İdare Binası ve Laboratuvarları.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023), Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü arşiv ve koleksiyonu. Ankara.

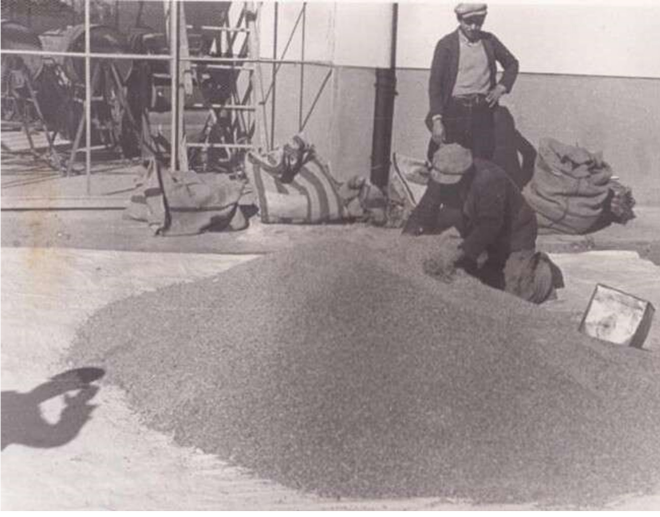
Ek: 2

İstasyonun Lodumlu ve diğer deneme arazilerinde mibzerle ekim ve markörle çekim yapılırken.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023), Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü arşiv ve koleksiyonu. Ankara.

Ek: 3

İstasyonda geliştirilen ve üretilen tohumluklar temizlenip ilaçlandıktan sonra Ankara köylülerine dağıtımı yapılırken.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023). Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü arşiv ve koleksiyonu. Ankara.

Ek: 4

Teşrek Köyünde "Akbaşak Buğdayı" Tarlası./Yeni adıyla Dağkaya Mahallesi İstasyonun elit bahçesinde yazlık ve kışlık buğday parselleri.

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023). Tarla bitkileri merkez araştırma enstitüsü arşiv ve koleksiyonu. Ankara.

Türkiye’de Genel Seçimler ve Diyarbakır’daki Yansımaları (1920–1946)

General Elections in Turkey and Their Reflections in Diyarbakır (1920–1946)

Yalçın DOĞAN^{ID}

Dicle Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Diyarbakır, Türkiye

Bu makale Prof. Dr. Esin Dayı'nın danışmanlığında yürütülen " Türk Parlamento Sisteminde Diyarbakır Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1950) Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2018" yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 28.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 01.12.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Yalçın DOĞAN
Email: yalcinndogann@hotmail.com

Atıf: Doğan, Y. (2023). Türkiye’de genel seçimler ve Diyarbakır’daki yansımaları (1920–1946). *Journal of Atatürk*, 12(2), 54–60.

Cite this article as: Doğan, Y. (2023). General Elections in Turkey and Their Reflections in Diyarbakır (1920–1946). *Journal of Atatürk*, 12(2), 54–60.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

1789 Fransız Devrimi ile parlamento kavramı ortaya çıktı. Bugün günümüzde kullandığımız birçok terim o devrin ürünüdür. Avrupa bu süreci yaşarken Osmanlı da 18. ve 19. yüzyılda yapmış olduğu ıslahatlarla Avrupa’daki gelişmelere ayak uydurmaya çalıştı. I. Meşrutiyet’in 1876’da ilan edilmesiyle halk tam olmasa da yönetime dâhil oldu. Süreç belli zamanlarda kesintiye uğrasa da ülkede parlamenter sistem artık kaçınılmaz hale geldi.

1920 yılına gelindiğinde İstanbul’daki meclisin kapatılması Ankara’da yeni bir meclisin açılmasına fırsat verdi. Ortaya çıkan bu yeni süreçle birlikte 23 Nisan 1920’de itibaren TBMM dönemi başladı. Bu çalışmada 1920’den 1950’ye kadar Türkiye’de yapılmış olan genel seçimler şekli, yapılan hazırlıklar, ülke genelindeki çalışmalar ve Diyarbakır’daki yansımaları genel bir çerçevede incelendi.

Anahtar Kelimeler: TBMM, genel seçimler, Diyarbakır, milletvekilleri, CHP, DP

ABSTRACT

The concept of parliament emerged with the French Revolution of 1789. Many of the terms we use today are products of that era. While Europe was going through this process, the Ottoman Empire tried to keep up with the developments in Europe with the reforms it made in the 18th and 19th centuries. With the declaration of the First Constitutional Monarchy in 1876, the people participated in the administration, although not fully. Although the process was interrupted at certain times, the parliamentary system has become inevitable in the country.

In 1920, the closure of the parliament in Istanbul gave the opportunity to open a new parliament in Ankara. With this new process, the Turkish Grand National Assembly period began on April 23, 1920. In this study, the form of the general elections held in Turkey from 1920 to 1950, the preparations made, the studies across the country, and their reflections in Diyarbakır were examined in a general framework.

Keywords: CHP, Diyarbakır, DP, general elections, members of parliament, TBMM

Giriş

Osmanlı Devleti’de anayasal düzene ilk adım “*Sened-i İttifak*” (1808) ile başladı. 1839’dan 1876’ya kadar devam eden Tanzimat Döneminde kurulan muhassıllık meclislerinin kurulmasıyla da halk yerel yönetimlerde seçimle tanıştı (Kaynar, 1985, ss. 174–176). II. Abdülhamit’in 31 Ağustos 1876’da tahta gelmesiyle Osmanlı’da I. Meşrutiyet Dönemi başladı. (Çavdar, 2008, s. 45; Karal, 2011, ss. 1–2). 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Padişah anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak meclisi kapattı. Böylece 30 yıl süren II. Abdulhamit Dönemi başladı. Bu süreç 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla son buldu. (Uzunçarşılı, 1956, s. 105).

Yeni dönemle birlikte İstanbul’da birçok dernek ve cemiyet kuruldu. Bu cemiyetlerin faaliyetlerinin görüldüğü bir yerde Diyarbakır’dı. Ziya Gökalp, Diyarbakır’da İttihat ve Terakki Partisi’nin bir şubesini açtı (İğdemir, 1976, s. 361). Bu süreç I. Dünya Savaşı’nın son bulduğu 1918 yılının sonlarına kadar devam etti. Savaşta Osmanlı’nın da içinde bulunduğu İttifak grubunun savaşı kaybetmesiyle, İttihat ve Terakki önderleri (Talat, Enver ve Cemal Paşalar) 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi’nden sonra 2 Kasım 1918’de ülkeyi terk ettiler (Tansel, 1991, s. 41). Bunun üzerine Padişah Vahdettin, 21 Aralık 1918’de yayınladığı bildiriyle Meclis-i Mebusan’ı kapattı (Türkgeldi, 2010, s. 169).

Atatürk Dönemi Genel Seçimler ve Diyarbakır

1918'de Meclis'in dağılmasından sonra Anadolu ve Trakya'da milli bir harekât oluşmaya başladı. Ulusal harekât öncelikle Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılmasında ve Meclis'e dayalı bir hükümet kurulmasında kararlıydı (Tanör, 2004, s. 229). Bu amaçla Millî Mücadele tarihi açısından önemli bir yer tutan kongreler yapıldı. Buradan çıkan kararlar neticesinde İstanbul Hükümeti seçim kararı aldı. 1919 Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri 20 Temmuz 1908 tarihli "*İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati*" uyarınca ve 7 Ekim 1919 tarihli kararnameye göre yapıldı (Demirel, 2010, s. 39).

1919 sürecinde Diyarbakır'daki siyasi havaya baktığımızda yapılmış olan Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinin etkisi burada da görüldü. Erzurum Kongresi'nin hazırlık sürecinde Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi tarafından 7 Haziran 1919'da Mardin ve Diyarbakır eşrafından Cemilpaşazade Kasım, Behrampaşazade Arif, Cizreli İzzet Efendi, Belediye Eski Reisi Hacı Niyazi (Çıkıntaş), Nakibü'l-eşraf Bekir Sıtkı (Ocak), Muharremzade Mahmut (Göksel) ve Mardin'de Abdülkâdir Paşa'ya ayrı ayrı telgraflar gönderildi. Erzurum'da bir kongre yapılacağına haber alınması üzerine Diyarbakır'daki milli teşkilatlar hazırlıklara başladı. Kongreye Diyarbakır'dan Müftü Hacı İbrahim Efendi (Uluğ), Piranlızâde Nazım (Önen), Nakibü'l-eşraf Bekir Sıtkı Cerciszâde Abdülgani (Göksu) delege olarak seçildi. Bu arada İstanbul Hükümeti yapılacak olan kongreden haberdar olunca vilayet ve livalara kongrenin yapılmaması için 20 Temmuz 1919'da bir duyuru yaptı. O sırada Diyarbakır Valisi olan Faik Ali, İstanbul hükümeti yanlısı tutum sergileyerek kongre için yapılan çağrıya olumsuz yanıt verince delegeler kongreye katılmadı. Sivas Kongresi hazırlıkları yapıldığı esnada Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır Valisi Faik Ali ve Müftü İbrahim Efendi'ye bir mektup yazdı. Ayrıca Heyet-i Temsiliye'ye Diyarbakır'dan bir iki aday gösterilmesi için 13. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Halit Bey'e de 1 Ağustos 1919 tarihinde... "*Vilayat-ı Şarkiye Kongresi, birkaç güne kadar ikmal-i vaziyet edecektir... Diyarbakır Vilayeti'nden de vilayet halkınca hâiz-i te'sîr ve nüfuz ve evsafı lazımeyle haiz bir ila iki zatın Diyarbakır Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına intihâb ve nâmzet gösterilmesi lazımdır...*" bir telgraf yolladı (Goloğlu, 2017, s. 135). Bu arada ilk zamanlar İstanbul Hükümeti yanlısı tutum sergileyen Diyarbakır Valisi Faik Ali, Ali Galip Olayı ile birlikte tutumu değişince Diyarbakır aydınları harekete geçti. Diyarbakır eşrafından İhsan Hamit (Tiğrel) Sivas Kongresi'ne delege olarak seçildi. Ancak delege ismi kongrenin son bulduğu 11 Eylül 1919 tarihinden sonra Sivas'a bildirildiği için İhsan Hamit kongreye katılmadı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi ile Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçildi (Bozan, 2016, ss. 255–284).

İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya Protokolü görüşmelerinin neticesinde açılmasına karar verilen Son Osmanlı Mebusan Meclisi için seçim hazırlıkları yapıldı. Seçim için Diyarbakır Merkez Sancağı'na baktığımızda aday olmak isteyenler Kasım ayının ilk haftasında başvuru yaptı. Bu kişiler: Amid Eski Valisi İsmail Hakkı Beyefendi, Diyarbakır eski milletvekillerinden Zülfü (Tiğrel) ve Feyzi (Pirinçioğlu) Behram Paşazade Arif, Salih Paşa'nın damadı Recep Ferit, Van eski milletvekili Asaf, Tercüman-ı Hakikat Başyazarı Babanzade Hüseyin Şükrü idi. Bu kişiler 5–6 Kasım 1919'da Diyarbakır Vilayeti için adaylıklarını açıkladılar (BOA, DH-İ.UM.EK, E-114/89). Aralık 1919 tarihinde yapılan seçim sonucunda 12 Ocak 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi İstanbul'da açılınca Diyarbakır adaylarından Feyzi ve Zülfü Milletvekili olarak Mebusan Meclisi'nde yer aldı (Karaca, 2004, ss. 293–295).

Meclis'in açılmasına ilk zamanlar İtilaf Devletleri müdahale etmediler. Bunun nedeni ise hem Padişah'ın Meclis'te etkili olacağı düşüncesi hem de yapmaya çalıştıkları Sevr Anlaşması'nı Meclis'e kabul ettirme düşüncesi olsa gerekti. Ancak Meclis bu düşünceye meydan okur gibi 28 Ocak 1920'de hazırlanan ve sonradan "*Misak-ı Milli*" olarak adlandırılan "*Ahd-ı Milli*"yi kabul etti. (MMZC, IV/1, ss. 44–45). Misak-ı Milli kararlarının Meclis'ten geçmesi üzerine tavırları değişen İtilaf Devletleri 12 Şubat 1920'de başlamış olan Londra Konferansı'nda İstanbul'u işgal kararı aldılar. (Kayra, 1997, s. 55). Neticede İstanbul 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen işgal edildi ve Osmanlı Mebusan Meclisi basılarak bazı milletvekilleri tutuklandı (Sarıhan, 1993, s. 443). Bu gelişmeler üzerine Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Meclis'in 18 Mart 1920 tarihli oturumunda genel oturumların ertelenmesi için bir takrir verdi. Böylece Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması oy birliği ile kabul edildi. (MMZC, IV/1, s. 496). Bu durum Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki harekât gücüne Ankara'da yeni bir Meclis açma fırsatı verdi. Ankara'da toplanacak olan Meclis'in üye sayısı hesaplanırken seçim kanunundaki esaslar bir kenara bırakılarak 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin bir genelge yayınlanarak Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlıklarına gönderildi (Atatürk, 1984, s. 289; Demirel, 2013, s. 19).

Olağanüstü koşullarda yapılan seçimler tek dereceli ve mutlak çoğunluk esasına göre 19 Mart 1920 tarihinde altmışaltı seçim bölgesinde başladı (Turan, 2009, s. 124). Bazı seçim bölgelerinde engellemeler ve direnişlerden dolayı seçimler yapılamadı. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu konuyla ilgili olarak Diyarbakır'ın de aralarında olduğu Dersim, Malatya, Elâzığ, Konya ve Trabzon bölgelerinde kararsızlık ve direnme olduğu için seçimlerin yapılmasında güçlük çekildiğini; ancak bu duruma halkın değil bölgedeki sivil idare amirlerinin sebep olduğunu söyleyerek, yapılan engellemelere rağmen seçimlerin tamamlandığını belirtti (Atatürk, 1984, s. 292).

Diyarbakır Merkez Sancağı'nda 1920 Genel Seçimleri sivil idare amirlerinin engellemelerine rağmen 18 Nisan 1920 tarihinde (Beysanoğlu, 1990, s. 826) o zaman merkeze bağlı olan Derik, Lice, Beşiri ve Silvan ilçelerindeki ikinci seçmenlerin mahallinde ve merkezdeki ikinci seçmenlerin de Diyarbakır'da verdikleri oyların birleştirilmesiyle gerçekleşti. En çok oyu alan beş adayın seçildiği Diyarbakır Merkez Sancağı'nda yapılan seçimde, on dokuz aday gösterildi (Tütenk, 1960, ss. 326–327; Üçok, 1987, s. 9). Adaylardan Zülfü ve Feyzi Malta Adası'nda sürgünde olmalarına rağmen milletvekili gösterildi. Meclis çalışmalarına sürgün cezasının sona ermesinden sonra katıldılar. (Güldoğan, 2011, s. 233).

I. TBMM'de Diyarbakır'ı ikisi Osmanlı Mebusan Meclisi'nden geldikleri tespit edilen Zülfü ve Feyzi beşi ise yeni seçilen ve toplamda yedi milletvekili temsil etti (Kendirici, 2009, ss. 145–157). 1920 seçimlerinde Diyarbakır'dan aday gösterilip kazanan diğer milletvekilleri şunlardı: Abdülhamit Hamdi Efendi (Çintan), Kadri Ahmet (Kürkçü), Mehmet Kadri (Üçok), Mustafa Akif (Tütenk), Hacı Şükrü (Aydındağ)'dür (Kansu, 2009, s. 529). 1920 Seçimleri'nde kazanan Diyarbakır Milletvekilleri'nin bölgede aldıkları oylara baktığımızda: Abdülhamit Hamdi Efendi 103, Kadri Ahmet 95, Mehmet Kadri 131, Mustafa Akif 79, Hacı Şükrü 112'dir. Zülfü ve Feyzi Osmanlı Mebusan Meclisi'nden geldikleri için oy oranları yoktur (TBMM Arşivi, Kadri Üçok'un I. Devre Seçim Mazbatası). Diyarbakır Milletvekillerinden Mehmet Kadri 19 Ekim 1920'de Van Valiliği'ne geçtiği için istifa etti. Bundan dolayı Diyarbakır'daki Milletvekili sayısı altıya düştü. (Goloğlu, 2010, s. 356; TBMM ZC, I/5, s. 91).

18 Nisan'da yapılan seçimden hemen sonra 19 Nisan'da Diyarbakır Valisi Hüseyin Mazhar tarafından en çok oy alan Mehmet Kadri'ye seçim tutanağı gönderilerek derhal yola çıkmasının Hey'et-i Temsiliye tarafından istendiği bildirildi. 19 Mart 1920 tarihli genelgenin 10. Maddesi'ne göre yol giderleri olarak da kendisine 25.000 kuruş ödenek verilmesi için defterdarlığa emir verildi. Mehmet Kadri, o zamanki ulaşım olanaklarının el verdiği bir suretle tam bir ayda Ankara'ya geldi. Seçim tutanağı 18 Mayıs'ta Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilerek onaylandı (Üçok, 1987, s. 9). Meclis'in açılışı sebebiyle 23 Nisan 1920 günü Diyarbakır'da Kolordu Erkânı Harp Reisi Haliğ tarafından, Mardin Kapı dışındaki handan, Sadiköyü'ne 101 pare top atışı yapılarak Meclis'in açılışı Diyarbakır'da kutlandı (Tütenk, 1960, s. 327).

Millî Mücadele sürecini yöneten I. Meclis 1 Nisan 1923 tarihinde Aydın Milletvekili Mehmet Esad (İleri) Efendi ile yüz yirmi arkadaşının verdiği önerge ile seçim kararı aldı (TBMM ZC, I/28, s. 283). 3 Nisan 1923'te "*İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun'u*" kabul etti. Bazı milletvekilleri tek dereceli seçim istemi yapılması isterken, seçimin iki dereceli seçim sistemine¹ göre yapılacağı kabul edildi (TBMM ZC, I/28, s. 291). 3 Nisan 1923'te "*İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun*" ile yeni seçim kanununun ilkelelerinin saptanmasının ardından 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) Başkanı sıfatıyla Meclis'teki I. Grup'un seçimden sonra Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayınladı (Demirel, 2013, s. 33; İnan, 1982, s. 81). Beynamede I. TBMM'nin ulus egemenliğine dayalı bir halk devleti kurduğunu, yeni oluşumu sağlanacak Meclis'in ekonomik gelişme ile siyasal yapılanmayı amaç edinen bir Meclis olacağını açıkladı (Çakan, 1999, s. 27). Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin yeniden yapılanmasını sağlayacak olan seçime büyük önem verdi. 1923 Seçimlerine katılacak tüm adayların tespitini kendisinin başkanlığında kurulan seçim bürosu yaptı (Demirel, 2012, s. 156). Neticede 1923 seçimlerini seçimden hemen sonra Halk Fırkası'na dönüştürülen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kazandı. Seçilen 286 milletvekilinden sadece ikisi Gümüşhane Milletvekili Zeki (Kadirbeyoğlu) ve Eskişehir'den Emin (Sazak) bağımsız olarak seçildi (Demirel, 2007, s. 727; Güneş, 2017, ss. 215–216).

1923 Seçimleri Diyarbakır Merkez Sancağı ve merkeze bağlı Derik, Lice, Beşiri, Silvan kazalarında adaylar 20 Haziran'da açıklandı (Güneş, 2017, s. 198). 30 Temmuz'da yapılan seçimde Diyarbakır'dan I. Dönem TBMM'den Zülfü ve Feyzi ile Hazrolu Mehmet Nuri, Ziya Gökalp ve Abdurrahman Şeref (Uluğ) olmak üzere beş milletvekili seçildi. Diyarbakır Milletvekilleri'nin aldıkları oy oranlarına bakıldığında Zülfü 456, Feyzi 447, Abdurrahman Şeref 426, Hazrolu Mehmet Nuri 405, Ziya Gökalp 405'tir. (TBMM Arşivi, Diyarbakır Milletvekillerinin II. Dönem Seçim Mazbataları). Diyarbakır'dan seçilen vekillerin mazbataları 13 Ağustos 1923 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda onaylanarak kabul edildi (TBMM ZC, II/1, s. 33). Ancak Ziya Gökalp'in vefatı üzerine 28 Aralık 1924'te ara seçim yapıldı. Cavit (Ekin) 401 oyla Diyarbakır'dan milletvekili seçildi. Oy oranlarının seçim bölgelerine dağılımına baktığımızda: Diyarbakır Merkez Kaza 97, Silvan 131, Beşiri 40, Lice 60, Dirik (Derik) 73 oy şeklindedir (TBMM Arşivi, Cavit'in Ekin'in II. Dönem Seçim Mazbataları). Mehmet Nuri'nin (Budak) vefatı üzerine Aralık 1925'te

yapılan ara seçimde İbrahim Tali (Öngören) 376 oy alarak II. Dönem TBMM'den Diyarbakır Milletvekili seçildi. Ara seçimde aldığı oyların seçim bölgelerine oranlarına baktığımızda Diyarbakır Merkez Kaza 76, Silvan 109, Lice 70, Beşiri 44, Dirik 77 oy şeklinde dağıldı (TBMM Arşivi, İbrahim Tali Öngören'in II. Dönem Seçim Mazbataları).

II. Meclis'in son toplantı yılına gelindiğinde 26 Haziran 1927 tarihli oturumda Afyonkarahisar Milletvekili Ali (Çetinkaya) Teşkilat-ı Esasiye'nin 14. Maddesi'ne göre Meclis'in tatil edilmesini teklif etti. Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda teklif kabul edilerek, II. Meclis dönemi sona erdi (TBMM ZC, II/33, s. 845).

Meclis tatile girmeden CHF Grubu 23 Haziran 1927'de nizamnamesinde önemli bir değişiklik yaptı. Buna göre önceden fırka divanına ait olan milletvekili adaylarını belirleme yetkisi bu kuruldan alınarak doğrudan CHF Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya verildi (Demirel, 2013, s. 85). Yeni tüzüğün kabulüyle birlikte, bu dönem için seçilen milletvekillerinin tümü CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından 29 Ağustos 1927 tarihli beyanname ile ilan edilerek açıklandı (Avcı, 2000, s. 22). 1927 seçimleri için ikinci seçimler için yapılan seçimler 30 Temmuz'da başlayarak 5 Ağustos'ta bitti. İkinci seçmenlerin katıldığı milletvekili seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında gerçekleşti (Avcı, 2000, s. 21). 6 Eylül günü memleketin çoğu yerinde seçimler tamamlandı (Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1927, s. 1). Böylece CHP'nin tek parti olarak katıldığı 1927 Seçimleri ile ülkede Tek Parti Dönemi'nin ayak sesleri duyulmaya başlandı.

Bu dönemde önemli bir gelişme de 1924 Anayasası ile idari taksimattaki değişikliğin 1927 seçimlerine yansımaları oldu. Cumhuriyet'in ilanından sonra 20 Nisan 1924'te 4981 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi sancakları kaldırıp ve idari taksimatı vilayet, kaza, nahiye, kasaba ve köy şeklinde belirledi. Buna göre yapılan yeni düzenleme ile o zamana kadar mevcut illerin yapısı korundu. Diyarbakır'da idari teşkilatı ile il haline getirildi (Tuğlacı, 1985, s. 99). 1925 yılında Diyarbakır Vilayeti; Diyarbakır, Silvan, Beşiri, Dirik ve Lice isimli beş kazadan meydana geldi. 1926 yılında Ergani Osmaniye, Kulp ve Çermik isimli üç birim de kaza haline getirilerek Diyarbakır Vilayeti'ne bağlandı. Böylece vilayetteki kaza sayısı altıya yükseldi (Şaşmaz, 2014, s. 281). Diyarbakır yeni idari taksimatıyla Eylül ayının ilk haftasında başlayan 1927 Genel Seçimlerine dönem itibarıyla Diyarbakır Merkez Kazası, Lice, Ergani Osmaniye, Çermik, Silvan ve Kulp olmak üzere altı kazayla girdi. 1927 Genel Seçimlerinde Diyarbakır'da 43.148 seçmenden 12.664 kişi oy kullandı (Güneş, 2017, s. 266). Yapılan seçimde Diyarbakır'ı eski vekillerden İbrahim Tali (Öngören) dışında İshak Refet (Işırtman), Ahmet Mithat (Kalabalık) ve Aziz Zekai (Apyadın) olmak üzere 4 milletvekili temsil etti. Kazanan adayların aldıkları oylara baktığımızda: İshak Refet 344, Ahmet Mithat 344, Aziz Zekai 343 ve İbrahim Tali 344 oy aldı (TBMM Arşivi, Diyarbakır Milletvekillerinin III. Dönem Seçim Mazbataları). Diyarbakır Milletvekili Ahmet Mithat'ın İstanbul Valiliği'ne tayin edilmesiyle boşalan milletvekilliği için ara seçim yapıldı. (TBMM ZC, III/1, s. 151). Mehmet Rüştü (Bekit) 324 oy alarak Diyarbakır'dan Milletvekili seçildi. Aldığı oyların seçim bölgelerine dağılımı ise şu şekilde oldu: Diyarbakır Merkez 118, Lice 46, Ergani Osmani 47, Çermik 30, Silvan 60, Kulp 23 oy aldı (BCA, 030.10/74.486.15.2; BCA, 030.10/74.486.15.3). Daha sonra İbrahim Tali'nin Umumi Müfettişliğe tayin edilmesiyle boşalan Diyarbakır milletvekilliği

1 1946 yılına kadar sürecek olan iki dereceli seçim sistemlerinde müntehib-i evvel (birinci seçmen) önce vekilleri seçecek olan müntehib-i sânileri (ikinci seçmen) seçer. Onlarda halk adına milletvekillerini seçer. (Demir, 2007, s.50).

için yapılan ara seçimle Kazım (Sevüktekin) 324 oyla Diyarbakır'dan milletvekili seçildi (BCA, O30.10/74.486.15.2).

Bu dönem seçilen adaylardaki en önemli husus hiçbirinin Diyarbakırlı olmaması ve genel olarak asker ve bürokrat olmasıdır. Bu da 1925'te bölgede yaşanan Şeyh Sait ayaklanmasının etkisinden olsa gerektir. Ayaklanma sonrası CHP bölgede parti teşkilatlarını kapatarak kendince almış olduğu asayiş tedbirleri bağlamında merkezden atadığı kişilerle bölgeyi kontrol etmiştir. Diyarbakır'da yaşanan bu gelişmelerden payını almıştır.

III. Meclis'in son dönemine geldiğinde parti ve hükümet aleyhine memlekette bir hava yaratıldığını düşünen Mustafa Kemal Paşa 3 Mart 1931 tarihinde CHF Genel Başkanı sıfatıyla Meclis Grup Başkanlığı'na bir yazı göndererek bu duruma dikkat çekip seçimin yenilenmesi gerektiğini bildirdi (Atatürk, 2006, s. 611). Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatı üzerine Erzincan Milletvekili Saffet Ziya (Arıkan), Afyon Karahisar Milletvekili Ali (Çetinkaya) ve Tekirdağ Milletvekili Cemil (Uybadın) Meclis'in 5 Mart 1931 tarihli oturumunda seçimlerin yenilenmesi için bir takrir sundu (TBMM ZC, III/26, s. 18). Yapılan görüşmelerden sonra oylamaya sunulan takrir 268 milletvekilinin evet oyuyla kabul edildi. Meclis bunun üzerine 26 Mart 1931'de son toplantısını yaparak seçim hazırlıkları için dağıldı (TBMM ZC, III/26, s. 19). İkinci seçmenlerin seçimi 7-10 Nisan 1931'de yapıldıktan sonra Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Başbakan İsmet (İnönü) kâatibi Recep ve Firka Divanı ile yapılan görüşmeler sonucu CHF adaylarını belirleyerek 20 Nisan'da ilan etti (Akşam, 20 Nisan 1931, s. 1).

Seçmen sayılarını belirlemek için hazırlanan nüfus defterleri Diyarbakır'da 15 Mart'ta askıya çıkarıldı (Son Posta, 16 Mart 1931, s. 1). Meclis'in IV. Dönemi'nde, Diyarbakır'dan biri yeni olan Zeki Mesut (Alsan) hariç üçü eski vekillerden Kazım (Sevüktekin) Paşa, Aziz Zekai (Apaydın) ve Zülfü (Tiğrel) olmak üzere toplam dört aday gösterildi (TBMM ZC, IV/5, s. 10). Diyarbakır'da 391 ikinci seçmenden, 385'in oy kullandığı 1931 Genel Seçimlerinde Diyarbakır Seçim Dairesi Teftiş Heyeti'nden gönderilen 24 Nisan 1931 tarihli mazbatada adayların oy oranlarının aynı şekilde dağıldığı görülmektedir. Buna göre: Kâzım Paşa, Zekai ve Zülfü 385 oy aldı. Oyların seçim bölgelerine dağılımı ise şu şekilde oldu: Diyarbakır Merkez 185, Lice 52, Ergani Osmaniye 48, Çermik 31, Silvan 41, Kulp 28'dir (TBMM Arşivi, IV. Dönem Diyarbakır Milletvekillerinin Seçim Mazbataları).

5 Aralık 1934'te yapılan ilk oturumunda, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve iki arkadaşı seçimlerin yenilenmesi talebiyle bir teklif sundu. Verilen önerge Meclis'te oy birliği ile kabul edilerek seçimlerin yenilenmesi kararı alındı (TBMM ZC, IV/25, s. 81). Meclis'in aynı günkü II. Oturumunda Başbakan İsmet İnönü de kadınlarında seçme seçilme haklarına sahip olması için bir kanun teklifi sundu (TBMM ZC, IV/25, s. 82). Türk kadınına ilk defa seçme ve seçilme hakkı verilerek siyasi alanda kadın-erkek eşitliği sağlandı. IV. Dönem Meclis'i 23 Aralık 1934'te Meclis Başkanı Kâzım Özalp'in kapanış konuşmasıyla son oturumunu yaparak V. Dönem için seçimlere gitti (TBMM ZC, IV/25, s. 310).

Meclis seçim kanununda yapılan değişikliklerle V. Dönem için seçim sürecine girdi. Hazırlıklar başladığı zaman seçme ve seçilme hakkına sahip olan kişilerin isimlerini gösteren defterler mahallelere asıldı. Daha sonra "müntehib-i sani" (ikinci seçmen) adaylarını ayırmak için her kaza içinde yoklama yapılacak ve yoklama neticesinde adaylar belli olacak ve böylece "müntehib-i sani" seçimlerine başlanacaktı (Akşam 5 Ocak 1935 s. 2). Yapılan "müntehib-i sani" seçimlerinde oy kullanmaya büyük ilgi olduğu ve özellikle

ilk defa oy kullanan kadınların daha çok göze çarptığı görüldü (Akşam 19 Ocak 1935 s. 2). V. Dönem Seçimleri'nin listeleri belirlendikten sonra ilk defa gösterilen kadın adayların sayısı 17 olarak belirlendi (Akşam 5 Şubat 1935 s. 7). 8 Şubat'ta başlayan seçimler aynı gün tamamlandı. CHP'nin 17'si kadın olmak üzere 286 adayı oy birliğiyle milletvekili seçildi (Demirel, 2013, s. 178).

V. Dönem TBMM'nin Diyarbakır'da yapılan seçimlerine baktığımız zaman ikinci seçmen sayısı ise 700'dü. Ancak bu sayıdan 629'u oylamaya katıldı. 130.290'da birinci seçmen bulunuyordu. Bunların 67.884'ü kadın, 62.403 erkekti. Bunların içinden de 39.230 kadın, 45.643 erkeğin oylamaya katıldığı görülmektedir (Güneş, 2017, s. 423). Buna göre 1935 Genel Seçimlerinde Diyarbakır'dan General Kazım Sevüktekin, Zekai Apaydın, Zeki Mesud Alsan, Zülfü Tiğrel, Rüştü Bekit gibi beşi eski vekillerden, Huriye Baha Önez ve Mehmet Tevfik Bilge gibi ikisi de yeni adaylardan olmak üzere toplam yedi kişi milletvekili olarak aday gösterildi (Akşam 5 Şubat 1935 s. 7). Aday milletvekillerin tamamı yapılan seçim sonucunda kazanarak meclisteki yerlerini aldılar (TBMM ZC, IV/1, s. 16).

Yapılan oylama sonucunda milletvekillerinin aldıkları oylara baktığımızda aynı oy oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Buna göre: General Kazım Sevüktekin, Zekai Apaydın, Zeki Mesud Alsan, Zülfü Tiğrel, Rüştü Bekit, Huriye Baha Önez ve Mehmet Tevfik Bilge seçim sonucunda 629 oy aldılar. Bu oyların seçim bölgelerine dağılımı ise şu şekilde oldu: Diyarbakır Merkez 365, Lice 56, Ergani Osmaniye 56, Çermik 39, Silvan 69, Kulp 44 oy dur (TBMM Arşivi, V. Dönem Diyarbakır Milletvekillerinin Seçim Mazbataları).

TBMM V. Dönem yasama çalışmaları başladıktan sonra Zekai Apaydın, Moskova Büyükelçiliği'ne tayin olduğundan dolayı 1 Ekim 1935'te milletvekilliğinden istifa etti (TBMM ZC, V/3, s. 3). Bundan dolayı milletvekilliği için ara seçim yapıldı. Yapılan seçimle İbrahim Tali Öngören 567 oyla Diyarbakır'dan milletvekili seçildi. Aldığı oyların seçim bölgelerine dağılımı ise şu şekilde oldu: Diyarbakır Merkez 338, Lice 57, Ergani Osmaniye 52, Çermik 39, Silvan 48, Kulp 33 oy aldı (TBMM Arşivi, İbrahim Tali Öngören'in V. Dönem Seçim Mazbatası). İbrahim Tali'nin seçim mazbatası 22 Ocak 1936 tarihinde Genel Kurul'a sunularak kabul edildi. İbrahim Tali aynı gün Meclis'teki ant içme töreninin ardından görevine başladı (TBMM ZC, V/8, s. 110).

Milli Şef Dönemi Genel Seçimler ve Diyarbakır

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatıyla siyasi dengeler değişti. 11 Kasım 1938'de olağanüstü toplanan TBMM İsmet İnönü'yü siyasetteki en üst makam olan Cumhurbaşkanlığı'na seçti. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Kongresi'nde değiştirilen parti tüzüğüyle de İsmet İnönü'nün sürekli Genel Başkan olarak seçilmesi sağlanarak kendisine Milli Şef unvanı verildi (Demir, 2011, s. 13). 1939 Milletvekili Genel Seçimleri, Atatürk'ün vefatından sonra yapılan ilk 1908 *İntihab-ı Mebusan Kanunu*'na göre yapılan son seçimlerdi (Akandere, 1998, s. 119). 1939 seçimleri için CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü CHP Parti Divanı ile görüşerek milletvekili adaylarını belirledi (Olgun, 2011, ss. 18-19).

Diyarbakır bu seçim yılında mevcut kazalara 1936'da Eğil ve Bismil, 1937'de Çınar'ın da eklenmesiyle toplam dokuz kaza olarak seçime girdi (Şaşmaz, 2014, s. 82). Bu dönem Diyarbakır'dan CHP'nin adaylarına baktığımızda: İbrahim Tali Öngören, Zülfü Tiğrel, Tahsin Cahit Çubukçu, Veli Necdet Süngütay, Zeki Mesud Alsan, Kazım Sevüktekin, Rüştü Bekit olmak üzere toplam yedi kişi aday gösterildi (Akşam, 25 Mart 1939, s. 9). Atatürk'e yakınlığıyla ve İnönü'ye karşı siyaseti ile bilinen Diyarbakır Eski Milletvekili Zekai Apaydın ise bu dönem aday gösterilmedi (Koçak, 1996,

s. 36). 1939 VI. Dönem Genel Seçimleri'nde Diyarbakır'dan 652 ikinci seçmenden 648 kişi oy kullandı (TBMM Arşivi, Diyarbakır VI. Dönem Milletvekillerinin Seçim Mazbatası).

1939 seçimlerinin tamamlanmasından sonra Diyarbakır Vilayeti'nden vekil seçilenlere ait 29 Mart 1939 tarihli ve 1115 numaralı tezkere, 30 Mart 1939 tarihinde Başvekil tarafından TBMM Başkanlığı'na sunuldu (BCA, 030.10\75.497.19.1). Söz konusu tezkerede, aday gösterilen, İbrahim Tali Öngören, Zülfü Tigrel, Tahsin Cahit Çubukçu, Veli Necdet Süngütay, Zeki Mesut Alsan, Kazım Sevüktekin, Rüştü Bekit olmak üzere vekillerin tamamı Diyarbakır'dan milletvekili seçildi (BCA, 030.10\75.497.19.2). Diyarbakır Seçim Dairesi Teftiş Heyeti'nden gönderilen mazbatada adayların oy oranlarının aynı şekilde dağıldığı görülmektedir. Buna göre; İbrahim Tali Öngören, Zülfü Tigrel, Zeki Mesut Alsan, Kazım Sevüktekin ve Mehmet Rüştü Bekit 648 oyla, Diyarbakır'dan Milletvekili seçildi. Milletvekillerin aldığı oyların, seçim bölgelerine dağılımı ise şu şekilde oldu: Diyarbakır Merkez 157, Lice 68, Ergani 53, Çermik 82, Silvan 89, Kulp 41, Bismil 67, Çınar 31, Eğil 60 oy aldı (TBMM Arşivi, Diyarbakır VI. Dönem Milletvekillerinin Seçim Mazbatası). Kazanan vekillerin mazbataları 29 Mart 1939'da İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderildi (BCA, 030.10\75.497.19.3).

Diyarbakır Milletvekili Zülfü Tigrel'in 29 Ekim 1940'ta vefatı üzerine TBMM açık olan Diyarbakır vekilliği için ara seçime gitme kararı aldı. Birçok kişi adaylık başvurusunda bulundu. Bunlar arasında İhsan Hamit Tigrel, Yusuf Sıtkı Hatunoğlu, Refet Kutbay, Namık Taptık, Mithat Kalabalık ve Ahmet Şükrü Emed'de bulunuyordu. BCA, 490.01\297.1196.3; Çağlayan, 2014, s. 33). 2 Ocak 1941'de yapılan ara seçim seçimde Ahmet Şükrü Emed Diyarbakır Milletvekili oldu (BCA, 030.10\78.502.9.13).

Bu dönem seçilenlerden Tahsin Cahit Çubukçu, Veli Necdet Süngütay ve ara seçimle gelen Ahmet Şükrü Emed haricinde diğer beş kişi eski dönem Diyarbakır Milletvekiliydi.

1943 Genel Seçimleri 1942 yılında çıkarılan "4320 Sayılı Seçim Kanunu" na göre yapıldı. 12 Ocak 1943'te CHP Başkan Vekili Hasan Saka'nın Başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu, toplantı sonunda seçime gitme kararı aldı (Akşam, 13 Ocak 1943, s. 1). Seçim kararının alınmasıyla konu Meclis gündemine taşındı. Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esendal ve iki arkadaşı seçimlerin yenilenmesi için Meclis Başkanlığı'na bir teklif sundular (TBMM ZC, VI/30, s. 216). Meclis Başkanı Abdülhalik Renda tarafından, Meclis Genel Kurulu'nda oylamaya sunulan teklif 301 oyla kabul edildi (TBMM ZC VI/30, s. 249).

CHP'nin tek parti olarak katıldığı ve tek parti dönemin son seçimleri olan 1943 Genel Seçimleri'nde Diyarbakır'dan 70'in üzerinde aday CHP Genel Sekreterliği'ne başvuru yaptı (BCA, 490.01\297.1197.1). Adaylar arasında Diyarbakır VIII. Dönem Milletvekili Feyzi Kalfagil, Diyarbakır Halkevi Başkanı Osman Ocak, Ergani Eski Milletvekili ve Diyarbakır Eski Milletvekili Zülfü Tigrel'in amcazadesi olan İhsan Hamit Tigrel ve I. Umumi Müfettiş Abidin Özmen gibi tanınık simalar da vardı (BCA,490.01\297.1197.1.5; BCA,490.01\297.1197.1.7; BCA,490.01\297.1197.1.63; BCA,490.01\297.1197.1.30). Diyarbakır vekilliği için adaylar açıklandığında toplamda altı milletvekilliği için Zeki Mesut Alsan, Rüştü Bekit, Muhittin Çağın, Cahit Çubukçu, Osman Ocak, İbrahim Tali Öngören, General Kazım Sevüktekin, Kemal Şedele, Şeref Uluğ olmak üzere toplamda dokuz kişi aday gösterildi (Akşam, 24 Şubat 1943, s. 2).

Aday başvuruları yapıldığı esnada CHP Genel Sekreterliği ile yapılan yazışmalar dikkat çekiciydi. Genel Sekreter Memduh Şevket

Esendal'ın I. Umumi Müfettiş Abidin Özmen'e gönderdiği yazıda hakkındaki tahkikattan dolayı Cahit Çubukçu'nun adaylığının istenmediği belirtiliyordu. Özmen'de ilgili yazıya verdiği cevapta Çubukçu'nun Diyarbakır milletvekilleri tarafından kollandığını ve şehirde sevilen bir kişi olduğunu ifade ediyordu. Yaşanan bu gelişmelerden üzerine ailevi gerekçelerini gösteren Cahit Çubukçu adaylıktan çekileceğini; ancak "...her zaman yüce partinin vereceği her vazifeyi yapmaya hazır olduğunu" söyleyerek her durumda partiye olan bağlılığını göstermiştir (BCA, 490.01\365.1536.1).

1943 Genel Seçimlerinde Diyarbakır'dan 556 ikinci seçmenden, 517'nin oy kullandı. CHP'nin Diyarbakır'dan gösterdiği adaylardan ikisi yeni olan Osman Ocak ve Kemal Şedele, dördü eski vekillerden Rüştü Bekit, İbrahim Tali Öngören, General Kazım Sevüktekin ve Şeref Uluğ olmak üzere toplam altı kişi seçimi kazanarak VII. Dönem'de Meclis'teki yerlerini aldılar (Akşam, 1 Mart 1943, s. 2).

Diyarbakır'da seçim sonuçlarının açıklanması üzerine, Diyarbakır Valisi Cevat Ökmen tarafından İçişleri Bakanlığına yollanan 5 Mart 1943 tarihli yazıda Rüştü Bekit, Osman Ocak ve General Kazım Sevüktekin'in aldıkları oyların sayımında bir yanlışlık olduğu ifade edildi. Yeniden yapılan sayımla oyların dağılımı tespit edildi: (BCA, 030.10\76.504.7.3). Yeni sonuçlar Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlet'e 6 Mart 1943 tarihinde (BCA, 030.10\76.504.7.2) Başvekâlet'ten de Meclis Başkanlığı'na 8 Mart 1943 tarihinde bildirildi (BCA, 030.10\76.504.7.1).

1945 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşı yeni sona ermiş, Türkiye savaşa girmese de ekonomisi ciddi bir darbe almıştı. Savaşın ülkede yarattığı ekonomik sıkıntılar, halkın çektiği açlık CHP yönetimine karşı büyük bir muhalefete yol açtı. Celal Bayar önce milletvekilliğinden sonra da partiden istifa ederek arkadaşlarıyla yeni bir parti kuracaklarını resmen açıkladı (Akşam, 1 Aralık 1945, ss. 1-2). Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek anlamda demokrasiye geçiş dönemini başlatmış olan Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Ankara'da resmen kuruldu (Goloğlu, 2013, s. 38).

CHP iktidarı, DP'nin ülkenin her yerinde örgütlenerek seçimlere girmesini engellemek için 1946 sonbaharında yapılması gereken belediye seçimlerini öne alarak 26 Mayıs 1946'da yerel seçimlere gitme kararı aldı (Yetkin, 2014, s. 274; Akandere, 2009, s. 443). Bu durum genel seçimlerin de öne çekilmesi anlamına geliyordu. Neticede beklenen oldu 10 Mayıs 1946 CHP olağanüstü kurultayında genel seçimlerin 1947 yerine 1946'da yapılması kararı verildi (Son Posta, 12 Mayıs 1946, s. 1; Ahmad, 2015, s. 33). 5 Haziran 1946'da yeni seçim yasası Meclis'te görüşülmeye başlandı. DP'lilerin bazı itirazlarına rağmen yeni seçim kanunu Meclis'te kabul edilerek yasalaştı. Seçim yasasının kabulünden sonra 10 Haziran tarihli Meclis oturumunda Kırıkkale Milletvekili Nafi Kansu ve iki arkadaşı seçimlerin yenilenmesi için Meclis Başkanlığı'na bir önerge sundular. Yapılan görüşmelerden sonra önerge oylamaya sunulurken 381 oyla kabul edildi ve Türkiye yeni bir seçim sürecine girdi (TBMM ZC, VII \ 24, s. 48-81-125).

TBMM'nin seçim kararı almasından sonra CHP bu dönemde teşkilat yönünden göz ardı ettiği Diyarbakır'da yeniden teşkilatlanmaya gitti. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Cahit Çubukçu başkanlığında ilçe ve bucaklarda teşkilat hazırlıkları başladı (Diyarbakır, 12 Haziran 1946, s. 1). Yapılan çalışmalar sonucu Ergani, Çermik, Eğil, Silvan, Lice, Kulp, Bismil ilçelerinde ve Dicle, Hani ve Hazro Bucakları'nda CHP teşkilatı kurularak faaliyete geçti (Diyarbakır, 17 Haziran 1946, s. 1) Bunun yanında DP'lilerde boş durmayarak, ilk iş

Diyarbakır'da parti örgütünü kurduğunu 1 Temmuz 1946'da DP İl İdare Kurulu'ndan duyurdu (Diyarbakır, 3 Temmuz 1946, s. 1).

1946 Seçimleri'ne Diyarbakır'dan katılacak olan seçmenlere ait defterler 30 Haziran günü seçim bürolarındaki genel yerlere asıldı. Defterler, bir hafta kaldıktan sonra 6 Temmuz günü indirildi. Ankara'dan gönderilmiş olan oy sandıkları ilçe ve köylere gönderildi (Diyarbakır, 3 Temmuz 1946, s. 1; Diyarbakır, 8 Temmuz 1946, s. 1). Seçim hazırlıkları devam ederken, partilerin Diyarbakır'daki seçim çalışmaları da devam ediyordu. CHP Parti İdare Kurulu, her gün parti binasında büyük toplantılar tertip ediyor, iktidarları döneminde yapılanları anlatıyordu. DP'liler ise şehrin muhtelif yerlerinde konferanslar vererek CHP'yi eleştiriyordu. Örneğin; 14 Temmuz da DP Parti İl İdare Kurulu Başkanı Nazım Önen yapmış olduğu bir konuşmada milli iradenin tecellisine mâni olan kimselerden günün birinde hesap sorulacağını, bugünkü milletvekillerinin bir kısmının vekil sıfatı taşımadıklarını ileri sürerek, tek parti dönemi sistemini sert bir dille tenkit ediyordu. (Diyarbakır, 15 Temmuz 1946, s. 1).

Diyarbakır'ından vekil olmak için 85'in üzerinde kişi genel sekreterliğe başvuru yaptı. Bunların arasında Cahit Çubukçu (BCA, 490.10\297.1198.1.44.), Diyarbakır Eski Milletvekillerinden Zülfü Tiğrel'in oğlu İstanbul Gümrük Muhafaza Baş Müdürü Hamid Zülfü Tiğrel (BCA, 490.10\297.1198.1.23) ve Feyzi Piriçioğlu'nun oğlu Maliye Müfettişi Vefik Feyzi Piriçioğlu gibi tanınmış simalarda bulunuyordu (BCA, 490.10\297.1198.1.51). CHP adayları açıklandığında bu simalardan hiçbiri aday gösterilmedi. CHP ülke genelinde 152 eski vekilli aday göstermediği gibi Diyarbakır'dan da eski vekillerden Rüştü Bekit ve Kemal Şedele'yi liste dışı bıraktı (Akşam, 15 Temmuz 1946, s. 2).

1946 Seçimleri'nde Diyarbakır adaylarına baktığımızda CHP'den üçü eski Diyarbakır Milletvekili olan; Osman Ocak, Şeref Uluğ, Cavit Ekin'in yanı sıra dördü yeni aday olan Fazıl Ahmet Aykaç, Feyzi Kalfagil, Vedat Dicleli, İhsan Hamit Tiğrel olmak üzere toplam yedi aday gösterildi (BCA, 490.10\342.1432.1.45; Akşam, 19 Temmuz 1946, s. 3). DP'den de Dr. Kazım Tayşu ve Nazım Göksu olmak üzere iki aday listede yer aldı. Sabri Aktuğ, M. Şefik Turhan, Muharrem Yetmez ve Hamdi Ergüven bağımsız aday olarak başvurdu. Neticede VIII. Dönem seçimleri için Diyarbakır'dan toplamda on üç aday listelerde yer aldı (Diyarbakır, 19 Temmuz 1946, s. 1).

21 Temmuz'da başlayan seçimler çok partili olmanın havasıyla hararetli geçiyordu. Saat 19.00'da tamamlanan oy verme işlemi tam bir medeniyet ortamı içinde gerçekleşti. Halkın %80'ine yakınının iştirak ettiği seçimlerde CHP adayları kazandı. CHP'ye oy veren halk, belediye ve parti binası önünde miting yaparak sonuçları kutladı. Cavit Ekin teşekkürlerini sunan bir demeç verdi (Diyarbakır, 22 Temmuz 1946, s. 1; Diyarbakır, 23 Temmuz 1946, s. 1).

Diyarbakır, 21 Ekim 1945'te yapılan Genel Nüfus Sayımına göre 127.466 erkek, 122.483 kadın toplamda 249.949 nüfusa sahipti (TCBİGM, 1950, s. 3). Nüfusun seçim oranına bakıldığında 104.477 seçmen bulunmaktaydı. Bu seçmenlerden 80.228'i oy kullandı. Yapılan seçimlere göre; Abdulkadir Cavit Ekin, Fazıl Ahmet Aykaç, Feyzi Kalfagil, İhsan Hamit Tiğrel, Şeref Uluğ, Osman Ocak ve Vedat Dicleli sekizinci dönemde Diyarbakır'ı temsilen mecliste yer aldı (TBMM Arşivi, Osman Ocak'ın VIII. Dönem Seçim Mazbatası).

1946 Seçimlerinden sonra DP birçok seçim bölgesinde usulsüzlük yapıldığını söyleyerek itirazda bulundu. İtiraz edilen seçim bölgelerden biri de Diyarbakır'dı. 29 Temmuz 1946 tarihinde Diyarbakır

Demokrat Parti İl Başkanı Nazım Önen, Diyarbakır'dan seçilen CHP Milletvekilleri'nin seçimleri hakkında yaptığı itiraz dilekçesini Meclis Başkanlığı'na sundu (TBMM ZC VIII/1, s. 16). Meclis Genel Kurulu'nda seçim tutanaklarının onaylandığı 12 Ağustos 1946 tarihinde, şikâyet ve itirazdan dolayı Diyarbakır Milletvekilleri'nin tutanakları onaylanmayarak Tutanakları İnceleme Komisyonu'na havale edildi (TBMM ZC, VIII / 1, s. 14).

Havale edilen seçim tutanaklarıyla ilgili Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun 19 Ağustos 1946 tarihli raporu, Meclis Genel Kurulu'nun 26 Ağustos 1946 tarihli oturumunda gündeme alındı. Diyarbakır Bölgesi'nde yapılan seçimlere itiraz edilen dilekçe şu şekildeydi:

“Diyarbakır Demokrat Parti Başkanlığı tarafından gönderilen yazıda 21 Temmuz tarihinde yapılan Milletvekili Seçiminde kanun ve nizamların hudutları dışına çıkmış olduğu Anayasa ile Türk vatandaşına verilen hakların kullanılmadığı, en büyük idare, zabıta âmir ve memurlarının fiilî müdahaleleri olduğu ve seçime iştirak etmeyenlerin yerine başkalarının parmak basarak oy attıkları, Demokrat Partiye oy vermek isteyenlerin defterde isimleri bulunmadığı yazılarak seçimin bu yolsuzluklardan dolayı feshi lâzım geldiği bildirilmekte ve bu itirazları teyit zımında 29 parça evrak ekli olarak gönderilmiş bulunmaktadır.”

İtiraz dilekçesi okunduktan sonra komisyon verdiği raporda: dilekçenin her yönüyle tetkik edildiğini ve seçim sonuçlarıyla ilgili söylenenlerin bir iddiadan ibaret olduğunu, itirazların etkili bir mahiyetinin bulunmadığını ve seçimlerle ilgili bir usulsüzlüğe rastlanmadığını belirtti. DP'lilerin itirazlarına rağmen sonuç değişmedi. Netice de Diyarbakır'dan seçilen Feyzi Kalfagil, Cavit Ekin, İhsan Hamit Tiğrel, Şeref Uluğ, Vedat Dicleli ve Osman Ocak'ın seçim tutanaklarının kabulüne karar verildi (TBMM ZC VIII/1, s. 16).

Sonuç

Osmanlı Devleti 1876'dan itibaren parlamento sürecine girdi. Bu süreç bazı dönemlerde kesintiye uğrasa da yeni rejim bu doğrultuda ilerledi. Halk kısmi de olsa artık yönetimdeydi. Gerek İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisleri gerekse Ankara'daki TBMM dönemlerinde Diyarbakır'dan da temsilci olduğu görülmektedir. Diyarbakır heterojen yapısı sebebiyle her dönem siyasi olayların odağında yer aldı. Bundan dolayı gerek Mebusan Meclislerinde gerekse TBMM seçimlerinde bölgedeki hassasiyet düşünülerek ulus-devlet düşüncesini benimseyen kişilerin seçilmesine dikkat edildi.

Atatürk dönemi Türkiye'sinde toplam beş seçim yapıldı. Bu süreçte 1920'de açılan I. TBMM ülkenin her yerinden gelen kişileri barındırması sebebiyle daha demokratik bir yapıya sahipti. Bu dönem yapılan seçimlerde Diyarbakır'dan seçilen vekillere baktığımız zaman 1927 III. Meclis Dönemi hariç genellikle Diyarbakırlı olduğu görülmektedir. 1927 yılının özelliği ise yaşanan Şeyh Said Ayaklanması (1925) sebebiyle devletin asayişe yönelik tedbirlerden olsa gerekti. Yaşanılanlar III. Meclis için yapılacak genel seçimlerde etkisini gösterdi. 1927 Milletvekili Genel Seçimlerinde hiçbiri Diyarbakırlı olmayan kişiler seçildi. Yerelliğin temsili durumu 1931 ve 1935 yıllarında değişerek az da olsa Diyarbakırlı kişiler tekrardan bölgede aday gösterildi. Yine bu dönemde dikkat çeken başka bir hususta 1938'e kadar 1908 seçim yasası bazı düzeltmelerle kullanılarak yeni bir yasa çıkarılmamasıdır.

1938 yılına gelindiğinde Türkiye'de Milli Şef Dönemi olarak adlandırılan İsmet İnönü devri başladı. Bu dönemde 1939, 1943 ve 1946

seçimleri yapıldı. Bu dönemdeki seçimler 1942'de kabul edilen yeni seçim kanununa göre yapıldı. İsmet İnönü kendi döneminde kendisiyle ortak çalışma sergilemeyen kişileri aday olarak göstermedi. Diyarbakır'da bu durumdan payını aldı. Bölgede İsmet İnönü'ye yakın kişiler aday gösterildi. Bu dönem içinde 1946 yılı tek parti döneminin sonu oldu. CHP dışında DP artık siyasi bir seçenek olarak duruyordu. DP Diyarbakır'ında aralarında olduğu birçok yerde teşkilatlanarak 1946 seçimlerine hazırlandı. 1946 seçimlerinde Diyarbakır halkı CHP adaylarına alternatif olarak DP'nin de aday göstermesiyle demokratik bir seçim süreci yaşadı.

Sonuç olarak tek parti dönemindeki seçimlerde aday gösterilen vekillerin büyük bir kısmı dönemsel olarak ön seçim ya da temayül yoklaması yerine atama usulüyle belirlendiği için tam olarak demokrasiden söz etmek mümkün değildi. 1946 yılından itibaren CHP'ye alternatif olarak DP'nin varlığı ile daha demokratik bir ortamda seçimlere gidildi. Yine bu süreçte Diyarbakır'dan seçilen milletvekillerinin bölgenin hassasiyeti de düşünülerek milli birlik ve beraberliği önemseyen ve bunu hayatına yansıtan kişilerden olmasına dikkat edildi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ahmad, F. (2002). *Modern Türkiye'nin oluşumu* (Çev. Yavuz Alogan). Kaynak Yayınları.
- Akandere, O. (1998). *Milli şef dönemi çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1938-1945*. İz Yayıncılık.
- Anonim. (1927, 6 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*.
- Anonim. (1931, 20 Nisan). *Akşam*.
- Anonim. (1943, 24 Şubat). *Akşam*.
- Anonim. (1943, 1 Mart). *Akşam*.
- Anonim. (1945, 1 Aralık). *Akşam*.
- Anonim. (1946). Son posta. *Mayıs*, 12.
- Anonim. (1946, 12 Haziran). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 17 Haziran). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 15 Temmuz). *Akşam*.
- Anonim. (1946, 15 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 19 Temmuz). *Akşam*.
- Anonim. (1946, 19 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 22 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 23 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 3 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Anonim. (1946, 8 Temmuz). *Diyarbakır*.
- Atatürk, M. K. (1984). *Nutuk, I* (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz). Başbakanlık Basım Evi.

- Avci, C. (2000). *III. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapısı ve faaliyetleri (1927-1931)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye İdari-i Umumiye Ekleri (DH-İ.U.M.EK) E-114/89.
- Bozan, O. (2016). *Millî mücadele döneminde Diyarbakır (1918-1923)*. Çizgi Yayınları.
- Çağlayan, E. (2014). *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da kimlik inşası*. İletişim Yayınları.
- Çakan, I. (1999). *Türk parlamentosunda II. Meclis*. Çağdaş Yayınları.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (1839-1950)*. İmge Kitabevi.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemi meclis-i mebusan seçimleri*. İmge Kitabevi.
- Demirel, A. (2010). *İlk meclis'in milletvekilleri*. İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2012). *Tek partinin yükselişi*. İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2013). *Tek partinin iktidarı Türkiye'de seçimler ve siyaset (1923-1946)*. İletişim Yayınları.
- Demirel, M. (2007). *Oybirlikli demokrasi açısından 1920-1945 arasında tbmm'deki oylamalar, (Mete Tunçaya Armağan, Derleyenler: Mehmet Ö. Alkan, Tanil Bora, Murat Koraltürk)*. İletişim Yayınları.
- Türkiye cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik genel müdürlüğü. (1950). *Genel nüfus sayımı*.
- Goloğlu, M. (2010). *Üçüncü meşrutiyet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2017). *Millî mücadele tarihi -II Sivas kongresi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güldoğan, V. (2011). *Diyarbakır tarihi*. Kripto Yayınevi.
- Güneş, İ. (2017). *Atatürk dönemi Türkiye'sinde milletvekili genel seçimleri (1919-1935)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İğdemir, U. (1976). *Yılların içinden. Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber, II. Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Karaca, T. N. (2004). *Son Osmanlı meclis-i mebusan seçimleri. Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi birinci meşrutiyet ve istibdat devirleri (1876-1907)*, VIII. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat. Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Kayra, C. (1997). *Sevr dosyası. Boyut kitapları*.
- Kendirci, H. (2009). *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine kopuş ve süreklilikler*. Kitap Yayınları.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye'de millî şef dönemi*, II. İletişim Yayınları.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), (1992). 4 / I, TBMM Basımevi.
- Olgun, K. (2011). Türkiye'de cumhuriyet'in ilanından 1950'ye genel seçim uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII, 79.
- Sarihan, Z. (1993). *Kurtuluş savaşı günlükleri-I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin idari taksimatı (1920-2013)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tamim, A. (2006). *telgraf ve beyannameleri*. In Y Ali Sevim (Ed.), *İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar, I*. MEB Yayınları.
- TBMM arşivi.
- TBMM Zabıt Cerideleri.
- Tuğlaci, P. (1985). *Osmanlı şehirleri*. Milliyet Yayınları.
- Turan, Ş. (2009). *Türk devrim tarihi, II*. Bilgi Yayınevi.
- Türkgeldi, A. F. (2010). *Görüp işittiklerim*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tüten, M. A. (1960). *Diyarbakır'ın son 60 yıllık vak'aları (1892-1952)*. *Kara Amid Dergisi*, II-III |2-4, 1956-1958.
- Üçok, C. (1987). *Büyük, I. Millet Meclisi seçimlerine ışık tutan birkaç belge. Tarih ve Toplum*, 41.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1956). 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ne suretle ilan edildiğine dair vesikalar. *Bellekten*, XX \ 77.
- Yetkin, Ç. (2014). *Karşı devrim 1945-1950*. Kilit Yayınları.

Erzurum'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Celebrations of the 100th Anniversary of the Republic in Erzurum

Mehmed Gökhan
POLATOĞLU

Erzurum Teknik Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim
Dalı, Erzurum, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 27.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 20.12.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Mehmed Gökhan POLATOĞLU
E-mail: gokhan.polatoglu@erzurum.
edu.tr

Atif: Polatoğlu, M. G. (2023). Erzurum'da Cumhuriyet'in 100. yıl dönümü kutlamaları. *Journal of Atatürk*, 12(2), 61-74.

Cite this article as: Polatoğlu, M. G. (2023). Celebrations of the 100th anniversary of the Republic in Erzurum. *Journal of Atatürk*, 12(2), 61-74.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Mustafa Kemal Paşa IX. Ordu Kıt'aatı Müfettişi sıfatıyla 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Samsun'a hareket ederken bir bakıma Millî Mücadele'ye giden sürecin de ilk adımını atmıştı. Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919) ve Amasya Tamimi (22 Haziran 1919) ile Millî Mücadele'nin amaç ve yöntemi belirtilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi sürecinde Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e: "Şekli Hükümet zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır." diyerek ileriye yönelik yeni rejim açıkça beyan edilmiştir. Bu doğrultuda Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi'nde (4-11 Eylül 1919) alınan kararlar içerisinde yer alan "Millî iradeyi hâkim kılmak esastır." ifadesi ile Cumhuriyet rejimine işaret edilmiştir. Yaklaşık dört yıl sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bu hedefe ulaşılmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ilişkin ilk yasal düzenleme 19 Nisan 1924 tarihinde yapılmıştır. 27 Ekim 1924 tarihinde ise Cumhurbaşkanlığı tarafından bir bildiri yayımlanarak 29 Ekim'de uygulanacak program açıklanmış ve 29 Ekim 1924 tarihinde Cumhuriyet'in 1. Yıl Dönümü kutlanmıştır. Cumhuriyet'in 10. Yıl Dönümü kutlamaları için ise 11 Haziran 1933 tarihinde bir kanun yayımlanmıştır. 29 Ekim 1933'te gerçekleştirilen Cumhuriyet'in 10. Yıl Kutlamaları üç gün sürmüştür. 27 Mayıs 1935 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile de Ulusal Bayram'ın yalnızca Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim günü olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları ise ülke genelinde olduğu gibi Cumhuriyet'e giden yolda kritik bir yere ve öneme sahip Erzurum'da da büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet'e giden yoldaki en önemli duraklardan biri olan Erzurum'da bir asır sonra 29 Ekim 2023'te gerçekleştirilen Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları'nın şehir merkezindeki ve ilçelerindeki yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet, 100. Yıl, 2023, Erzurum

ABSTRACT

When Mustafa Kemal Pasha left Istanbul for Samsun on May 16, 1919, as the Inspector of the IXth Army Corps, in a way, he took the first step of the process leading to the National Struggle. With the Havza Circular (May 28, 1919) and the Amasya Declaration (June 22, 1919), the purpose and method of the National Struggle were specified. During the Erzurum Congress, Mustafa Kemal Pasha told Mazhar Müfit (Kansu): "The form of government will be a Republic in due course," making a clear declaration of the new regime for the future. In this direction, the decisions taken at the Erzurum Congress (July 23-August 7, 1919) and the Sivas Congress (September 4-11, 1919) included the phrase "It is essential to make the national will dominant," which referred to the Republican regime. This goal was achieved approximately 4 years later with the proclamation of the Republic on October 29, 1923. The first legal regulation on Republic Day celebrations in Turkey was made on April 19, 1924. On October 27, 1924, a declaration was issued by the Presidency, and the program to be implemented on October 29 was announced. The first anniversary of the Republic was celebrated on October 29, 1924. A law was published on June 11, 1933, for the tenth anniversary of the Republic celebrations. The tenth anniversary of the Republic celebrations, held on October 29, 1933, lasted for 3 days. On May 27, 1935, a law came into force stating that the National Holiday was only on October 29, the day the Republic was proclaimed. The 100th anniversary celebrations of the Republic were celebrated with great enthusiasm in Erzurum, which has a critical place and importance on the road to the Republic, as well as throughout the country. In this study, the reflections of the 100th anniversary celebrations of the Republic held on October 29, 2023, a century later in Erzurum, one of the most important stops on the road to the Republic, in the city center and its districts are discussed.

Keywords: Erzurum, 100th Anniversary, Mustafa Kemal Atatürk, Republic, Turkey, 2023

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) şartlarına itirazda bulunan ve Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı görevinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmek durumunda kaldı (Gökbilgin, 1973: 7). İstanbul'da kaldığı süre boyunca ülkenin bulunduğu durum karşısında kurtuluş yollarını aramak için yoğun bir çaba sarf eden Mustafa Kemal Paşa, asker bürokrasinin de destekleriyle 30 Nisan 1919'da IX. Ordu Kıtaaat-ı Müfettişliği'ne atandı ve 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Samsun'a hareket etti (Aydoğan, 2000, ss. 6–25; Selek, 2002, ss. 138–142). Bu, Millî Mücadele'ye giden sürecin bir bakıma ilk adımıydı.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin ana temasını 1919 yılında millî egemenlik ve bağımsızlık olarak belirlemişti (Eyyüpoğlu, 1997, s. 122). Millî Mücadele'nin başlangıç noktasını oluşturması bakımından Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişi görevi ile 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçmesinin ardından İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporda belirttiği: “*Millî bugün yek vücut olup hakimiyet-i millîye esasını ve Türk duygusunu hedef seçmiştir*” ifadesi, cumhur hâkimiyetine bir vurgu idi (Kılıç, 1997, s. 79). Ardından Samsun'dan Anadolu'nun içlerine geçiş, beyan edilen Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919) ve Amasya Tamimi (22 Haziran 1919) ile Millî Mücadele'nin amaç ve yöntemi belirtilmişti.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi günlerinde Mazhar Müftü (Kansu) Bey'e: “*Şekli Hükümet zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır.*” diyerek ileriye yönelik yeni rejimin açık beyanını yapmıştır (Kansu, 1986, s. 74). Bu kapsamda Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) “*Millî iradeyi hakim kılmak esastır*” ilkesiyle hareket edilerek Millî Mücadele'nin cumhuru esas aldığı beyan edilmiştir. (Alptekin, 1978, s. 42; Goloğlu, 1968, s. 110; Selvi, 2000, s. 120). Erzurum Kongresi kararları ile İtilaf Devletleri ve özellikle de İngilizler “*Erzurum'da Cumhuriyet ilan ediliyor*” endişesini yaşamış ve bu endişe Erzurum'da Yeni Türk Devleti'nin ve Cumhuriyet'in temellerin atılmasıyla gerçeğe dönüşmüştü (Dayı, 2003, s. 15).

Yeni Türk Devleti'nin yönetim şekli 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beyan edildi. Mustafa Kemal'e göre Cumhuriyet'in ilan edilmesi Türk Milleti tarafından büyük bir sevinçle karşılandı (Eroğlu, 1990, s. 226). Türkiye'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ise 19 Nisan 1924 tarihli ve 628 Sayılı, “*Cumhuriyetin İlanına Müsâdîf 29 Teşrin-i Evvel Gününün Millî Bayram Addi Hakkında Kânun*” ile getirildi (T.C. Resmi Gazete, Sayı 96, 23 Nisan 1924). Bununla birlikte Cumhuriyet'in 1. Yıldönümü kutlamaları kapsamında 26 Ekim 1924'te, “*Cumhuriyet'in Tarih-i İlanı olan 29 Teşrinievvel Yevm-i Mezkur Zevalinde Yüz Bir Pare Top Endahtı Suretiyle ve Merasim-i Mahsus ile Tesidi Hakkında Kararname*” yayımlandı. 27 Ekim 1924 tarihinde ise Cumhurbaşkanlığı tarafından bir bildiri yayımlanarak 29 Ekim'de uygulanacak program açıklandı (Elmacı, 1998, ss. 52–53).

Cumhuriyet'in 1. Yıl Dönümü Ankara'da büyük bir coşkuyla kutlandı¹. Dönemin ulusal gazetelerinden Hakimiyet-i Milliye bu özel günü 31 Teşrinievvel/Ekim 1924 tarihli nüshasında şöyle aktarmıştır: “*Çarşamba günü Cumhuriyetin ilk yıl dönümünü*

bayramların içinde en büyük bir bayram olarak tesid ettik. Cumhuriyetimizin ilk yıldönümü en büyük bir günümüz oldu. Bu bayram bilhassa doğduğu kuvvet bulduğu Ankara'da çok candan ve çok samimi bir surette geçti. Öğleyin atılan 101 pare top bu kadar mihnet ve ıstırap bahasına elde edilen bu mühim zaferin yıl dönümünü ilan etti ve bu ilan herkes için bir tebrik anı oldu. Büyük Millet Meclis'nin yeni zarif binasında kaynayan bir ruh görüldü.” (Hakimiyet-i Milliye, 31 Teşrinievvel 1924, s. 1).

Cumhuriyet'in 10. Yıl Dönümü kutlamaları için ise 11 Haziran 1933 tarihli ve 2305 sayılı, “*Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümünü Kutlama Kanunu*” kabul edildi. Buna göre Cumhuriyet'in ilanının 10. Yıl Dönümü üç gün kutlanacaktır. Bu süre zarfında resmî daireler tatil, hususî daireler, müesseseler ve ticaret evleri hakkında ise hafta tatili kanunu uygulanacaktır (T.C. Resmi Gazete, Sayı 2437, 26 Haziran 1933). Ankara'da 29 Ekim 1933 saat 09:00'da halk tören alanında hazır bulunmuştur. Mustafa Kemal 09,15'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelerek yabancı diplomatları kabul etti ve bir konuşma yaptı. Ardından tören gerçekleştirileceği Cumhuriyet Meydanı'na geçti. Halkı ve tören kitalarını selamladı. Tören, radyodan okunan İstiklal Marşı ile başladı. Daha sonra Mustafa Kemal, Onuncu Yıl Nutku'nu okudu. Halk tarafından ise 10. Yıl Marşı söylendi. Daha sonra resmi geçit töreni yapıldı. Tören saat 14,30'da sona erdi. Akşam saatlerindeki kutlamalarda fener alayı yer aldı. Ankara Palas, Halkevi ve Orduevi'nde Cumhuriyet balosu gerçekleştirildi. Ülke genelinde ise kurulan halk kürsülerinde Cumhuriyet'e olan şükranlar yansıtıldı. Şiirler okundu. Millî Mücadele şehitlerini anmak üzere Dumlupınar Mehmetçik Abidesi ve Ankara Cebeci Askeri Şehitlik ziyaret edildi. Cumhuriyet'in ilan edildiği saat 20:30'da ise 101 pare top atışında ve şehitler anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulunuldu (Doğaner, 2007, s. 14).

1923'ten 2023'e kadar geçen 100 yıllık süreçte kutlanan Cumhuriyet Bayramları'nın her birinin ayrı yeri ve önemi olmakla birlikte Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü'nü ifade etmesi nedeniyle 29 Ekim 2023 tarihi özel bir yere sahiptir. Bu bakımdan Cumhuriyet'in 100. Yılı ülke genelinde olduğu gibi Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı Erzurum'da da büyük bir coşkuyla kutlanmıştır.

Erzurum Şehir Merkezinde Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

100. Yıl Cumhuriyet Ormanı Fidan Dikimi (16 Ekim 2023)

Erzurum Valiliği ve Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü'nün iş birliği ile 16 Ekim 2023 tarihinde Palandöken Kayak Merkezi'nde 100. Yıl Cumhuriyet Ormanı Fidan Dikimi etkinliği düzenlendi. Etkinliğe Vali Yardımcısı Lokman Düzgün, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Zafer Aynalı, Erzurum Orman Bölge Müdürü Oktay Ayatay, askerî erkân, kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri ile Bölge Müdürlüğü personeli katıldı.

Fidan dikim etkinliği kapsamında altı hektarlık bir alan üzerinde 4,000 Sarıçam ve Huş fidanı dikilerek “*100. Yıl Cumhuriyet Ormanı*” oluşturuldu. Fidan dikim etkinliğinde bir konuşma yapan Erzurum Orman Bölge Müdürü Oktay Ayatay şu açıklamalarda bulundu: “*Erzurum Büyükşehir Belediyesi ile yapmış olduğumuz protokol kapsamında Palandöken Kayak Merkezi Ağaçlandırma ve Uygulama Projesi ile Palandöken'de bugüne kadar 1 milyon adet fidanı toprakla buluşturduk. Böylece bugün burada da etkinlik*

1 Kutlama töreninde Reis-i Cumhuriyet Mustafa Kemal'in TBMM'deki makamındaki tebrikatta: Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, Hcyet-i Vekile Azası ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, TBMM Divan Riyaseti ve TBMM Aza-yı Kıramı, Diyanet İşleri Reisi, Divan-ı Muhasebat Reisi ve Azaları, Ankara Valisi, Belediye Reisi, Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye mensubu bir heyet, Halk Fırkası Heyet-i Merkeziyesi, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi, Devair-i Merkeziye Müsteşarları ve Müdürü Umumileri, Erkan-ı Harbiye Müdiranı Fırka Kumandanı, Hilal-i Ahmer, Himaye-yi Etfal Cemiyetleri, Türk Ocağı, Matbuat ve Muallimler Birliği Temsilcileri, Ankara'daki banka müdürleri ve halktan arzu edenler yer alacaktır (Elmacı, 1998: 52–53).

Figür 1.
a-d: 100. Yıl Cumhuriyet Ormanı Fidan Dikimi etkinliğinden görüntüler (T.C. Orman Genel Müdürlüğü Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü, 2023).

Figür 2.
a-b: Palandöken Dağı 100'üncü Yıl Zirve Bayrak Yürüyüşü (TRT Haber, 2023).

kapsamında sizlerle birlikte dikeceğimiz fidanlar, 100. Yıl Cumhuriyet Ormanımızda Türkiye Yüzyılına Nefes olacaktır” (T.C. Orman Genel Müdürlüğü Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü, 2023).

Palandöken Dağı 100. Yıl Zirve Yürüyüşü (28 Ekim 2023)

Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Cumhuriyet'in 100'üncü yıl etkinlikleri kapsamında "Palandöken Dağı 100'üncü Yıl Zirve Bayrak Yürüyüşü" düzenledi. Sabah saatlerinde 2,400 metreden başlayan yürüyüş; Erzurum Vali Yardımcısı Mustafa Berk Çelik, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Zafer Aynalı, Erzurum Büyükşehir Belediyesi itfaiye ekipleri, AFAD, UMKE, polis, jandarma ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının arama kurtarma ekipleri katıldı. Katılımcılar, Palandöken Dağı'nın 3,176 metre yüksekliğindeki zirvesine yaklaşık 2,5 saatte ulaşarak Palandöken'in Ejder Tepesi olarak bilinen bölgesinde Türk Bayrağı ve Atatürk posterini açtı (TRT Haber, 2023).

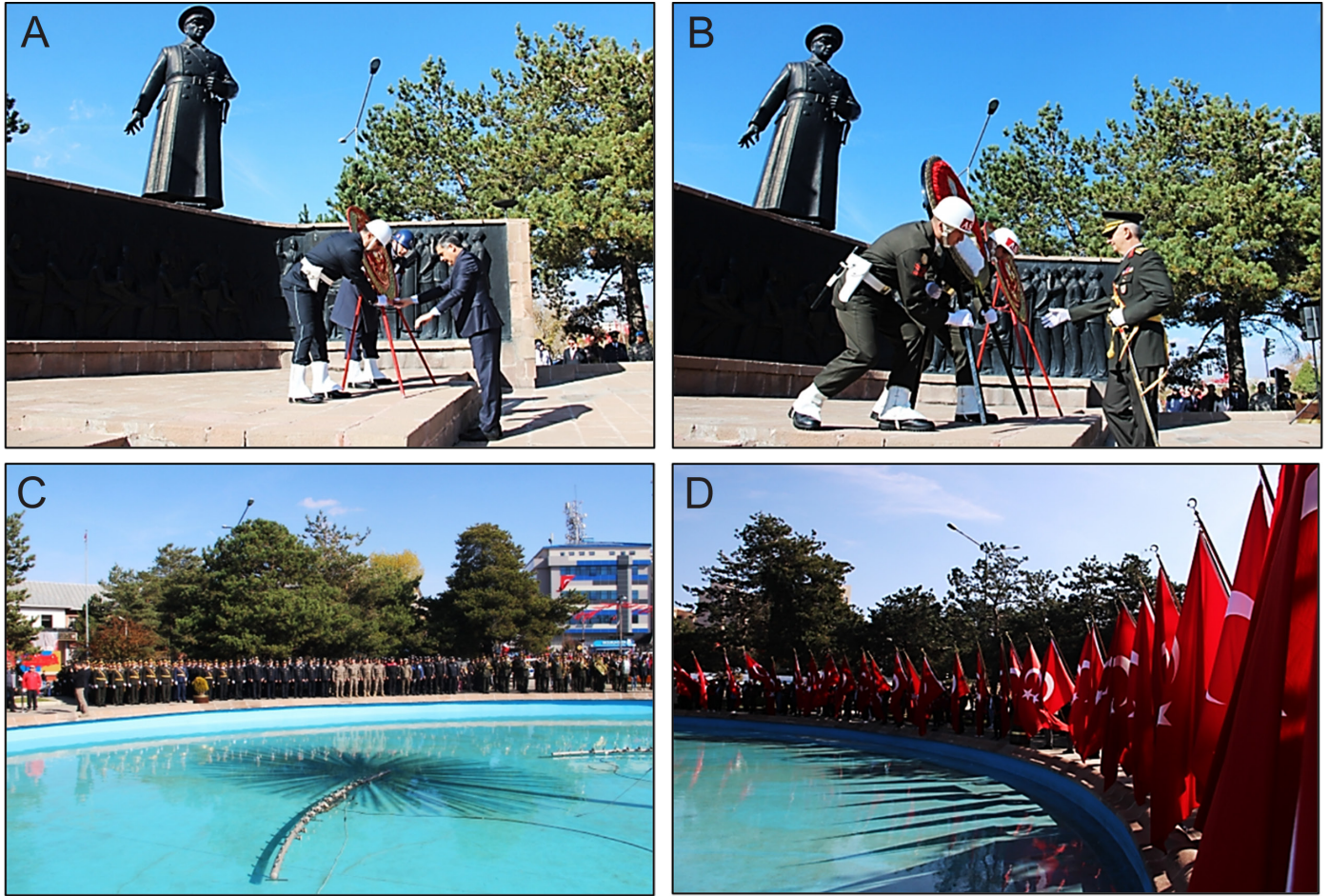
Atatürk Anıtı Çelenk Sunum Töreni (28 Ekim 2023)

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı 100. Yıl Dönümü kutlamaları kapsamında Havuzbaşı Atatürk Anıtı'nda gerçekleştirilen törene; Erzurum Valisi Mustafa Çiftçi, Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Sekmen, 9. Kolordu Komutanı Tümgeneral Tevfik Algan,

kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, askerî erkân ve öğrenciler katıldı. Törende Atatürk Anıtı'na çelenk konulmasının akabinde, saygı duruşunda bulunuldu ve İstiklal Marşı okunarak tören sona erdi (Ajans Doğu, 2023).

Cumhuriyet Bayramı ve 100. Yıl Dönümü Kutlama Törenleri (29 Ekim 2023)

Erzurum'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve 100. Yıl Dönümü kutlama törenleri kapsamında bir programı hazırlanmıştır. Buna göre kutlama törenleri Hastaneler Caddesi'nde saat 10:30'da başlayacaktır. Tören Komutanı ile beden eğitimi öğretmenlerinin yönetiminde; Silahlı Kuvvetler, Kolluk Teşkilatı, Muharip ve Malul Gaziler, okullar ve sporcular en geç saat 10,00'da Hastaneler Caddesi ve Havuzbaşı'ndaki yerlerini almış olacaklardır. Tören resmi geçişinde bulunacak motorlu araçlar ise belirlenen güzergâh üzerinde konumlanacaktır. Vali, 9'uncu Kolordu ve Garnizon Komutanı ile Büyükşehir Belediye Başkanı törene katılan askerî birliklerin, okulların, sporcuların, kuruluşların, derneklerin ve halkın bayramını kutlayacaktır.² Şeref tribününe geçilmesinin ardından Tören Komutanı'nın emriyle İstiklal Marşı okunacaktır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen bir

Figür 3.
a-d: Atatürk Anıtı Çelenk Sunum Töreni (Ajans Doğu, 2023).

2 Erzurum'da "29 Ekim Cumhuriyet Bayramı -100. Yıldönümü- Kutlama Törenleri 2023" programı tebrikata giriş sıralaması şöyle idi: TBMM üyeleri, 9. Kolordu ve Garnizon Komutanı, Büyükşehir Belediye Başkanı, Cumhuriyet Başsavcısı, Adalet Komisyon Başkanı, Bölge Adliye Mahkemesi Başkanı, Bölge İdare Mahkemesi Başkanı, Bölge Adliye Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcısı, 1. 2. ve 3. İdare Mahkemesi Başkanları ve 1. ve 2. Vergi Mahkemesi Başkanları, Atatürk Üniversitesi Rektörü, Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü, İran İslam Cumhuriyeti Erzurum Başkonsolosu, Baro Başkanı, Vali Yardımcıları, İl Jandarma Komutanı, İl Emniyet Müdürü, MIT Bölge Daire Başkanı, Kaymakamlar, İlçe Belediye Başkanları, Rektör Yardımcıları, Dekanlar, Enstitü

Figür 4.
a-d: Erzurum Hastaneler Caddesi'nde Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamalarına dair kareler (T.C. Erzurum Valiliği, 2023).

öğrenci bayrağı göndere çekecektir. Ardından sırasıyla kutlama mesajlarının okunması, Erzurum Valisi'nin günün anlam ve önemini belirten konuşması, şiir okunması, Halk Oyunları ekiplerinin gösterileri, Büyükşehir Belediyesi Mehteran Takımı'nın gösterisi ve geçit töreni ile devam edecektir (T.C. Erzurum Valiliği, 2023).

Törende bir konuşma yapan Vali Mustafa Çiftçi şunlara değinmiştir: "Coşkun bir ırmak gibi akan tarihimizde 10. asırdan bugünlere Anadolu'nun medeniyetler beşiği haline gelmesine vesile olan nice devletler kurduk. Altaylardan uzanan göç yolunun ilk uğrağı, Anadolu'nun ön sözü Erzurum'umuz, Soluklulardan Anadolu Selçuklulara, İlhanlılardan Osmanlı'ya kadar uzanan bir kültür birikimidir ve kadim şehrimizde askerî ve ticari yollar, tarih boyunca hep kilit noktası olmuş, inşa edilen camiler, medreseler, çeşmeler, hanlar bu toprakları yepyeni bir çehreye

büründürmüştür. 1877 yılının 8 Kasım gecesi Rus işgalinin sabah ezanıyla duyurulması üzerine bebeğini beşiğinde bırakıp savaş meydanına koşan Nene Hatun'un ruhuyla şehrimiz, Çanakkale Zaferi'ne, Sakarya'ya, âdeta bir haberci olmuştur. Cumhuriyetimizin 100. yılına erişmesinin haklı gururunu yaşıyoruz. Toprağı vatan yapan tüm değerlerimizle birlikte vatan bir bütündür. Hamdolsun ki bizler, 2200 yıllık devlet geleneğimizle yaşadığımız coğrafyadaki bin yıllık Selçuklu ve Osmanlı mirasının varisleri olarak Türkiye Cumhuriyeti'mizin 100. yılına erişmesinin haklı gururunu yaşıyoruz. Bu coşkuyu kadim şehrimiz Erzurum'da yaşamak ise ayrı bir heyecan. Bilge Kağan'ın Cumhuriyet'e miras bıraktığı Türk töresi, Erzurum'da toplanan Kongre ile 'Ya İstiklal ya Ölüm' özdeyişiyile yeniden biçimlendirilmiş, Türk halkının millî karakterine en uygun yönetim biçimi olarak Cumhuriyet seçilmiştir. Bundan yüz yıl önce bize emanet edilen, millet iradesinin mutlak üstünlüğü, 'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir!'

ve Yükseköğretim Müdürleri, Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri, KUDAKA Genel Sekreteri, ESKİ Genel Müdürü, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı, Silahlı Kuvvetler Mensupları, Hâkimler ve Savcılar, Noter Odası Başkanı, İktidar Partisi, Ana Muhalefet Partisi ile TBMM'de Grubu Bulunan Diğer Partilerin İl Başkanları, Dekan Yardımcıları, Enstitü ve Yükseköğretim Müdür Yardımcıları, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı kuruluşların Amir, Başkan ve Müdürleri ile Adalet Bakanlığı'na, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na, Dışişleri Bakanlığı'na, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na, İçişleri Bakanlığı'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Millî Eğitim Bakanlığı'na, Millî Savunma Bakanlığı'na, Sağlık Bakanlığı'na, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na, Tarım ve Orman Bakanlığı'na, Ticaret Bakanlığı'na, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'na bağlı kuruluşların Amir, Başkan ve Müdürleri, Millî Eğitim Müdürlüğü'nce belirlenecek ilköğretim ve Ortaöğretim Okul Müdürleri, Kamu Bankalarının Müdürleri, KİT ve TRT üst yöneticileri, TBMM'de grubu bulunmayan Siyasi Parti İl Başkanları, Belediye Meclisi Üyeleri, Mesleki Kuruluşlar ve basın kuruluşlarının temsilcileri, Özel Bankaların Müdürleri, Kamu Yararına Çalışan Dernek Başkanları, Bakanlar Kurulunca Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıf Başkanları yer alacaktır (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı 100. Yıl Dönümü Programı).

Figür 5.
a-b: Aşkale'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (T.C. Aşkale Kaymakamlığı, 2023).

şiarı ile gelecek kuşaklara devredilecektir... Cumhuriyetimizin temellerinin atıldığı kadim şehrimiz Erzurum'dan aziz milletimizin Cumhuriyet Bayramı'nı bir kez daha kutluyor, hepinizi en kalbî duygularıyla selamlıyorum. Cumhuriyetin ilan edilmesinin 100. yıl dönümünü kutladığımız bugün, millet olarak bizim iftihar günümüzdür. İlk Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü, Millî Mücadele kahramanlarımızı, milletimize ve devletimize hizmet etmiş bütün siyaset ve devlet adamlarımızı, aziz vatanımızı bizlere emanet eden aziz şehitlerimizi ve vefat etmiş kahraman gazilerimizi, minnet ve şükranla anıyor, devletimizin ebed-müddet olmasını niyaz ediyorum." (Yenigün, 30 Ekim 2023, s. 6).

Polis Okulu öğrencileri 100 metre uzunluğunda Türk Bayrağı taşıdı. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları, halk oyunları gösterileri ve akabinde geçit töreninin ardından son buldu (T.C. Erzurum Valiliği, 2023).

Erzurum'a Bağlı İlçelerde Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Aşkale'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Aşkale'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları 28 Ekim'de Hükümet Konağı önünde yer alan Atatürk büstüne çelenklerin konulmasıyla başladı. 29 Ekim'de Aşkale Kaymakamı Emre Oğuztürk, Aşkale Belediye Başkanı Ahmet Yaptırmış ve Aşkale Cumhuriyet Savcısı Selahattin Pekşen'in de yer aldığı törende saygı duruşunun ardından İstiklal Marşı okundu. Öğrenciler tarafından "Yüzyıllık Cumhuriyet" adlı bir şiir okundu. "İşte Bu Bayrak ve Feda Türkiyem" gösterisi yapıldı. "Cumhuriyet Destanı" oratoryosu icra edildi. Halk oyunları ekibinin gösterilerinin ardından düzenlenen yarışmalarda dereceye giren öğrencilere ödülleri verildi. Kutlamalara cirit oyunları ile devam edildi (T.C. Aşkale Kaymakamlığı, 2023).

Figür 6.
a-b: Çat'ta Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (T.C. Çat Kaymakamlığı, 2023).

Figür 7.
a-b: Hınıs'ta Cumhuriyet'in 100. Yılı Dönümü kutlamaları (T.C. Hınıs Kaymakamlığı, 2023).

Çat'ta Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Çat'ta 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlama törenleri Kaymakam Muhammet Serdar Erdoğan'ın makamında tebrikleri kabulü ile başladı. Ardından Kaymakam Muhammet Serdar Erdoğan, Çat Belediye Başkanı Sayın Melik Yaşar, İlçe Cumhuriyet Savcıları Fatmanur Taşçi, Ömer Örsöğlü, Hakim Hülya Mit Tanagrı, daire amirleri, öğretmenler, öğrenciler, siyasi parti temsilcileri ve halkın katılımının olduğu bir kutlama töreni düzenlendi. Kutlama programı kapsamında; halk oyunları, bayrak kule gösterisi, "Cumhuriyet Sizinle" adlı piyes, video gösterimi ve öğrencilerin şiirleri sunuldu (T.C. Çat Kaymakamlığı, 2023).

Hınıs'ta Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Hınıs'ta 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü törenleri kapsamında bir kutlama programı yapıldı. Saygı duruşunun ve İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından, Hınıs Kaymakamı Hamza İnam bir konuşma yaptı. Ardından öğrenciler

tarafından şiirler okundu ve bir oratoryo sahnelendi. Dereceye giren öğrencilere ödülleri verilmesinin ardından program sona erdi (T.C. Hınıs Kaymakamlığı, 2023).

Horasan'da Cumhuriyet'in 100. Yılı Kutlamaları

Horasan'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın 100. Yıl Dönümü kutlama töreni 28 Ekim'de Atatürk Anıtı'na çelenklerin konulmasıyla başladı. 29 Ekim'deki törene saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması ile başladı. Kaymakam Mesut Ozan Yılmaz'ın konuşmalarının ardından öğrencileri tarafından şiirler okundu. Müzikli gösteriler ve halk oyunları sergilendi. Koro ekibinin icrasının ardından resim, şiir ve kompozisyon yarışmalarında dereceye giren öğrencilere ödülleri takdim edildi. Bar ekibinin gösterisinin ardından program sona erdi (Horasan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

İspir'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

İspir'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları için Atatürk Anıtı önünde bir tören yapıldı.

Figür 8.
a-b: Horasan'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (Horasan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Figür 9.
a-b: İspir'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (İspir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Burada çelenk sunumlarında ve saygı duruşunda bulunuldu. Ardından İstiklal Marşı okundu. İspir Kaymakamı Ahmet Salih Poçanoğlu, İspir Belediye Başkanı Ahmet Coşkun, İlçe Milli Eğitim Müdürü Ahmet Aydın, protokol üyeleri, halkı ve öğrencilerden oluşan kortej, ilçe merkezinde inşa edilen 100. Yıl Kapısı'na doğru yürüyerek buranın açılışını yaptı (İspir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Karaçoban'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Karaçoban'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları münasebetiyle Kaymakamlık Makamı'nda Karaçoban Kaymakamı Tahir Yılmaz'ın tebrikleri kabulü ile başladı. Ardından Kaymakam Tahir Yılmaz, kurum amirleri, öğretmenler, öğrenciler ve halkın katılımıyla kutlama törenine geçildi. Kaymakam Tahir Yılmaz törende yaptığı konuşmasında; Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü silah arkadaşlarını bu toprakları vatan yapan aziz şehitlerimizi ve kahraman gazilerimizi sonsuz şükran, minnet ve rahmetle andıklarını söyledi. Tören sonrası etkinlikler kapsamında halk

oyunları, bayrak kule ve video gösterileri, şiir ve koro dinletileri ile spor müsabakaları yapıldı (T.C. Karaçoban Kaymakamlığı, 2023).

Karayazı'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Karayazı'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları münasebetiyle Atatürk Anıtı'na çelenk sunma töreni gerçekleştirildi. Törene; İlçe Kaymakamı Muammer Sarıdoğan, İlçe Milli Eğitim Müdürü Muhlis Çiçek, İlçe kurum amirleri, öğretmenler, öğrenciler ve halk katılım sağladı (Karayazı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Köprüköy'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Köprüköy'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları Hükümet Konağı önünde 28 Ekim'de çelenk sunumu, saygı duruşu ve İstiklâl Marşı'nın okunmasıyla başladı. 29 Ekim'de Kaymakamlık Makamı'nda tebriklerin kabulünün ardından Kaymakam Ahmet Gökcecik, İlçe Belediye Başkan V. Serhat Akyüz, kurum amirleri, öğretmenler, öğrenciler ve halkın katılımıyla kutlama töreni yapıldı (T.C. Köprüköy Kaymakamlığı, 2023).

Figür 10.
a-b: Karaçoban'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (T.C. Karaçoban Kaymakamlığı, 2023).

Figür 11.

a-b: Karayazi'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (Karayazi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Köprüküy Kaymakamı Ahmet Gökcecik, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü üzerine gerçekleştirdiği kutlama mesajında şunlara temas etti: “Değerli Köprüköylüler; Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte büyük Türk ulusunun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümünün heyecanı ve gururunu yaşamaktayım. Türk milletinin birlik ve beraberlik içerisinde asırlar boyunca dünya tarihinde şanlı sayfalar açarak göstermiş olduğu büyük azim ve fedakârlık ile Cumhuriyetimizin temelleri atılmıştır. Cumhuriyet, demokrasiyi yeşerten ve geliştiren en iyi sistemdir. Kişinin hak ve özgürlükleri bu sistem içerisinde güvenceye alınır. Aynı zamanda akla, bilime ve toplum ihtiyaçlarını gidermeye uygun devlet biçimidir. Cumhuriyet ahlâkî fazilete dayanan idaredir. Büyük Önder'in deyişiyle ‘Cumhuriyet Fazilettir.’ 100. yılında birlik ve beraberlik içerisinde, kendinden emin adımlarla ilerlemeye devam edeceğiz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile silah arkadaşları başta olmak üzere bütün aziz şehitlerimiz ve kahraman gazilerimizi şükran, saygı

ve rahmetle anıyor, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nı kutluyorum” (T.C. Köprüküy Kaymakamlığı, 2023).

Narman'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Narman'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. Yıl Dönümü kutlamaları kapsamında yapılan törene Kaymakam Aziz Oğuz Alemdaroğlu, Belediye Başkanı Burhanettin Eser, İlçe Milli Eğitim Müdürü Engin Tan, İlçe Emniyet Amiri, İlçe Jandarma Komutanı, idari amirler, öğrenciler ve halk katıldı. Kutlamalar kapsamında; kurumlar arası futsal turnuvası, okullar arası koşu, resim, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlendi. Folklor gösterimi, ödül törenleri ve okul bandosu eşliğinde geçit töreni yapıldı (Narman İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Oltu'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Oltu'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlama töreni Atatürk Anıtı'na çelenk sunma töreni ile başladı. Törene Narman Kaymakamı İbrahim Gökmen, Belediye Başkanı Necmettin Taşçı, Garnizon Komutanı Piyade Yarbay

Figür 12.

a-b: Köprüküy'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Köprüküy Kaymakamlığı, 2023).

Figür 13.

a-b: Narman'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (Narman İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Serdar Ekin, Cumhuriyet Başsavcısı Mustafa Küçükbeğir, Adli Yargı ve Adalet Komisyonu Başkanı Uğur Han, kurum amirleri, siyasi parti ve sivil toplum kuruluş temsilcileri katıldı. Kutlama etkinliklerinde şiirler okundu, folklor gösterileri sergilendi, şiir, kompozisyon ve resim yarışmaları düzenlendi, askerî birlik ve okulların resmi geçit yürüyüşlerinin ardından tören sona erdi (T.C. Oltu Kaymakamlığı, 2023).

Olur'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Olur'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlama törenine; Kaymakam Fahri Onay, Belediye Başkanı Siddik Demircan, ilçe birim amirleri, muhtarlar, ilçe siyasi parti yöneticileri, gaziler ve ilçe halkı katıldı. Kutlama programı saygı duruşu sonrası İstiklal Marşı'nın okunması ile başladı. Kaymakamın günün anlam ve önemini belirten konuşmasının ardından öğrenciler tarafından gösteriler sergilendi ve şiirler okundu. Ardından resim, şiir, kompozisyon ve spor müsabakalarında dereceye giren öğrencilere ve takımlara ödülleri

takdim edildi. Kutlamalar geçit töreni ile sona erdi (Olur İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

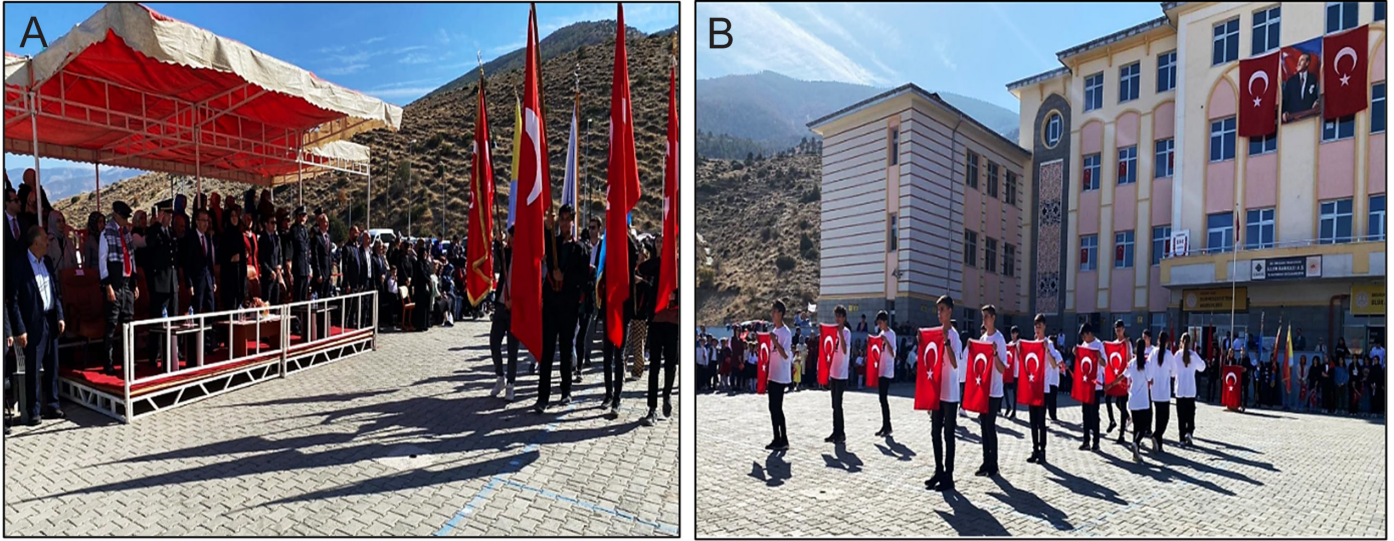
Pasinler'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Pasinler'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlama töreni Hükümet Konağı'ndaki Atatürk Anıtı'na çelenk konulması ile başladı. Törende Kaymakam Yunus Emre Temel, Belediye Başkanı Ahmet Dölekli, kurum amirleri ve sivil toplum kuruluş temsilcileri yer aldı. Kutlama programı ise Pasinler Kaymakamı Yunus Emre Temel'in Kaymakamlık Makamı'nda tebrikleri kabulü ile başladı. Ardından Şehit İshak Çelik Meydanı'nda Kaymakam Yunus Emre Temel, Pasinler Belediye Başkanı Ahmet Dölekli, Cumhuriyet Başsavcısı Seyithan Özdemir, siyasi parti temsilcileri, sivil toplum kuruluş temsilcileri, kurum amirleri, öğretmen, öğrenciler ve halkın katılımıyla bir tören gerçekleştirildi. Burada saygı duruşunda bulunuldu ve İstiklal Marşı okundu. Tören, Kaymakamın konuşmasının ardından, öğrencilerin şiir okumaları ve folklor gösterileri ile oratoryo ve halk türkülleri ile devam etti.

Figür 14.

a-b: Oltu'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Oltu Kaymakamlığı, 2023).

Figür 15.

a-b: Olur'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları (Olur İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Kompozisyon, resim ve şiir alanlarında dereceye giren öğrencilere ödülleri takdim edildi. Geçit töreni ve fotoğraf sergisinin ardından tören sona erdi (T.C. Pasinler Kaymakamlığı, 2023).

Şenkaya'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Şenkaya'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları, Atatürk Anıtı'na çelenk sunumu ve Kaymakamlık Makamında tebriklerin kabulü ile yapılmasıyla başladı. Şenkaya Kaymakamı Abdullah Kurt, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlama Mesajında şunlara değindi: *"Cumhuriyetimizin ilanının 100. Yıl Dönümünü büyük bir gurur ve yüz akı içinde kutluyoruz. Bilindiği gibi; Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, büyük bir inanç ve kararlılıkla yürütülen Kurtuluş Savaşı'mız zaferle sonuçlanmış ve bu zafer milletin egemenliği olan Cumhuriyetle taçlandırılarak, bizlere büyük bir armağan tarihimizde de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bağımsızlığı en belirgin karakteri olan kahraman Türk milletinin evlatları olarak bizler, bu güzel armağanın minnetini her daim içerimizde duyup, müteşekkirliliğimizi*

sonsuz şükranla ifade ederken; milli tarih şuuruyla bugünlere nasıl geldiğimizi de asla unutmayacak, Cumhuriyetimize sahip çıkıp emin adımlarla ilerleyecek daha aydınlık yarınlara emaneti güvenle taşıyacağız" (T.C. Şenkaya Kaymakamlığı, 2023).

Şenkaya Hükümet Meydanı'nda gerçekleştirilen kutlama töreni saygı duruşunun yapılması ve İstiklal Marşı'nın okunmasıyla devam etti. Kaymakam Abdullah Kurt ve Belediye Başkanı Yavuz Bedir tarafından halkın Cumhuriyet Bayramı kutlandı. Program öğrencilerin okuduğu şiirler ile sürdü. Ardından Cumhuriyet'in 100. Yılı temalı şiir ve kompozisyon yarışmalarında ödül alan öğrencilere ve spor müsabakalarında derece alan sporculara hediyeler takdim edildi (T.C. Şenkaya Kaymakamlığı, 2023).

Tortum'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Tortum'da 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları Atatürk Anıtı'na Kaymakamlık ve Belediye çelenklerinin konulmasıyla başladı. Törene Tortum Kaymakamı Fatih Bayram, Belediye Başkanı Muammer

Figür 16.

a-b: Pasinler'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Pasinler Kaymakamlığı, 2023).

Figür 17.

a-b: Şenkaya'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Şenkaya Kaymakamlığı, 2023).

Yiğider, kurum amirleri, Kıbrıs Gazileri, siyasi parti ilçe başkanları, öğrenciler, öğretmenler ve ilçe halkı katıldı. Tören Kaymakamlık binası önünde çekilen 100. Yıl hatıra fotoğrafı ile sona erdi. Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlama etkinlikleri kapsamında ise Tortum Kapalı Spor Salonu'nda bir tören yapıldı. Törene Kaymakam Fatih Bayram ve eşleri Tuğba Bayram, Belediye Başkanı Muammer Yiğider, Cumhuriyet Savcısı Muhammed Kadir Avsal, kurum amirleri, şehit aileleri, Kıbrıs Gazileri, siyasi parti ilçe temsilcileri, öğrenciler, öğretmenler ve ilçe halkı katıldı. Tören saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından, Kaymakam Fatih Bayram tarafından bir konuşma gerçekleştirildi. İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nce hazırlanan kutlama etkinlikleri kapsamında şiirler okundu, okul gösterileri sergilendi ve Tortum Bar Ekibi sahne aldı. Sportif gösterilerin ardından yarışmalarda dereceye giren öğrencilere ödülleri takdim edildi. Program geçit töreni ve motosiklet ekibinin ilçe merkezindeki bayraklı geçişinin ardından tamamlandı (T.C. Tortum Kaymakamlığı, 2023).

Uzundere'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları

Uzundere'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamaları münasebetiyle Kaymakam Kübra Demire, Belediye Başkanı Hilmi Aktoprak, kurum amirleri ve halkın yoğun katılımıyla fener alayı ve bayrak yürüyüşü gerçekleştirildi. Kaymakam Demire bu etkinlik üzerine: "İlçemizde Cumhuriyetimizin 100. Yıl Kutlamaları kapsamında düzenlenen programa 7'den 70'e yoğun ilgi gösteren, Cumhuriyet için yürüyen tüm hemşehrilerimize şükranlarımı sunuyorum." ifadelerinde bulundu. 29 Ekim'de Kaymakam Kübra Demire ve Belediye Başkanı Hilmi Aktoprak Kaymakamlık Makamında tebrikleri kabul etti. Daha sonra ilçe protokolü, vatandaşlar ve öğrencilerin olduğu kortej Hükümet Konağı önünden düzenlenen törene katıldı. Saygı duruşunda bulunulması ve İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından Kaymakam Kübra Demire bir konuşma yaptı. Demire, Cumhuriyet'in 100. Yılı kutlama mesajında şunları söylemiştir: "Cumhuriyetimizin ilanının 100. yıl dönümünü milletçe büyük bir

Figür 18.

a-b: Tortum'da Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Tortum Kaymakamlığı, 2023).

Figür 19.

a-b: Uzundere'de Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları (T.C. Uzundere Kaymakamlığı, 2023).

gurur ve coşku içinde kutladığımız bu anlamlı günde, öncelikle tüm halkımızın Cumhuriyet Bayramı'nı kutluyor, sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, 'Türk Milleti'nin karakterine ve adetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir.' diyerek, ilan ettiği Cumhuriyet, Türk Milleti'ne bırakılmış en büyük mirastır. Cumhuriyet; birlik ve beraberlik içinde yaşadığımız aziz vatanımızda, müreffeh yarınlara ulaşmak için toplumu oluşturan bireyleri ayrıştırmadan birleştiren, onları evrensel ilkeler etrafında toplayan bir bütün halinde kaynaştıran yönetim şeklidir. Cumhuriyet, millet iradesinin güvencesidir. Cumhuriyet rejimi; demokratik, laik ve sosyal hukuk devletini gerçekleştirme inancının temel dayanağıdır. Bugün bizlere düşen en büyük vazife imkansızlıklara ve zorluklara rağmen kazanılan bu şanlı zaferin ardından kurulan Cumhuriyetimize, birlik ve beraberlik içinde bin yıldan bu yana sürdürdüğümüz kardeşlik ruhuyla sahip çıkmak ve ülkemizi her alanda en üst seviyelere çıkarmak için var gücümüzle çalışmaktır. Bu duygu ve düşüncelerle, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yıl dönümünü bir kez daha kutluyor, Cumhuriyetimizin Kurucusu Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü, silah arkadaşlarını, bu toprakları vatan yapan aziz şehitlerimizi ve kahraman gazilerimizi sonsuz minnet, şükran ve rahmetle anıyorum" (T.C. Uzundere Kaymakamlığı, 2023).

Öğrencilerin etkinlikleri sonrası, şiir, resim ve kompozisyon yarışmalarında dereceye giren öğrencilere ödülleri verildi (T.C. Uzundere Kaymakamlığı, 2023).

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile filen başlayan Millî Mücadele sürecinde, Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919) ve Amasya Tamimi (22 Haziran 1919) sonrası 23 Temmuz-7 Ağustos 1919'da toplanan Erzurum Kongresi ile ülkenin bağımsızlığı ve milli iradenin tecelli etmesi bakımından kritik bir aşamaya gelinmiştir. Erzurum Kongresi'nde alınan bölgesel kararlar, Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ile ulusal bir boyut kazanmıştır. Kongreler sürecinin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından yeni bir devlete ve yeni bir rejime giden sürece girilmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılması ile milli iradenin ülke yönetimine egemen olduğu bir dönem başlayacaktır.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile ise resmen halk egemenliği tescil ve beyan edilmiştir. 29 Ekim 1924 tarihinde Cumhuriyet'in 1. Yıl Dönümü, 29 Ekim 1933 tarihinde ise Cumhuriyet'in 10. Yıl Dönümü kutlamaları gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalar, Cumhuriyet'in ilk yılı ve ilk on yılı olması bakımından özel bir anlam ifade etmiş ve buna bağlı olarak ülke genelinde büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Aynı durum 29 Ekim 2023 tarihinde de yaşanmıştır. Bu tarihte Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlanmıştır. Kutlamalar ülke genelinde büyük bir coşku ve heyecanla gerçekleşmiştir. Millî Mücadele sürecinin kritik aşama ve kararlarında önemli bir yere sahip olan ve Cumhuriyet'in temellerinin atılmasında etkin bir rol üstlenen Erzurum'un merkezinde ve ilçelerinde de coşkulu kutlamalar yapılmıştır. Kutlama tören ve etkinlikleri üzerine Erzurum Valiliği tarafından bir kutlama programı hazırlanmıştır. Günlerce süren Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü kutlamalarına çok sayıda kişi katılmıştır. Diğer taraftan Erzurum'a bağlı ilçelerdeki Kaymakamlık ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri'nin öncülüğünde kutlama törenleri gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'e giden yolda kritik bir rol üstlenen Erzurum merkez ve ilçelerinde gerçekleştirilen Cumhuriyet'in 100. Yıl Dönümü Kutlamaları; Millî Mücadele Dönemi'nde yaşananların, Cumhuriyet'in İlanı'nın, Cumhuriyet'in önemini ve kazanımlarının gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemli bir yer teşkil etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ajans Doğu. (2023). https://www.ajansdogu.com/foto/29-ekim-kutlamalari-celenk-sunma-toreni-ile-basladi_3638/ (Erişim tarihi: 1 Kasım 2023)
- Alptekin, C. (1978). Erzurum Kongresi. *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 35–49.
- Aydoğan, E. (2000). *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Dayı, E. (2003). Erzurum Kongresi'nin Türk tarihindeki yeri ve önemi. *Atatürk Dergisi*, 3(4), 1–16.
- Doğaner, Y. (2007). Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9), 1–19.
- Elmacı, M. E. (1998). Cumhuriyet'in ilanının ilk yıldönümü kutlamaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 3(8), 49–60.
- Eroğlu, H. (1990). *Türk inkılâp tarihi*. Savaş Yayınevi.
- Eyyüpoğlu, İ. (1997). Erzurum Kongresi ve manda meselesi. *Atatürk Dergisi*, 2(1), 109–122.
- Goloğlu, M. (1968). *Erzurum Kongresi*. Nüve Matbaası.
- Gökbilgin, Ö. (1973). *Atatürk'ün Anadolu'ya Gelişi*. 50. Yıl Armağanı: Genel Konular, II, Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Hakimiyet-i Milliye, 31 Teşrinievvel 1924.
- Horasan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). <https://horasan.meb.gov.tr/www/ilcemizde-cumhuriyetimizin-100yil-donumu-buyuk-coskuyla-a-kutlandi/icerik/651#gallery-9> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- İspir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). <https://ispir.meb.gov.tr/www/100-yilinda-29-ekim-cumhuriyet-bayrami/icerik/397#gallery-5> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- Kansu, M. M. (1986). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karayazı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). <https://karayazi.meb.gov.tr/www/29-ekim-cumhuriyet-bayrami-100-yil-kutlamalari/icerik/4446> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- Kılıç, S. (1997). Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi. *Atatürk Dergisi*, 2(1), 77–97.
- Narman İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). <https://narman.meb.gov.tr/www/cumhuriyetimizin-100-yilini-coskuyla-kutladik/icerik/946#gallery-9> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- Olur İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). <https://olur.meb.gov.tr/www/cumhuriyetimizin-100-yili-kutlama-programi/icerik/469#gallery-2> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- Selek, S. (2002). *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, I. Örgün Yayınevi.
- Selvi, H. (2000). *Millî Mücadele'de Erzurum (1918–1923)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- T.C. Aşkale Kaymakamlığı. (2023). <http://www.askale.gov.tr/29-ekim-cumhuriyet-bayraminin-100-yili-ilcemizde-coskuyla-kutlandi> (Erişim tarihi: 1 Kasım 2023)
- T.C. Çat Kaymakamlığı. (2023). <http://www.cat.gov.tr/cumhuriyetimizin-100-yili-kutlu-olsun> (Erişim tarihi: 1 Kasım 2023)
- T.C. Erzurum Valiliği. (2023). <http://www.erkurum.gov.tr/29-ekim-cumhuriyet-bayrami-coskuyla-kutlandi-2023> (Erişim tarihi: 29 Ekim 2023)
- T.C. Erzurum Valiliği. (2023). http://www.erkurum.gov.tr/kurumlar/erkurum.gov.tr/Duyurular/2023/25_ekim/29_ekim_2023_etkinlik_programi.pdf (Erişim tarihi: 31 Ekim 2023)
- T.C. Hınıs Kaymakamlığı. (2023). <http://www.hinis.gov.tr/cumhuriyetimizin-100-yil-donumu-etkinlikleri-kapsaminda-esmek-egitim-mekezinde-kutlama-programi-gerceklestirildi> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- T.C. Karaçoban Kaymakamlığı. (2023). <http://www.karacoban.gov.tr/cumhuriyetimizin-100-yil-kutlama-programi> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- T.C. Köprüköy Kaymakamlığı. (2023). <http://www.koprुकoy.gov.tr/kaymakamimiz-sayin-ahmet-gokcecikin-29-ekim-cumhuriyet-bayrami-kutlama-mesaji> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- T.C. Oltu Kaymakamlığı. (2023). <http://www.oltu.gov.tr/ilcemizde-cumhuriyetimizin-100-yil-coskusu> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2023)
- T.C. Orman Genel Müdürlüğü Erzurum Orman Bölge Müdürlüğü. (2023). <https://www.ogm.gov.tr/erkurumobm/haberler/100-yil-cumhuriyet-ormani-tesis-edildi> (Erişim tarihi: 31 Ekim 2023)
- T.C. Pasinler Kaymakamlığı. (2023). <http://www.pasinler.gov.tr/29-ekim-celenk-sunma-programii#gallery-4> (Erişim tarihi: 3 Kasım 2023)
- T.C. Şenkaya Kaymakamlığı. (2023). <http://www.senkaya.gov.tr/kaymakamimiz-sayin-abdullah-kurtun-29-ekim-cumhuriyet-bayrami-kutlama-mesaji> (Erişim tarihi: 3 Kasım 2023)
- T.C. Tortum Kaymakamlığı. (2023). <http://www.tortum.gov.tr/cumhuriyetimizin-ilaninin-100yili-celenk-sunma-toreni> (Erişim tarihi: 3 Kasım 2023)
- T.C. Uzundere Kaymakamlığı. (2023). <http://www.uzundere.gov.tr/kaymakamimiz-sayin-kubra-demirerin-29-ekim-cumhuriyet-bayrami-mesaji> (Erişim tarihi: 3 Kasım 2023)
- TRT Haber. (2023). <https://www.trthaber.com/foto-galeri/palandoken-zirvesine-yuruyup-turk-bayragi-ve-ataturk-posteri-actilar/60449/sayfa-7.html> (Erişim tarihi: 1 Kasım 2023)
- T.C. Resmi Gazete, Sayı 96, 23 Nisan 1924.
- Akşam, 30 Ekim 1933.
- T.C. Resmi Gazete, Sayı 3017, 1 Haziran 1935.
- Yenigün, 30 Ekim 2023.

EKLER

Ek 1. Erzurum Valiliği'nin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı 100. Yıl Dönümü program davetiyesi dış kısım.

29 EKİM
CUMHURİYET BAYRAMI

100. YILDÖNÜMÜ

KUTLAMA TÖRENLERİ
2023

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI
23 Temmuz - 7 Ağustos 1919

1. Mili sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.
2. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde millet topyekün kendisini savunacak ve direnecektir.
3. İstanbul Hükümeti vatani koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongrece seçilecektir. Kongre toplanmışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.
4. Kuva-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.
5. Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imbiyazlar verilemez.
6. Manda ve himaye kabul olunamaz.
7. Mili Meclisin derhâl toplanmasını ve hükümetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır.

*Cumhuriyetin Temelleri
Bu Şehirde Atıldı!*

Ek 2. Erzurum Valiliği'nin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı 100. Yıl Dönümü program davetiyesi iç kısım.

29 EKİM CUMHURİYET BAYRAMI 100. YIL KUTLAMA VE ETKİNLİKLERİ

Sempozyum
(100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti 1923-2023 Uluslararası Sempozyumu)
Tarih : 13-14 Ekim 2023
Saat : 09.30
Yer : A.Ü. 15 Temmuz Milli İrade Salonu

100. Yıl Cumhuriyet Ormanı Fidan Dikimi
Tarih : 16 Ekim 2023 Pazartesi
Saat : 14.00
Yer : Palandöken Kayak Merkezi

Sempozyum
(II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 100. Yılında Cumhuriyet)
Tarih : 19-21 Ekim 2023
Saat : 09.30
Yer : ETÜ Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. Muammer Yaylalı Konferans Salonu

Panel
(Cumhuriyet'in Erzurum'a Kazandırdıkları)
Tarih : 20 Ekim 2023 Cuma
Saat : 15.00
Yer : Kongre Binası Konferans Salonu

100. Yıl 100 Gazete Sergisi
Tarih : 23-29 Ekim 2023
Saat : 11.00
Yer : Erzurum Kongre Binası

Tarihi Mekanlarda 100. Yıl Temalı Işık Gösterisi
Tarih : 23-29 Ekim 2023
Saat : 18.00 - 24.00

Aşıklar Gecesi
(Cumhuriyet'in Aşıkları)
Tarih : 25 Ekim 2023 Çarşamba
Saat : 19.00
Yer : İbrahim Erkal Dadaş ve Kültür Merkezi

29 EKİM CUMHURİYET BAYRAMI 100. YIL KUTLAMA VE ETKİNLİKLERİ

Kurultay
(Cumhuriyet'in 100. Yılında Bilge Kağan'dan Atatürk'e Türkçe ve Türk Edebiyatı)
Tarih : 26-28 Ekim 2023
Saat : 09.30
Yer : A.Ü. Nenehatun Kültür Merkezi Salonu

Öğrenci Paneli
(Cumhuriyetin Yüzü)
Tarih : 26 Ekim 2023 Perşembe
Saat : 10.30
Yer : Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi Salonu

100. Yıl Cumhuriyet Futbol İl Karması Müsabakası
Tarih : 26 Ekim 2023 Perşembe
Saat : 19.00
Yer : Olimpiyat Spor A.Ş. Halı Saha Tesisi

Ecdadımızın Anısına Mevlid-i Şerif ve Hatimlerin Duası
Tarih : 27 Ekim 2023 Cuma
Saat : 11.30 (Cuma namazı öncesi)
Yer : Lalapaşa Camii

Oratoryo
(Nice Yüz Yıllara)
Tarih : 27 Ekim 2023 Cuma
Saat : 19.00
Yer : İbrahim Erkal Dadaş ve Kültür Merkezi

Palandöken Dağı 100. Yıl Zirve Yürüyüşü
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 09.00
Toplanma Yeri : Üst Dedeman Otel Önü

1072 Saltuklu Millet Bahçesi Açılışı
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 11.00
Yer : Muratpaşa Mah. Çırcır Dere Sok.

Atatürk Anıtı Çelenk Sunum Töreni
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 13.00
Yer : Havuzbaşı Atatürk Anıtı

29 EKİM CUMHURİYET BAYRAMI 100. YIL KUTLAMA VE ETKİNLİKLERİ

100. Yıl Cumhuriyet Bisiklet Yarışı
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 13.15
Yer : Havuzbaşı Kent Meydanı
Güzergah : Havuzbaşı Kent Meydanı - Cumhuriyet Cad. - Tebrizkapı

100. Yıl Cumhuriyet Halk Koşusu
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 13.45
Yer : Havuzbaşı Kent Meydanı
Güzergah : Havuzbaşı Kent Meydanı - Cumhuriyet Cad. - Tebrizkapı Meydanı - Havuzbaşı Kent Meydanı

Cumhuriyetin Doğduğu Bu Şehirde 100. Yıl Off-Road Etkinliği
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 14.30
Yer : Havuzbaşı Kent Meydanı
Güzergah : Havuzbaşı Kent Meydanı - Tebrizkapı Meydanı - Kars Kapı - Aziziye Tabyası

Olimpiyat Meşalesinin Yakılması
Tarih : 28-29 Ekim 2023
Saat : 18.00 - 24.00
Yer : Atlama Kuleleri

100. Yıl Fener Alayı
Tarih : 28 Ekim 2023 Cumartesi
Saat : 18.30
Yer : Çifte Minareli Medrese Önü
Güzergah : Çifte Minareli Medrese Önü-Cumhuriyet Caddesi-Havuzbaşı Kent Meydanı

Tebriklerin Kabulü
Tarih : 29 Ekim 2023 Pazar
Saat : 10.00
Yer : Valilik Makamı

Kutlama Törenleri
Tarih : 29 Ekim 2023 Pazar
Saat : 10.30
Yer : Hastaneler Caddesi

29 EKİM CUMHURİYET BAYRAMI 100. YIL KUTLAMA VE ETKİNLİKLERİ

9'uncu Kolordu Bölge Bandosu 100. Yıl Konseri
Tarih : 29 Ekim 2023 Pazar
Saat : 14.30
Yer : MNG AVM Fuaye Salonu

29 Ekim 100. Yıl Cumhuriyet Bayramı Erzurum Halk Oyunları Baş Bar Etkinliği
Tarih : 29 Ekim 2023 Pazar
Saat : 16.00
Yer : Cumhuriyet Caddesi

Havai Fişek Gösterisi
Tarih : 29 Ekim 2023 Pazar
Saat : 19.00
Yer : Kiremitlik Tabya

Teknoloji ve Eğitim Bölgesel Çalıştayları
Tarih : 01-02 Kasım 2023
Saat : 09.00
Yer : Erzurum Hizmetiçi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Tiyatro
(Ana - Dolu Milli Mücadelenin Cesur ve Kayıp Kadınları)
Tarih : 12 Kasım 2023 Pazar
Saat : 19.30
Yer : Devlet Tiyatroları Tiyatro Salonu

TRT 100. Yıl Cumhuriyet Konseri (Canlı yayın)
Tarih : 23 Kasım 2023 Perşembe
Saat : 19.00
Yer : A.Ü. 15 Temmuz Milli İrade Salonu

Sempozyum
(Cumhuriyet'in 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Sağlık Yöneticiliği)
Tarih : 18-19 Aralık 2023
Saat : 09.15
Yer : ETÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

